

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST
IN LITERARNO TEORIJO
ODDELEK ZA ZGODOVINO**

Neja Blaj Hribar

***KLERIKALCI V KNJIŽEVNOSTI IN PUBLICISTIKI LIBERALCEV*
(1890 – 1914)**

Diplomsko delo

Mentorja:

Izr. prof. dr. Tone Smolej

Izr. prof. dr. Rok Stergar

Ljubljana, 2013

Diplomsko delo posvečam prekmalu preminulemu
profesorju in mentorju dr. Janezu Cvirnu,
ki mi je bil vedno v oporo na moji strokovni poti,
me s koristnimi nasveti usmerjal in mi pomagal.

Zahvala za vso pomoč, nasvete in vodenje pri pisanju
gre tudi mentorjema
dr. Tonetu Smoleju in dr. Roku Stergarju.

Za vso podporo in pomoč, predvsem pa za potrpežljivost
ter spodbudo pri mojem dolgotrajnem pisanju
gre največja zahvala moji družini,
mami Dragi, očetu Marku in sestri Petri
ter vsem prijateljem.

KAZALO

1. UVOD	5
2. POSTOPNO »LOČEVANJE DUHOV« DO LETA 1890	11
2.2. Spreminjanje politike rimskokatoliške cerkve.....	11
2.3. Razvoj katoliškega gibanja in »ločitev duhov« na Kranjskem	12
3. ORGANIZIRANJE IN DELO KLERIKALNE TER LIBERALNE STRANKE NA KRAJNSKEM MED 1890 IN 1914	17
4. KLERIKALCI, STRANKA IN NJEN PROGRAM V KNJIŽEVNOSTI IN PUBLICISTIKI LIBERALCEV	26
4.1. »Klerikalci [so] tudi v deželnem zboru tako nasilni, tako surovi, tako podli in pobalinski, kakor sicer v življenju.« - Klerikalci in njihova stranka	26
4.2. »Obdelovali in pestili [so jih] z vsemi dopustnimi in nedopustnimi sredstvi« - Politična agitacija klerikalne stranke	37
4.3. »Kaj, ako Slovenci dokončno izgube jezik, samo da ohranijo katoliško vero!« - Protinarodna politika klerikalcev	43
4.4. »Mi vemo, kaj je lakot! [sic]« - Socialni program in gospodarske organizacije	46
5. DUHOVŠČINA IN CERKEV V KNJIŽEVNOSTI IN PUBLICISTIKI LIBERALCEV	54
5.1. »Ločitev škofa-duhovnika in škofa-politika ni iznajdba tega peklenskega slovenskega liberalizma.« - Vmešavanje cerkve v javno življenje.....	54
5.1.1. »Dnevi nesreče« - Politični obraz katoliških shodov	58
5.2. »Pokazali so se v vsi svoji nepoštenosti, v vsi hudobi, pokriti z vsemi človeškimi slabostmi.« - Spremenjena duhovščina v novi politični situaciji.....	61
5.3. »Jaz drugega nič ne znam kot babnice za norca imeti« - Spodbujanje in izrabljanje praznovernosti	72
5.4. »Izza temnih dni« - Politično obračunavanje z duhovščino preko preteklosti ...	77
6. POMEMBNEJŠE OSEBNOSTI KLERIKALNEGA TABORA V OČEH LIBERALCEV	83
6.1. Anton Mahnič – »Goriški prerok«	83
6.1.1. Blaženi Anton od Kala	87
6.1.2. »Če hočeš, le rigaj in vpij, kritikuj!«	93
6.1.3. »Tragični junak« in liberalno časopisje	96

6.2. Ivan Šusteršič - »Ideali so za politika samo balast«	99
6.3. Janez Evangelist Krek - »Slovenski Marks«	107
6.4. Anton Bonaventura Jeglič	112
6.4.1. »Mili knezoškof«	112
6.4.2. »Jeden najodločnejših nasprotnikov napredne narodne stranke«	115
7. SHEMATSKI PRIKAZ OBRAVNAVANIH LITERARNIH DEL	125
7.1. Aktantski modeli literarnih del	129
8. ZAKLJUČEK	133
9. VIRI IN LITERATURA	136
10. POVZETEK	143

1. UVOD

V diplomskem delu želim prikazati, kakšno podobo so liberalci v književnosti in publicistiki, po »ločitvi duhov«, želeli ustvariti o svojih največjih političnih nasprotnikih - klerikalcih. Pri delu sem se osredotočila na pregled osrednjega liberalnega dnevnika *Slovenski narod*, v katerem so se v obravnavanem obdobju teme povezane s klerikalno stranko pojavljale skoraj vsak dan. Hkrati sem pregledala tudi bolj znana literarna dela liberalnih pisateljev, ki se nanašajo na politično dogajanje.

V diplomskem delu se bom ukvarjala le s politično situacijo na Kranjskem, ker je bil tam politični razcep najbolj radikalen in najbolj »glasen«. Bila je edina dežela z večinsko slovenskim prebivalstvom in s tem z najboljšimi pogoji za širjenje političnih razlik izven narodnostnega programa. Z oblikovanjem dveh različnih slovenskih strank se je odprla nova politična fronta, ki je bila bolj osebna in bolj »umazana«, kot je bila pred tem proti Nemcem. Po prvih »prepirih« med staro- in mladoslovenci je do dokončnega preloma prišlo proti koncu 19. stoletja. Prva »ločitev duhov« se je sicer zgodila na Goriškem (1889), a ni bila dolgotrajna, pravi razcep se je zgodil šele po letu 1900. Na Štajerskem je do trenj prihajalo že v devetdesetih, a sta se stranki ločili v letih 1906/7, na Koroškem, v Trstu in Istri pa do razcepa ni prišlo.¹ Razdor na Kranjskem datiram v leto 1890, ko je bilo ustanovljeno Katoliško politično društvo.

Diplomsko delo zaključujem z začetkom prve svetovne vojne. Ob začetku vojne je namreč vlada na Dunaju razpustila državni zbor in vladala s pomočjo § 14, v državi pa so bile uvedene izredne razmere. Čeprav vojna ni prekinila političnih bojov med strankama, so bili ti potisnjeni bolj v ozadje, teme prepиров pa povezane predvsem z zunanjo politiko.

Preko društev sta se na Kranjskem oblikovali dve stranki, leta 1892 je bila ustanovljena Katoliško narodna stranka (kasneje Slovenska ljudska stranka) in 1894 Narodna stranka (kasneje Narodno napredna stranka). Oznaki - klerikalna in liberalna, sta si stranki pridobili že v 19. stoletju, tako sta namreč imenovali druga drugo. Uporaba obeh izrazov je danes lahko problematična. Klerikalizem nosi negativni predznak, v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je pod geslom klerikalizem sledeča

¹ Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina : Od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana, 1966), 274.

razlaga; nav. »slabš. nazor, ki zagovarja cerkveno vodstvo javnega življenja.«² Zaradi slabšalnega predznaka se danes v zgodovinopisju pridevniku »klerikalna/i« raje izogibajo. Egon Pelikan in Janko Pleterški ter še nekateri drugi pišejo o političnem katolicizmu, pogosto uporabljen je tudi izraz krščanskosocialno gibanje, dokaj nov pa je katoliško narodnjaštvo.³

Liberalni tabor klerikalizma ni povezoval z vero, ampak so trdili, da so »klerikalci tisti, ki verujejo v versko in politično nezmotljivost cerkvene hierarhije od sv. Očeta vsaj do kanonika doli in vsled tega v poklic duhovskega stanu kot takega za politično vodstvo narodov« in ker sami kot stranka niso nikoli zavračali katoliške vere, se jim je zdel pridevnik »klerikalna« za nasprotno stranko primernejši kot »katoliška«.⁴ V klerikalni stranki so sicer postopoma vajeti prevzemali laiki, a so škofje ostali velika politična avtoriteta, duhovniki pa so bili stebri stranke po deželi. Stranko, v kateri duhovščina s svojim delovanjem močno posega v politično sfero in hkrati zagovarja prenos cerkvene hierarhije na politično raven, lahko imenujemo klerikalna.

Problematičnost oznake »liberalna« pa izhaja iz neskladja delovanja stranke in liberalnih idej. Mnogi avtorji poudarjajo nepovezljivost liberalizma s poudarjanjem katoliške osnove in strankinega političnega delovanja. Vasilij Melik je zapisal: »Zaradi takih stališč [opiranje na katoliško osnovo ipd. – op.a.] je že Prijatelj večkrat govoril o »skrivnih liberalcih«, Kermavner pa je zelo odločno trdil, da ne smemo govoriti o liberalcih, ampak samo o kriptoliberalcih. Tako naziranje se mi zdi nekoliko pretirano. Izrazu liberalci so se naši liberalci sicer res najrajši izogibali, zato so ga pa tem rajši v neštetihi drobnih polemikah uporabljali njihovi klerikalni nasprotniki – drug za drugega pa so oboji vedeli točno kaj so.«⁵ Tu pridemo do drugega problema, nobena od strank ni rada uporabljala zase teh dveh oznak. V Narodni stranki so se raje predstavljali kot »naprednjaki« in se otepali oznake liberalci, predvsem zaradi morebitnega povezovanja z nemškimi liberalci, od katerih so se, zaradi nepriljubljenosti, želeli distancirati. Zaradi tega pa je klerikalna stran toliko raje poudarjala liberalno usmerjenost svojih nasprotnikov.

² *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, s.v. 'klerikalizem'.

³ Janko Prunk, »Evropski vplivi na politično gibanje slovenskih katoličanov«, v *Evropski vplivi na slovensko družbo* (Ljubljana, 2008), 169-170.

⁴ »Vera in klerikalizem«, *Slovenski narod* (dalje SN), 22. april 1893, 1.

⁵ Vasilij Melik, »Slovenska politika v Taaffejevi dobi«, v *Slovenci 1848-1918 : Razprave in članki* (Maribor, 2002), 526.

V pismu iz Celja, ki ga je *Slovenski narod* objavil leta 1892, je pisec ugotavljal: »In 'klerikalci' in 'liberalci' sta politični stranki mej Slovenci na Kranjskem, samo da druga drugi ne pridevata pravega imena.«⁶

Ker je namen diplomskega dela, prikazati podobo, ki jo je v letih po politični ločitvi imela ena politična opcija o drugi, je uporaba izrazov, ki sta ju uporabljali druga za drugo, še toliko bolj upravičena.

Z uvedbo parlamentarizma v Habsburški monarhiji se je politično življenje razširilo med ljudi, ki prej v politiko niso posegali. Z nadaljnjim širjenjem volilne pravice se je spreminjala tudi politična propaganda. Postajala je vedno bolj populistična in »umazana«. Populistična gesla, ideološka opredelitev ter črnenje nasprotnika so bili pogosto pomembnejši od strankinega programa. Postopna demokratizacija volilnega sistema je za politične stranke pomenila iskanje novih poti za prepričevanje novih volivcev. Najširši krog ljudi so politiki dosegli preko časopisov in shodov. Kranjski politiki so se vse od taborov zavedali pomena in moči političnih zborovanj. Število političnih shodov se je povečevalo s širjenjem politične participacije.⁷ Njihov namen je v svojem dnevniku opisal ljubljanski knezoškof Jeglič: »ljudstvo se mora voditi; saj ljudstvo ima le tisto voljo, ki se mu zbudi in razvije pri shodih.«⁸ Drugi kanal za komunikacijo z ljudstvom so bili časopisi. Bili so pomemben informator o političnem dogajanju in hkrati močno politično orožje strank. Politični časopisi v 19. stoletju niso bili neodvisni, bili so strankarska glasila.⁹ Liberalni tabor je imel svoj uradni dnevni časopis *Slovenski narod*, katoliški pa *Slovenca*. S časom je raslo število listov namenjenih različnim populacijam.

Slovenski narod je kot osrednji dnevnik liberalne stranke, podrobno beležil dogajanje na političnem parketu in bil pomembno orodje političnega marketinga stranke. Skozi poročila in komentarje je stranka predstavljala svoj pogled na aktualne dogodke, prepričevala in politično »vzgajala« bralce. Ravno zaradi tega se v časopisju zrcali, kako so liberalci, ne le videli oziroma želeli prikazati same sebe, ampak tudi kakšen je bil njihov odnos do političnih nasprotnikov, kakšni naj bi ti po njihovem mnenju bili, oziroma kakšno podobo so o njih želeli ustvariti. V politiki ni pomembno

⁶ »Razdirati nikar!«, *SN*, 24. september 1892, 1.

⁷ Irena Selišnik, »Zborovanja na Kranjskem v letih 1900-1913 in razmerje moči: 'Ako hočemo biti zmagovavci moramo poučevati ljudstvo po shodih'«, *ZČ* 67 (2013), 104.

⁸ Cit. po: prav tam, 89.

⁹ Marko Zajc in Janez Polajnar, *Naši in vaši : Iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja* (Ljubljana, 2012), 32.

le, kakšna je stranka, ampak tudi kakšen je nasprotnik. Oblikovanje podobe drugega, ki je v vsem nasproten lastnemu, je del politične propagande.

Raziskovanje oblikovanja podobe političnega nasprotnika je veliko manj razvejano od področja delokroga imagoloških raziskav. Politično motivirana besedila so enostranska in imajo le en namen, diskvalificirati nasprotnika ter s tem hkrati olepšati sebe. A ravno zaradi tega lahko vseeno govorimo o podobi kot imagološkem terminu. Daniel-Henri Pageaux piše, da je podoba »izraz, lahko literaren, lahko tudi ne, pomembnega razhajanja med dvema vrstama kulturne resničnosti.« Družbeni imaginarij pa »zaznamuje globoka bipolarnost; istost naproti drugosti.«¹⁰

Podobo političnega nasprotnika so v časopisu ustvarjali tako v klasičnih novinarskih zvrsteh (poročilih, komentarjih...) kot tudi pod črto. V podlistku oziroma feljtonu¹¹ so se pojavljali različni sestavki, tudi različni leposlovni teksti, ki so bili namenjeni bolj sproščenemu poročanju. Lea Foštnar, ki je v svojem magistrskem delu preučevala literarnost v političnem tisku (*Slovincu* in *Slovenskem narodu*) do leta 1900, je zapisala, da je bil podlistek: »res časnik v malem, saj so se (tudi) v njem zvrstili najrazličnejši žanri in/ali oblike. V teh so se pretakale medijske in/ali programske ideje posameznega lista oziroma so v njih odmevala nasprotja med nazorsko – ideološkimi načeli, ki sta jim kot politični glasili napredno liberalne in konservativno katoliško narodne usmeritve oba dnevnika sicer vsak dan sledila in/ali jih vztrajno razširjala ter utemeljevala v resnih vsebinah nad črto. Pri tem skoraj ena tretjina vseh podlistkov v *Slovenskem narodu* in *Slovincu* tvorijo t.i. leposlovni, torej priložnostne pesmi ter bolj ali manj tendenčne in/ali programske izvirne in prevedene prozne literarne pripovedi, med katerima sta najbolj programsko – aktualistična prav oba izvirna slovenska feljtonska romana [Anton Mahnič, *Zadnji samotar* (1885/6) in Josip Jurčič, *Ivan Erazem Tatenbah* (1873)]«. ¹²

Publicistični teksti so že po svoji naravi izrazito časovno zaznamovani in s tem dnevno politično aktualni. Drugače je z leposlovjem. Vsako literarno delo nosi pečat časa, v katerem je nastalo, avtorjeve osebnosti in prepričanja. Tako Tavčarjeva *Visoška*

¹⁰ Daniel-Henri Pageaux, *Imagološke razprave* (Ljubljana, 2008), 20.

¹¹ Feljton oziroma podlistek, ima dva pomena. Ali gre za časnikarsko tehnični pojem, časopisno rubriko oziroma sestavek pod črto, ali eno izmed epskih zvrsti. Slednji, »pravi« feljton, je literarna oziroma bolj polliterarna zvrst, ki se navado nahaja v časopisu pod črto, a ne nujno. Kot tudi ni nujno, da je vse zapisno pod črto feljton. France Vreg, *Feljton : Novinarske, polliterarne in literarne oblike na Slovenskem* (Ljubljana, 2002), 26, 45. Termin feljton bom rabila kot tehnični pojem.

¹² Lea Forštnar, »Literatura in literarnost v slovenskem političnem tisku druge polovice 19. stoletja«, magistrsko delo (Univerza v Ljubljani, 2012), 190.

kronika nosi pečat liberalnih idej, kot »so satirični odnos do religije, praznoverja, ljudskih gibanj, zakonitosti in posvetne oblasti, ekonomike in drugih reči.«¹³ Avtorjevo prepričanje se lahko v delu kaže tudi bolj nazorno in je politična ideja edina motivacija pisanja. Obravnavana dela svojo tendenčnost izražajo bolj izrazito in se mnogokrat nanašajo na točno določene osebe ali dogodke, druga pa dnevno-politično aktualnost bolj ali manj zakrivajo s spremenjenim časom, prostorom dogajanja ali pa je politična konotacija le dodatek, le vrinek v drugače nepolitično tematiko.

Leposlovna dela so lahko močno orožje za bitje političnih bojov. Tako kot publicistični članki, služijo diskreditaciji nasprotnika. Za priljubljenost takšnega načina blatenja in zasmehovanja obstajata dva razloga. Prvi je praktične narave. Zaradi cenzure in možnosti tožb zaradi žaljenja časti, so novinarski članki veliko bolj na udaru. Skozi literarno delo se lažje napade nasprotnika, ne da bi se avtor bal posledic. V literarnem delu lahko avtor pove isto kot v novinarskem članku, a se zavaruje z literarno (kvazi)fiktivnostjo. Drugi razlog je v priljubljenosti književnosti. Ta večkrat doseže večje število bralcev kot publicistično besedilo. *Slovenskemu narodu* se je ob izhajanju Malovrhovih zgodovinskih povesti povečalo število naročnikov, mnogo povesti so po izidu v časopisu izdali tudi v posebnih knjižicah, Tavčarjev »Izgubljeni Bog« je bil tako priljubljen, da so knjigo trikrat ponatisnili.¹⁴ Dodati je potrebno, da že zaradi narave literarnega dela, vsebina bolj čustveno vpliva na bralca kot članek, zato doseže tudi večji učinek.

Prikazi klerikalne stranke v časopisu ne predstavljajo nujno mnenja vseh liberalcev. Gre za podobe, ki jih je ustvarjala strankarska politika, saj se te ponavljajo pri različnih avtorjih, kar kaže na neko politično soglasje. Ugotavljanje »resničnosti« oblikovanih podob ne bo predmet diplomskega dela, vendar lahko posplošeno zapišem, da se marsikdaj opirajo na resnična dejstva, a so kot del politične propagande izkrivljene in prenapihnjene.

O obravnavanem časovnem obdobju je bilo napisanih veliko zgodovinskih razprav, od splošnih pregledov do specializiranih za točno določeno tematiko. O političnem dogajanju je potrebno izpostaviti članke Vasilija Melika, združene v knjigo

¹³ Timothy Pogačar, »Liberalizem in slovenska literatura. Roman Ivana Tavčarja *Visoška kronika*«, v *Slovenski roman : Mednarodni simpozij Obdobja – Metode in zvrsti* (Ljubljana, 2002), 39. Roman je omenjen le kot primer, saj je izšel leta 1919, med tem ko sem diplomsko delo zamejila z letom 1914.

¹⁴ Miran Hladnik, »Z romanom po strankarskem nasprotniku«, v Miroslav Malovrh, *Opatov praporščak* (Ljubljana, 1991), 162 in Marja Boršnik, »Opombe«, v Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, 7. knjiga (Ljubljana, 1958), 431.

Slovinci 1848–1918 : Razprave in članki. Obravnavano obdobje je podrobno predstavil tudi Janko Pleterški skozi biografijo *Dr. Ivan Šušteršič, 1863–1925 : pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. O njem je več člankov napisal tudi Andrej Rahten. Z razvojem in smernicami političnega katolicizma se je ukvarjal Egon Pelikan v *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*, z vidika socialnega delovanja klerikalcev pa Srečo Dragoš v *Katolicizem na Slovenskem : Socialni koncepti do druge svetovne vojne*. Najpodrobnejši splošni pregled katoliškega gibanja še vedno predstavlja *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* Frana Erjavca iz leta 1928. Čeprav je knjiga z današnjega vidika zastarela in mnogokrat pristranska, je vseeno zakladnica podatkov. Politično delitev, kot se kaže skozi časopisje, je obravnaval Zvonko Bergant v *Kranjska med dvema Ivanoma*, kjer skozi članke obeh osrednjih političnih dnevnikov predstavlja poglede na takrat pereča vprašanja z vidika Ivana Tavčarja in Ivana Šušteršiča ter njunih strank. Isti avtor v knjigi *Slovenski klasični liberalizem : Idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921* opisuje razvoj liberalne stranke.

Politični in hkrati literarno-zgodovinski pregled 19. stoletja še najpodrobneje obravnava Ivan Prijatelj v petih knjigah *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, a pregled zaključi že z letom 1895. S podobno tematiko, a z večjim poudarkom na literarni zgodovini, se ukvarja tudi Anton Slodnjak v *Zgodovini slovenskega slovstva*. Večje število razprav se ukvarja s posameznimi pisatelji, njihovimi deli ter vpetostjo v politiko. V *Zbranih delih* Ivana Tavčarja Marja Boršnik v podrobnih opombah pri vsakemu delu opiše ozadja nastanka zgodbe, vplive ter razloži opisane motive in teme. Z deli Miroslava Malovrha se je največ ukvarjal Miran Hladnik, ki je tudi napisal spremno besedo »Z romanom po strankarskem nasprotniku« k ponatisu Malovrhovega *Opatovega praporščaka*, poglavje mu nameni tudi v knjigi *Slovenski zgodovinski roman*. O manj znanih ali celo neznanih avtorjih v *Slovenskem narodu* še ni napisane obširnejše razprave. Prav tako se nobeno od naštetih del ne ukvarja s podobo, ki so jo ustvarjali pisci skozi svoje literarno izražanje.

2. POSTOPNO »LOČEVANJE DUHOV« DO LETA 1890

2.2. Spreminjanje politike rimskokatoliške cerkve

Delovanje slovenske katoliške struje, kasneje stranke, je v marsičem vodila rimska politika. Ne v smislu neposrednih direktiv, ampak teoretične doktrine Rima. Razlika je bila le »v njegovi strateški in taktični izvedbi oziroma prilagoditvi ali akomodaciji«.¹⁵ Z modernizacijo družbe, njeno postopno laizacijo in spremenjenim pogledom na izvor oblasti, ki jih je prinesel čas po francoski revoluciji, je morala cerkev redefinirati svoj položaj v družbi in državi. Papež Pij IX. (1846 – 1878) je vodil še strogo konservativno politiko, zavračal moderne ideje, objavil je encikliko *Quanta cura*, s katero je obsodil liberalizem in liberalni katolicizem ter seznam zmot modernega časa *Syllabus Errorum* (1864). Odklonilno stališče naj bi bilo predvsem posledica izgube pomembnega mesta cerkve v življenju posameznika in družbe.¹⁶

Njegov naslednik Leon XIII. (1878 – 1903) je ubral drugačno pot. Rešitev pred osamosvajanjem oblastvenih struktur, spreminjanjem družbenih razmerij in drugimi posledicami modernih idej, naj bi bila obnovitev nekdanje cerkvene moči.¹⁷ To bi se lahko doseglo le s prenovo družbe. V encikliki *Quod apostolici muneris* (1879) »svari pred kugo, poziva na boj, zahteva obnovo cerkvene družbene moči, opozarja na pravi in **edini** izvor vseh in vsakršnih oblasti, ukazuje, kdo se mora s kom družiti, s kakšnim razlogom itd.« Naslednje leto (1879) je že omenjene nauke utemeljevala okrožnica *Aeterni Patris* s filozofijo Tomaža Akvinskega.¹⁸ S prenovo cerkvene filozofije je postavil nov intelektualni temelj cerkvi. Najpomembnejša socialna okrožnica je *Rerum novarum* iz leta 1891, v kateri piše o prenovi družbenega reda. Do »nove krščanske družbe« bi prišlo tako, da naj bi se: »katoličani najprej osebno živo zavedli sami sebe ter v sebi poživili zavest o enkratni vrednosti in učinkovitosti krščanskega svetovnega nazora. Svesti si svojega nenadomestljivega poslanstva naj bi se nato *kot katoličani* organizirali v stranke in najraznovrstnejša združenja, da bi mogli prek njih postopoma, *od znotraj*, znova prekvasiti oz. *pokristjaniti posamezna področja zasebnega in javnega življenja*. Katoliške politične stranke, katoliške šole, katoliška socialna in gospodarska

¹⁵ Janko Prunk, »Evropski vplivi«, 170.

¹⁶ Zvonko Bergant, *Slovenski klasični liberalizem : Idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891 – 1921* (Ljubljana, 2000), 27.

¹⁷ Srečo Dragoš, *Katolicizem na Slovenskem : Socialni koncepti do druge svetovne vojne* (Ljubljana, 1998), 126.

¹⁸ Prav tam, 124.

organizacija, ki bi tako nastale, bi tako postale zarodek 'nove krščanske družbe' prihodnosti.«¹⁹

Nova politična usmeritev v Rimu tako ni več popolnoma zavračala modernega časa, ampak se mu je postopoma začela prilagajati. A spremembe se niso začele v cerkvenem vrhu. Nova katoliška združenja so se po Evropi začela politično in socialno organizirati še pred izidom papeške okrožnice *Rerum novarum*. Na Dunaju in njegovi okolici se je nižja duhovščina z željo po spremembi in izboljšanju lastnega položaja, začela povezovati že prej. Konec osemdesetih so se povezali z drugimi protiliberalnimi skupinami, obrtniki, trgovci, nižjimi uradniki ter malimi in srednjimi kmeti, v Krščanskosocialno stranko. Bolj kot vera je bila koaliciji skupna točka antisemitizem. Duhovščina je bila sicer med najmanj številčnimi, a je bila, zaradi svoje agitacijske moči, stika z volivci in organizacijskim ter socialnim delom, med najpomembnejši. Delovanje nižje duhovščine ni bilo usklajeno z episkopalno politiko, a jih je podpiral del rimske kurije in nuncij na Dunaju.²⁰ Stranka je leta 1895 zmagala na volitvah za mestni svet na Dunaju, med 1905 in 1907 so se združili z različnimi katoliškimi kmečkimi gibanji iz Tirolske, Salzburga, Štajerske in Gornje Avstrije ter postali državna stranka. Po uvedbi splošne (moške) volilne pravice leta 1907 so postali največja stranka v državnem zboru.²¹

Krščanskosocialno gibanje na Dunaju je nedvomno vplivalo na organiziranje katoliške struje na Kranjskem. Vendar Katoliško narodna stranka ni bila kopija dunajske, program in delovanje sta bila prilagojena kranjskim družbenim ter političnim razmeram.

2.3. Razvoj katoliškega gibanja in »ločitev duhov« na Kranjskem

V času druge vlade grofa Eduarda Taaffeja (1897–1893) se je izboljšal položaj slovenščine v javnem življenju in utrdila se je slovenska stranka na Kranjskem. Leta 1880 je bil za deželnega predsednika imenovan Andrej Winkler (edini Slovenec na tem položaju), tri leta kasneje so na volitvah v kranjski deželni zbor Slovenci dobili večino.

¹⁹ Jožko Pirc, »Utopija 'nove krščanske družbe'?«, v *Cerkev, kultura in politika 1890-1941* (Ljubljana, 1993), 109-110.

²⁰ John W. Boyer, *Political Radicalism in Late Imperial Vienna : Origins of the Christian Social Movement* (Chicago, London, 1995), 160-163.

²¹ John W. Boyer, »Catholics, Christians and the Challenges of Democracy: The Heritage of the Nineteenth Century«, v Wolfram Kaiser in Helmut Wohnout (ur.), *Political Catholicism in Europe 1918 – 1945*, Zv. 1 (London, New York, 2004), 19.

Nemška stranka je na Kranjskem izgubila oporo v vladi, ohranila si je le veleposestniško kurijo. Prenehalo je izhajati njeno glasilo *Laibacher Tagblatt* (od 1880 dalje le še kot tednik, dokončno je presahnil 1893). Čeprav je nemška stranka izgubljala politično moč, se je obdržala na pomembnejših položajih v gospodarstvu, šolstvu ter na nekaterih drugih področjih. Drugače je bilo v drugih deželah, na Koroškem in Štajerskem so Nemci obdržali večino, predvsem v mestni kuriji.²²

Slovenska politika je bila v tem času složna. Sloga je pomenila politično in ne idejno enotnost. Po prvem razcepu v sedemdesetih, ki je sovpadal z liberalno-klerikalnimi trenji po vsej Avstriji, so slogo prinesle predvsem negativne posledice razkola.²³ Vsi so pristajali na skupno geslo: »Vse za dom, vero in cesarja« in zagovarjali katoliško osnovo slovenstva. Vzporedno s slabljenjem nemške moči na Kranjskem, so se v javnosti povečevala nasprotja med »ideološkima« blokoma v slovenski politiki. Zmanjšanje narodnostne ogroženosti, je zmanjšalo potrebo po skupnem delovanju, tako da so v ospredje ponovno prišle nazorske razlike.

Spreminjanje politične moči na Kranjskem je sovpadalo z uveljavljanjem nove politike katoliške cerkve na Slovenskem. V osemdesetih letih se je začela krepiti katoliška stran. V javnosti so močno odmevale ideje, ki jih je v svojih tekstih zapisal Anton Mahnič, takrat prefekt goriškega semenišča. Dvignil je mnogo prahu s svojimi literarno-kritičnimi ocenami nekaterih takrat priznanih piscev, obsodil liberalizem in zahteval popolno »ločitev duhov«. Mahnič je zagotovo med najvidnejšimi predstavniki zagovornikov ločitve in večje vpletenosti cerkve v javno življenje. V svoji reviji *Rimski katolik* (1888-1896) je med drugim zapisal: »Na vsa usta povemo, da hočemo biti katoličani ne le doma, ne le v cerkvi, **ampak tudi v politiki, v šoli, slovstvu: povsod in vselej!**«²⁴ Vendar Mahnič ni začetnik novega katoliškega gibanja na Slovenskem. Že pred njim je brezkompromisno katoliško načelnost in miselnost v *Zgodnji Danici* propagiral njen urednik Luka Jeran.²⁵ K »radikalizaciji« slovenske klerikalne strani je med drugimi pripomogel tudi ljubljanski knezoškof Jakob Missia (1884-1897), katerega geslo je bilo »Vse prenoviti v Kristusu«, kar je bilo kasneje tudi geslo papeža Pija X.²⁶ Svoj cilj je videl predvsem v obnovi katoliškega življenja. Tako kot Mahnič je želel »uveljaviti gospostvo Kristusovo« in »s krščanskim principom prekvasiti vse

²² Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina*, 203-204.

²³ Vasilij Melik, »Razcep med staroslovenci in mladoslovenci«, v *Slovenci 1848-1918*, 483.

²⁴ Dr. Mahnič [Anton Mahnič], »Katoliški shod na Dunaji«, *Rimski katolik* (dalje RK) (1888/9), 347.

²⁵ Pirc, »Utopija«, 111.

²⁶ Prav tam, 110.

narodno življenje, umsko in нравno, zasebno in javno, politično in socialno!« Njegova beseda naj bi bila med najpomembnejšimi tudi v političnem življenju, saj, kot je zapisal v *Pastirskem listu* 1. maja 1886, je škof zastopnik Kristusa.²⁷ Leto poprej je ob državnozborskih volitvah odredil javne molitve za srečen izid, kar je bilo takrat nekaj novega. *Slovenec* je gesto pozdravil in se veselil večje udeležnosti cerkve v politiki.²⁸ Takšna politika je dala zaslombo Mahničevim naukom, hkrati pa vedno bolj motila liberalni tabor. Čeprav so liberalci imenovanje Missie za škofa pozdravili, v *Slovenskem narodu* so zapisali, da je »jako simpatične velike postave in izredno prijaznega obraza«, pohvalili pa so tudi njegovo znanje slovenščine,²⁹ so o njem hitro spremenili mnenje. Knezoškofovo delovanje v Ljubljani so ocenjevali kot negativno, obtoževali so ga zanemarjanja narodnostne problematike, ki jo je, tako kot Mahnič, postavljjal za versko.

Vedno večja idejna nasprotja v javnosti so se kmalu poznala tudi na dnevno-politični ravni. V drugi polovici osemdesetih so se prepiri iz teoretiziranja večinoma preselili na aktualno dogajanje, ki sta jih obe strani izrabljali za politično obračunavanje. V letu 1889 je prišlo tudi do samostojnejših političnih akcij. Marca so liberalci ustanovili Slovensko društvo, a so na ustanovni zbor prišli tudi člani klerikalne struje in zahtevali vključitev členov, da bo društvo delovalo na katoliški podlagi. Temu je bilo ugodeno, a se je zapletlo pri imenovanjih, zato se je shod prestavil.³⁰ Liberalci so obudili društvo šele dve leti kasneje in to samostojno, saj je takrat klerikalna stranka že imela svoje društvo.

Poleti istega leta so potekale volitve v kranjski deželni zbor. Narodni odbor je sicer postavil uradne kandidate, a so se že pojavile samostojne kandidature. Nekatere tudi proti lastnim kandidatom (npr. Andrej Kalan proti Karlu Klunu). Kljub temu so izvoljeni poslanci vseeno oblikovali skupni poslanski klub in sprejeli parolo »Vse za vero, dom, cesarja«.³¹

Kljub pestremu dogajanju na Kranjskem je do prvega razkola prišlo na Goriškem. Od društva Sloga se je takrat ločila klerikalna struja pod vodstvom Mahniča

²⁷ Cit. po: Walter Lukan, »Socialni katolicizem v Avstriji in pri Slovencih v drugi polovici 19. stoletja«, v *Missiev simpozij v Rimu* (Celje, 1988), 116.

²⁸ Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848 – 1895*, zv. 5 (Ljubljana, 1966), 270.

²⁹ Cit. po: Vinko Rajšp, »Ozadja pri imenovanjih dr. Jakoba Missie za ljubljanskega škofa, goriškega nadškofa in kardinala«, v *Missiev simpozij v Rimu* (Celje, 1988), 66.

³⁰ Zvonko Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma* (Ljubljana, 2004), 41.

³¹ Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana, 1928), 32.

in Tonkljia. Omenjena nista imela velike zaslombe, saj je večina konservativnih članov ostala v Slogi. Kasneje je njuna struja opustila samostojne nastope na volitvah.³²

Klerikalno stran je k »osamosvojitvi« in samostojni politični organizaciji spodbudil tudi II. katoliški shod na Dunaju maja 1889, ki se ga je udeležilo tudi več Slovencev. Tam izoblikovani kulturni in socialni program ter vprašanje katoliškega tiska in organizacije, je močno vplival na usmeritev katoliške struje na Slovenskem.³³ Mahnič je v *Rimskem katoliku* izrazil željo, da bi se takšni shodi organizirali po vseh pokrajinah, sklicali naj bi ga tudi Slovenci. Članek zaključuje z mislijo, kaj bi takšen shod prinesel: »Morda bi bilo vender koristno naše javne zadeve malo preverjati ter liberalne pleve ločiti od zlatega katoliškega zrnja.«³⁴

Decembra 1889 je vlada potrdila pravila Katoliškega političnega društva, ki so bila napisana po predlogi pravil Slovenskega društva. Ta so bila prirejena za katoliško stran, vladi jih je predal Andrej Kalan. Društvo je imelo svoj ustanovni shod 26. januarja 1890, predsednik je postal Karel Klun, tajnik pa Andrej Kalan. Poslovnik je sestavil Ivan Šusteršič.

Slovenski narod je naznanil ustanovitev Katoliškega političnega društva 1. februarja 1890 v uvodnem članku. V njem so sicer novemu društvu zaželi vse dobro, niso pa mogli mimo nekaterih opazk. Najprej so ustanovitelje obtožili, da je društvo nastalo »čez noč«, skrbela jih izpustitev pridevka »slovenski«, saj bi to lahko pomenilo izključno cerkveno organizacijo, ki se za narodne zahteve ne zmeni. Očitek je letel tudi na to, da so kljub že potrjenim pravilom Slovenskega društva, ki so bila napisana na »konservativni« osnovi, vseeno ustanovili svojega. Strah jim je vzbujalo predvsem dejstvo, da za društvom stoji »tista mlada duhovščina, ki prisega, da je dr. Mahnič izvrsten mož«, čeprav je vodstvo zaenkrat še v »zmernih rokah«.³⁵

Ne sme se prezreti dejstva, da ločitvi niso bili naklonjeni vsi. Tudi med klerikalci ni bilo enotnega pogleda. Stari konservativni politiki niso bili naklonjeni novi krščanskosocialni smeri, prav tako so nekateri zagovarjali slogo. Katoliška stran je bila prav tako razcepljena kot liberalna, le da je bilo to v javnosti manj znano.³⁶

Z ustanovitvijo Katoliškega političnega društva leta 1890 označujem politično ločitev taborov na Kranjskem. Kdaj je prišlo do popolnega razcepa sicer ni mogoče

³² Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina*, 271.

³³ Erjavec, *Zgodovina*, 26.

³⁴ Dr. Mahnič [Anton Mahnič], »Katoliški shod na Dunaji«, *RK* (1888/89), 348.

³⁵ R. [Ivan Tavčar], »Katoliško politično društvo«, *SN*, 1. februar 1890, 1.

³⁶ Vasilij Melik, »Družbene razmere v ljubljanski škofiji v drugi polovici 19. stoletja«, v *Missiev simpozij v Rimu*, 91.

določiti z datumom. Leta 1883 so v kranjskem deželnem zboru Slovenci ponovno dobili večino (že leto prej tudi v ljubljanskem mestnem svetu), s čimer je izginil poglavitni vzrok sloge. Cilj, dobiti deželni zbor nazaj v slovenske roke, je bil dosežen, strah pred nemško nadvlado pa občutno zmanjšan, kar je pripomoglo k samozavestnejšim samostojnim akcijam obeh taborov. Seveda do razkola ni prišlo takoj, niti to ni bil enoznačen in enosmeren proces. Do trenj je prihajalo že ves čas sloge, v osemdesetih je prišlo do zaostritve, nato so se stvari le še slabšale. Na volitvah so že od leta 1889 postavljali protikandidate skupnim narodnim kandidatom, te so zadnjič postavili ob državnozborskih volitvah leta 1891. Kljub temu pa so poslanci po izvolitvi še vztrajali v skupnih poslanskih klubih (v kranjskem deželnem zboru do leta 1892, v državnem zboru so se dokončno razšli šele 1900).

Egon Pelikan v *Akomodaciji ideologije političnega katolicizma na Slovenskem* ločuje med ideološkim razkolom, ki se je začel z vstopom Antona Mahniča v širši javni prostor (leta 1884, objava podlistkov »Indija Komandija«[sic] in »Dvanajst večerov« v *Slovincu*) in političnim ter programskim razkolom (I. slovenski katoliški shod leta 1892).³⁷ Govoriti o dveh razkolih je seveda možno, saj je eden časovno prehitel drugega, a ker je drugi le rezultat prvega, se mi to ne zdi smiselno. Prav tako je bila Mahničeva zahteva po »ločitvi duhov« poziv k popolni ločitvi, ne le nazorski, hkrati pa se tabora ideološko že prej nista prekrivala. Šlo je le za slogo med obema taboroma in ne njuno enotnost.³⁸ Vasilij Melik dokončni razcep na Kranjskem postavlja v leto 1892.³⁹ Na zasedanju kranjskega deželnega zbora v marcu in aprilu tistega leta je namreč razpadel slovenski poslanski klub in oblikovala sta se strankarska kluba. Istega leta je bil za klerikalno stran tudi izjemno pomemben I. slovenski katoliški shod. Da je do dokončnega preloma med taboroma prišlo že z ustanovitvijo Katoliškega političnega društva, januarja 1890, pa zagovarjata Ivan Prijatelj in Zvonko Bergant.⁴⁰ Sama sem se odločila za to letnico in dogodek, saj, kot je zapisal Prijatelj, se je takrat »dejansko tudi na zunaj prerezal prt med slovensko narodno-napredno in konservativno stranko«, ⁴¹ ki sicer ni pomenil popolne prekinitve sodelovanja, a je ponovno slogo zagotovo onemogočil. Prav tako je bistveno, da ima kakršno koli organizirano delovanje veliko večjo težo, kot neorganizirano.

³⁷ Egon Pelikan, *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem* (Maribor, 1997), 9.

³⁸ Vasilij Melik, »Cerkve in slovenska nacionalna zavest v 19. stoletju«, v *Slovenci 1848-1918*, 206.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična*, zv. 5, 312; Bergant, *Kranjska*, 17..

⁴¹ Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična*, zv. 5, 312.

3. ORGANIZIRANJE IN DELO KLERIKALNE TER LIBERALNE STRANKE NA KRANJSKEM MED 1890 IN 1914

Že pred osnovanjem političnega društva se je katoliška stran organizacijsko osamosvajala, saj jih je skupno politično delovanje z liberalci vedno bolj motilo. Za utrjevanje in večanje vpliva katoliške struje, predvsem za njeno manjšo navezanost na liberalni del, so leta 1883 ustanovili Katoliško tiskarno, istočasno je *Slovenec* postal dnevnik. Štiri leta pozneje je bilo v Ljubljani ustanovljeno Katoliško tiskovno društvo. Leta 1888 je kot štirinajstdnevna priloga *Slovenca* začel izhajati *Domoljub* (od leta 1893 samostojen list). Ustanovili so svojo leposlovno revijo *Dom in svet* (1888), kot opozicijo liberalnejšemu *Ljubljanskemu zvonu*. Istega leta je Anton Mahnič izdal prvo številko *Rimskega katolika*. V *Slovincu* so že leta 1886 zbadali *Slovenski narod*, da se bojijo ločitve, ker nanjo niso pripravljeni in zavrnili kakršen koli liberalizem.⁴²

Poleg medijskega širjenja, se je klerikalna stranka vedno bolj organizirala tudi na drugih področjih. Nastajala so nova bralna društva (stare čitalnice je klerikalna stran kritizirala kot preveč liberalne⁴³), gasilska društva in Družbe treznosti (na pobudo Jakoba Missie).⁴⁴

S političnim društvom je delo klerikalne strani postalo organizirano in dobilo nov zagon. Društvo je prirejalo javne shode po vsej Kranjski in s tem širilo svoje ideje predvsem med kmečkim prebivalstvom. Leto kasneje je bilo ustanovljeno Konservativno obrtno društvo, s čimer je bil postavljen »temelj katoliški stanovski organizaciji«.⁴⁵

Svoj politični program so dokončno oblikovali na I. slovenskem katoliškem shodu, ki je potekal med 29. in 31. avgustom 1892 v Ljubljani. Zborovanje je bilo razdeljeno po odsekih (šolski, za krščansko vedo, socialne zadeve, katoliško življenje, tisk in narodno organizacijo).⁴⁶ Na koncu sprejete resolucije so bile osnova za nadaljnjo politično delovanje stranke, zajemale pa so skoraj vsa področja javnega življenja.

Najpomembnejše za organizacijo so bile socialne resolucije, ki so temeljile na papeški okrožnici *Rerum novarum* in resolucijah II. avstrijskega katoliškega shoda. Predlagane rešitve so oblikovali za vsak stan posebej. Kmetijstvu naj bi pomagalo

⁴² Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična*, zv. 5, 275.

⁴³ Erjavec, *Zgodovina*, 52.

⁴⁴ Prav tam 54.

⁴⁵ Prav tam, 43-44.

⁴⁶ Podrobneje o shodu in resolucijah: Erjavec, *Zgodovina*, 44-47.

omejevanje zadolževanja in razbremenitev kmetij, ureditev dednega prava ter zavarovanja kmetij s strani dežele... Obrtnikom bi po njihovo pomagala ustanovitev obrtne zbornice in omejitev obrtnega dela po kaznilnicah... Za oboje so predlagali ustanovitev ločenih zadrug. Ostali ukrepi, povezani tudi z delavstvom, so bili varstvo delovnih moči, preprečitev nepremišljenega ustanavljanja novih industrijskih podjetij, ukinitve nočnega dela za ženske... Izpostavili so tudi skrajšanje delovnega časa, upoštevanje nedelje kot prostega dneva in podprli ustanavljanje katoliških delavskih društev.⁴⁷

Na podlagi teh resolucij so v naslednjih letih oblikovali svojo politično in gospodarsko organizacijo, ki je bila temeljnega pomena za pridobivanje privržencev in tako postopno uresničitev »nove krščanske družbe«. V veliko pomoč jim je bila že izoblikovana cerkvena mreža, na katero so naslonili svojo organizacijo. Z društvu in drugimi združenji so do prve svetovne vojne prepredli slovenske dežele. Leta 1907 je Ivan Cankar njihovo številčno organizacijo in povezanost s katoliško cerkvijo imenoval kar »petstotero farovžev«.⁴⁸

Svoje socialno-gospodarsko delovanje so, kot je razvidno že iz resolucij shoda, ločili po stanovih, na kmete, delavce in drobne obrtnike. Prvo Katoliško delavsko društvo je bilo osnovano v Idriji leta 1893, naslednje leto je bilo ustanovljeno tudi Katoliško društvo za delavke v Ljubljani. Prvo delavsko konsumno društvo je bilo ustanovljeno v Ljubljani leta 1895, decembra istega leta Zveza kranjskih posojilnic, Ljudska posojilnica, kmalu za tem še prvo poljedelsko konsumno društvo v Starem trgu pri Ložu in v Dobropolju prva Kmetijska zadruga.⁴⁹ Leta 1898 je bila ustanovljena krovna organizacija Gospodarska zveza. Gospodarske organizacije so imele namen pomagati nižjim stanom, premagati dolžniško krizo in zatreti »oderuštvo« ter posodobiti kmetijstvo. Njihovo ustanavljanje je imelo tudi politične posledice, saj so ljudi s tem dodatno privezali nase. Ustanovili so tudi številne delniške družbe z industrijsko proizvodnjo in bančnimi posli, s čimer je stranka postala zanimiva tudi za višje sloje.⁵⁰

Do II. slovenskega katoliškega shoda v septembru 1900 je klerikalna stranka ustanovila že 80 posojilnic in 45 kmetijskih in gospodarskih društev.⁵¹ Istega leta se je

⁴⁷ Prav tam, 45-46.

⁴⁸ Ivan Cankar, »Dunajsko pismo«, *Zbrano delo*, 25. knjiga (Ljubljana, 1976), 53.

⁴⁹ Erjavec, *Zgodovina*, 103 - 109.

⁵⁰ Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina*, 282.

⁵¹ Erjavec, *Zgodovina*, 112.

v reorganizirano Gospodarsko zvezo včlanilo 126 zadrug, Zveza kranjskih posojilnic pa je združevala 45 kreditnih zadrug.⁵² Njihovo število je z leti še naraščalo. Katoliške kreditne zadruge so bile organizirane po Raiffeisnovem sistemu. Ta je bil za razliko od Schulze-Delitzschevega sistema (ki je bil bližje liberalni stranki) primernejši za kmečko prebivalstvo.⁵³

Predvsem socialno-gospodarsko delovanje se je stranki hitro obrestovalo. Na volitvah leta 1895 v deželni zbor je dobila vse mandate v kmečkih kuriji. Po demokratizaciji volilnega reda leta 1896, ki je uvajal novo peto oz. splošno kurijo, pa se je okrepila tudi v mestih in industrijskih središčih.

Liberalna stran je, kot že omenjeno, ustanovitev Katoliškega političnega društva pozdravila z zadržki. Naslednje leto so, tokrat brez udeležbe klerikalne strani, ponovno sklicali ustanovni občni zbor Slovenskega društva. Na njem so poudarili predvsem pomembnost narodnega vprašanja, ki mu naj bi bila podrejena vsa ostala politična vprašanja.⁵⁴ Z njim so postavili temelje svojega političnega organiziranja, a društvo ni bilo tako dejavno kot katoliško. Liberalna stran se je še vedno »zavzemala za slogo«, čeprav je, predvsem v časopisju, ostro nastopala proti klerikalcem.

Stranko so ustanovili šele leta 1894, ko je bil v novembru sklican shod zaupnikov. Zaradi vseslovenskega značaja shoda, so pridevnik napredna izpustili iz imena in se poimenovali zgolj Narodna stranka.⁵⁵ V program so zapisali predvsem narodnostne zahteve, nanašajoč se na rabo slovenščine v javnih ustanovah, šolstvu itd, se zavzeli za politično enakopravnost, splošno volilno pravico in pravično urejenost volilnih okrajev, za napredek narodnega gospodarstva ter izboljšanje gmotnega stanja vseh stanov. V tem oziru so podprli posojilnice in hranilnice ter pozdravili krščanskosocialno gibanje.⁵⁶

Stališča glede socialnega delovanja nasprotne stranke so liberalci spreminjali, prav tako kot svoje poglede na socialno vprašanje. V vabilu na ustanovni shod Slovenskega društva so v *Slovenskem narodu* zapisali, da je potrebno, da se izboljšajo »trgovski in obrtniški interesi« ter da se kmečki stan »povzdigne v gmotnem in kulturnem oziru«.⁵⁷ Rešitev socialnega vprašanja so sprva videli tudi v uvedbi splošne in direktne volilne pravice, saj bi ta prinesla večjo zastopanost Slovanov v državnem

⁵² Prav tam, 111.

⁵³ Podrobneje o razlikah med sistemoma glej: Bergant, *Slovenski klasični*, 115.

⁵⁴ Bergant, *Kranjska*, 59.

⁵⁵ Prav tam, 63.

⁵⁶ »'Narodna stranka' na Kranjskem«, *SN*, 1. december 1894, 1-3.

⁵⁷ »Slovenskim rodoljubom«, *SN*, 26. januar 1891, 1.

zboru ter hkrati ublažila socialna nasprotja v državi. S tem bi se zajezilo tudi širjenje socializma.⁵⁸ Temeljna zahteva liberalne stranke je bila narodna enakopravnost in s tem povezan napredek narodnega gospodarstva. Osvoboditev od nemškega kapitala naj bi omilila tudi socialno vprašanje.

Liberalna stran je sprva v besedah podpirala vse stanovce, čeprav je že takrat poudarjala pomen meščanstva in inteligence, nato pa je vedno bolj postavljala v ospredje interese svoje volilne baze. Ta se je jasno izoblikovala po volitvah v deželni zbor leta 1895. Takrat so izgubili vse kmečke mandate (po tem so jih osvojili le še trikrat, nazadnje leta 1901⁵⁹), več liberalnih veljakov, ki so očitno že slutili volilni preobrat, pa je že pred volitvami prestopilo v katoliško stranko.⁶⁰

Klerikalna stranka je na volitvah leta 1895 osvojila 16 mandatov, liberalna le 9, nemška 11. Tako nobena izmed strank ni imela absolutne večine za vladanje. Zaradi prevelikih nesoglasij med slovenskima strankama, povezava ni bila mogoča. Liberalna stranka je zato sklenila zvezo z Nemci, ki je trajala dobrih deset let. Šele po volilni reformi za kranjski deželni zbor leta 1908 je absolutno večino dosegla klerikalna stranka.

Volilno reformo za državni zbor, ki je bila sprejeta leta 1896 in je uvedla novo splošno ali V. kurijo, so podprli poslanci obeh slovenskih strank. Prve volitve po reformi so bile izvedene naslednje leto. V ospredju volilnega boja je bila ponujena sprava s strani Narodne stranke. Ta je bila zavrnjena, a ideja, da bi se vsi slovenski poslanci združili v skupen jugoslovanski klub s Hrvati, je ostala. Skupaj s Hrvati in Ukrajinci so osnovali poslanski klub Slovansko-krščanska zveza. Zaradi moči in številčnosti klerikalne stranke se je klub osnoval na katoliški podlagi, za predsednika pa je bil izvoljen Ivan Šusteršič. Narodna stranka je sprejem kompromisa opravičevala z važnostjo ustanovitve kluba za narod in z njo želela pokazati, da ni ona tista, ki neti prepir na Kranjskem. Hkrati pa poudarjala, da se svojim načelom ni odrekla.⁶¹ Sodelovanje je bilo povezano predvsem z vzponom nemškega nacionalizma, zaradi jezikovnih naredb za Češko. Ideja o spravi se je prenesla tudi na deželno raven, ponujena je bila s strani Katoliško narodne stranke. Ni šlo za ponovno združitev strank, ampak le usklajeno delovanje v deželnem zboru. Osnutek pravne pogodbe je bil

⁵⁸ »Razne misli«, *SN*, 15. oktober 1890, 1-2.

⁵⁹ Vasilij Melik, »Jeglič in slovenska politika do leta 1918«, v *Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991), 282.

⁶⁰ Melik, »Družbene razmere«, 93.

⁶¹ Andrej Ferjančič, »Slovanska krščansko-narodna zveza od druge strani«, *SN*, 7. april 1897, 1.

podpisan na shodu slovenskih in istrsko-hrvaških poslancev septembra 1897 v Ljubljani. Zasedanje kranjskega deželnega zbora v začetku leta 1898 je že potekalo v znamenju sodelovanja obeh slovenskih strank, ki sta podpisali pravno pogodbo (podpisana 23. februarja, v *Slovenskem narodu* objavljena 18. marca). Vsled tega je opaziti upad kritičnih člankov v *Slovenskem narodu* napram političnim nasprotnikom, kljub nezadovoljstvu nekaterih pristašev napredne stranke. Napadi pa niso popolnoma ponehali, manjše praske so prihajale z obeh strani, dokler *Slovenski narod* ni obtožil klerikalcev, da kršijo pravno pogodbo. Kamen spotike so bile dopolnilne volitve v deželni zbor in konsumna društva. Po pogodbi naj bi na volitvah ohranjali obstoječe mandate, a je katoliška stranka drugače tolmačila pogodbo in vseeno postavila protikandidata.⁶² Večja zamera in hujši politični očitek so bila konsumna društva, ki jih je ustanavljala Katoliško narodna stranka. To naj bi se s pogodbo prenehalo oziroma bi nastala le v soglasju z Narodno stranko. Vendar se klerikalna stran tega dogovora ni držala, zato so boji ponovno vzplamteli in *Slovenski narod* je začel pravo gonjo proti konsumnim društvom. Ta so bila po mnenju liberalne stranke nelojalna konkurenca trgovcem, že zaradi nižjih davkov. Še večje zlo pa so, ker njihovi ustanovitelji delajo le zato, da uničijo srednji sloj (ki je njihov politični nasprotnik). Ustanavljanju konsumnih društev so se zoperstavili tudi trgovci in obrtniki. V Ljubljani so 6. aprila 1899 organizirali shod, ki se je izrekel proti konsumnim društvom, udeležili so se ga tudi člani Narodne stranke.⁶³ Na shodu je bila ustvarjena podlaga za osnovanje Trgovskega in obrtnega društva za Kranjsko, ki je zaživelo junija istega leta.

Konec devetdesetih se je na Kranjskem politični prepir le še poglobil. Obe stranki sta v lastnem časopisju vodili vojno proti drugi. Klerikalna stran je z društvi in drugimi organizacijami vedno bolj posegala v vse sfere javnega življenja. Postopoma je s svojimi društvi prepletla skoraj celotno družbeno telo. Ponekod so orali ledino, drugod pa ustanavljali opozicijska društva že obstoječim, le da s katoliškim predznakom.

Zaradi onemogočanja prevzema nadzora nad Kranjsko kmetijsko družbo so leta 1899 iz nje izstopili in pod okriljem Gospodarske zveze osnovali lastno zadružno skladišče. Že leta 1893 so katoliški študentje izstopili iz akademskega društva Slovenija in ustanovili lastno društvo Danica. V Gradcu so nasproti Triglavu ustanovili akademsko društvo Zarja (1901), v Pragi pa akademsko društvo Dan (1910). Mladinska

⁶² »Deželnozborna volitev«, *SN*, 25. oktober 1898, 1.

⁶³ »Shod trgovcev in obrtnikov«, *SN*, 6. april 1899, 1.

katoliška društva je povezala leta 1905 ustanovljena Slovenska dijaška zveza. V opozicijo pretežno liberalnemu učiteljstvu so z ustanovitvijo Slomškove zveze povezali katoliško učiteljstvo. Zaradi nezadovoljstva s Slovensko matico so leta 1896 ustanovili Leonovo družbo, ki je podpirala katoliško znanost. Liberalno telovadno društvo Sokol je leta 1906 dobilo tekmeča, katoliškega Orla. Veliko pozornosti so posvečali tudi organizaciji ženskih društev, ki so jih leta 1901 povezali v Krščansko žensko zvezo.

Decembra 1901 so v Ljubljani po vzoru nemških katoličanov na Koroškem ustanovili celo Obrambno društvo, ki je skrbelo za pošiljanje popravkov v liberalne liste.⁶⁴ Leta 1905 so se preimenovali v Slovensko ljudsko stranko.

Liberalna stranka se je postopoma vse bolj odmikala od ljudi, socialnega programa ni imela, kmet pa je bil za njih večinoma le še neučen volivec klerikalcev, ki ga ima v oblasti duhovščina.⁶⁵ Tudi zaradi gospodarske zaostalosti in nadvlade predvsem nemškega kapitala liberalna stranka ni imela širše podpore.⁶⁶ Volilno bazo je že v začetku imela omejeno na premožnejši sloj (ki je bil politično nestabilen) in posvetno inteligenco.⁶⁷ S svojim (ne)delovanjem je vedno bolj izgubljala tudi njihovo podporo, saj se je omejila večinoma na črnjenje klerikalne stranke v časopisju. Tako so se od njih postopoma odmikali mlajši radikalnejši elementi v stranki.⁶⁸ Obvladovala je samo še kulturno področje, medtem ko je politično vedno bolj slabela.

Nenačelnost liberalne stranke se je kazala predvsem pri nasprotovanju volilni reformi. Če so jo v začetku devetdesetih podpirali, so ji kasneje nasprotovali, saj so se bali popolne nadvlade klerikalne stranke. Obratno pa je klerikalna stranka začela reformo podpirati. Čeprav splošna volilna pravica ni v smislu »idealne stanovske družbe«, kot jo želi klerikalna stranka, je za njih prepotrebna stopnja v razvoju parlamentarizma. Kar se je do sedaj razdruževalo, bi se moralo dokončno raziti in šele nato bi se lahko ponovno povezalo. To naj bi prinesla splošna in enaka volilna pravica, ki bi zagotovila enakopravnost vseh stanov v državi. Takšne reforme se katoliški stranki ne bi bilo treba bati, je leta 1901 pisal *Slovenec*.⁶⁹ Še bolj glasno je klerikalna stranka zahtevala uvedbo splošne in enake volilne pravice leto kasneje v kranjskem

⁶⁴ Erjavec, *Zgodovina*, 114.

⁶⁵ Npr. »Klerikalne – Pyrrhove zmage«, *SN*, 9. november 1895, 1 in »Volitev v kmečkih občinah«, *SN*, 22. november 1895, 1.

⁶⁶ Jurij Perovšek, *Na poti v moderno : Poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja* (Ljubljana, 2005), 51.

⁶⁷ Vasilij Melik, »Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje«, v *Slovinci 1848 – 1918*, 638-9.

⁶⁸ Vasilij Melik, »Ivan Hribar in njegovi spomini«, v *Slovinci 1848 – 1918*, 555.

⁶⁹ Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič, 1863-1925 : pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana, 1998), 87.

deželnem zboru. Vsled nemoči, ob povezavi liberalcev z Nemci, so klerikalci ubrali drugačno taktiko. Zahtevali so volilno reformo za deželni zbor in začeli z obstrukcijo.

Od takrat dalje so katoliški poslanci vseskozi ponavljali zahtevo po uveljavitvi splošne volilne pravice za kranjski deželni zbor in občine. Oglaševali so jo na svojih shodih ter z njo navduševali volivce. Liberalni tabor ni našel drugega odgovora, kot upiranje le tej z zahtevo po zapisu »kancelparagrafa«, ⁷⁰ ki bi omejeval cerkveno poseganje v politiko, v reformo. Pojavljati se je začelo tudi že nasprotovanje takšni reformi v celoti. Ivan Tavčar je na shodu v Hotedršici leta 1902 javno zagovarjal, da ni pravice v tem, da ima tisti, ki plačuje večino davka, najmanj besede pri tem kako ga porabiti. ⁷¹ Zasenčiti potrebo po reformi in svoje nestrinjanje z njo so poskušali prikriti predvsem s kritiko nasprotnikov in opisovanjem njihove, za deželo pogubne, obstrukcije. Na shodu na Gorenjskem je Tavčar označil obstrukcijo kot nedelo. Z njo se klerikalci le upirajo delu in ga hkrati onemogočajo drugim. ⁷²

Sprememba volilne zakonodaje za državni zbor se je napovedala leta 1905. Priprave reforme, ki je ukinila kurialni sistem in uvedla splošno moško volilno pravico, so trajale več mesecev. V odsekih so sodelovali tudi Slovenci, ki so pazili predvsem na, po njihovem mnenju, pravično razdelitev mandatov. Ko zaradi nemških pritiskov niso bile izpolnjene vse želje (na Koroškem in Štajerskem so dobili en mandat manj od pričakovanih), se je dvignil vihar iz liberalnih vrst. Šusteršiča so obtožili, da je prodal izvenkranjske Slovence. Obratno so klerikalci krivca videli v Miroslavu Ploju, poslancu NNS, ki je sodeloval v odboru za volilno reformo. ⁷³

Reforma v kranjskem deželnem zboru ni potekala nič manj burno. Ko je vlada za 2. aprila 1906 sklicala deželni zbor, da se tudi tam izvede volilna reforma (sicer brez ukinitve kurij), so obstrukcijo prevzeli liberalci. Tako je zbor zaključil sejo brez spremembe volilnega reda. Reforma je bila sprejeta šele leta 1908, z razširitvijo volilne pravice in povečanjem števila kmečkih mandatov, za njo pa so vseeno glasovali tudi liberalci. ⁷⁴ Na naslednjih deželnozborskih volitvah je pričakovano z absolutno večino slavila Slovenska ljudska stranka.

⁷⁰ Kanzelparagraf, predpis, ki je v Nemčiji prepovedoval, da bi duhovščina javno komentirala politično dogajanje.

⁷¹ »Shod v Hotedršici«, *SN*, 29. september 1902, 1-2.

⁷² »Sijajna manifestacija slovenskega ljudstva«, *SN*, 6. november 1905, 1-2.

⁷³ Janez Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji : Dunajski državni zbor in Slovenci (1848 – 1918)* (Ljubljana, 2006), 150.

⁷⁴ Erjavec, *Zgodovina*, 166-168.

Pred sprejetjem volilne reforme za deželni zbor so se liberalci želeli poenotiti in sprejeti nov program. Osnovo zanj so dali članki Karla Trillerja objavljeni v *Slovenskem narodu* marca 1906. Ta je bil bližje mlajšim strujam v stranki in se je ukvarjal tako s socialno problematiko vseh stanov, kot tudi z narodnim vprašanjem. A nasprotij v stranki ni ublažil. Tudi kasnejše delo Narodno napredne stranke (predvsem mladih) na zadružništvu in delavski organizaciji ni prineslo vidnejših uspehov.

Septembrski dogodki 1908 so med stranki ponovno prinesli premirje. Sklenili sta dogovor, da se omilijo politični boji, česar sta se držala oba časopisa. Premirje je omogočilo mirno spojitve obeh državnozborskih klubov (Slovanski klub in Zveza južnih Slovanov), v katerih so sodelovali slovenski poslanci, v Narodno zvezo. Premirje je vplivalo tudi na dopolnilne deželnozborske volitve, saj naj bi bili hudi strankarski boji takrat le v narodno škodo. Tavčar je poudaril, da je premirje koristno, a na naslednjih volitvah bi morali ponovno v boj, vendar brez tako hudih konfliktov, kot so potekali do sedaj. Vršili bi se na stvarni in ne osebni ravni.⁷⁵ A če je bilo premirje resnično, se upanje na bolj dostojen boj ni uresničilo. Obe stranki sta hitro nadaljevali z osebnimi obtoževanji in hujskanjem.

Po spremembi volilnega reda na državni in deželni ravni je klerikalna stranka popolnoma prevzela oblast na Kranjskem. Pospeševala je modernizacijo kmetijstva, gradnjo železnic, elektrificirala deželo. Za večji dotok financ je posodobila davčni sistem in »razvijala lastne bančne in zavarovalne zavode«. Stranka je gospodarsko mnogo pripomogla k razvoju dežele, hkrati pa postopoma »monopolizirala oblast« na vseh področjih družbenega življenja.⁷⁶ To se je kazalo predvsem v nastavljanju strankinih pripadnikov v deželne službe in »izstradalni« politiki proti liberalnim učiteljem. Če so občine volile protiklerikalno, so izgubile svoje občinske odbore, vlada in deželni odbor pa je občini nastavil gerente, ki so bili privrženci SLS. Jasno so dali vedeti, da deželni odbor ne bo upošteval nobene občinske prošnje, če je ne bodo prinesli klerikalni zastopniki. Celo gasilska društva naj ne bi dobila podpore, če njihov predsednik ni bil član SLS. Podporo so dobivala njihova društva, med njimi zveza klerikalnih zadrug, ki so ji denar nakazali kar iz sklada za ustanovitev slovenske univerze.⁷⁷

⁷⁵ »Shod zaupnikov narodno napredne stranke«, *SN*, 3. februar 1909, 1.

⁷⁶ Janko Pleterški, *Dr. Ivan Šušteršič*, 273.

⁷⁷ Prav tam, 274 - 279.

Leta 1910 so si želeli pridobiti tudi ljubljansko mestno občino, tako da so spremenili volilni red. Povečalo se je število volilnih upravičencev in število občinskih svetnikov. Novost je bila tudi, da so ženske (davkoplačevalke in izobraženke) lahko volile osebno. Z reformo je napredna stranka sicer izgubila absolutno, a obdržala običajno večino v občinskem svetu.⁷⁸

Za uspešno vzpostavitev »nove katoliške družbe« sta bili potrebni tako organizacija kot nov moralni in teoretski pristop.⁷⁹ Moralno in teoretsko osnovo je oznanjal že Luka Jeran v *Zgodnji Danici*, nadaljevala in nadgradila pa sta jo Anton Mahnič in Aleš Ušeničnik. Pri organiziranju se je katoliška stranka oprla na že izoblikovano cerkveno organizacijo. Preko mreže kulturnih, gospodarskih, socialnih in drugih organizacij je izvedla t.i. »pilarizacijo« družbe. Organizacijska struktura Katoliške cerkve se je pokazala kot »najbolj zanesljivo politično orožje in mreža političnih postojank«. Najpomembnejša je bila socialna organizacija, ker je bila z njo sposobna vzeti zaščito kmeta, s čimer si je omogočila »prevlado slovenskega političnega katolicizma za naslednjega pol stoletja.«⁸⁰

⁷⁸ Janez Cvirn, »Občinska volilna reforma v Ljubljani« in isti, »Ljubljanske občinske volitve«, oboje v *Slovenska kronika XX. stoletja : 1900 – 1941* (Ljubljana, 1997), 108-109, 116.

⁷⁹ Srečo Dragoš, »‘Do skrajnosti za sveto stvar!’«, *Družboslovne razprave* 14, št.27/28 (1998), 129.

⁸⁰ Egon Pelikan, »Interpretacije ‘posameznika, družbe in naroda’ znotraj ideologije političnega katolicizma na Slovenskem«, *Acta Histriae* 17, št. 1-2 (2009), 311-312.

4. KLERIKALCI, STRANKA IN NJEN PROGRAM V KNJIŽEVNOSTI IN PUBLICISTIKI LIBERALCEV

Že v uvodu omenjeno oblikovanje podobe klerikalcev skozi književnost in publicistiko sem razdelila v tri večje vsebinske sklope. Najprej bom predstavila podobo, ki so jo liberalci ustvarili o klerikalnih politikih, stranki in njenemu programu. Slednje zajema tudi politično delovanje duhovščine, med tem ko v drugem poglavju analiziram podobe duhovnikov na podlagi njihovih osebnih lastnosti in dejanj, neodvisno od politike, a so pomembne zaradi njihove povezanosti s klerikalno stranko. V tretjem poglavju pa ločeno obravnavam nekatere vidnejše klerikalce. Oblikovane podobe bom predstavila skozi različne članke in literarna dela večinoma objavljena v *Slovenskem narodu*. Nekatere daljše povesti so tematsko zelo razvejane, zato sem jih razdelila po vsebini in se ponavljajo v več poglavjih, glede na obravnavano tematiko.

4.1. »Klerikalci [so] tudi v deželnem zboru tako nasilni, tako surovi, tako podli in pobalinski, kakor sicer v življenju.« - Klerikalci in njihova stranka

»V obče so klerikalci tako **hudobni, brezvestni in perfidni** [poud. a.], kakor si jih navadno mislimo, toda včasih prekose še same sebe in padejo tako globoko, da človeku kar sapa zastane, kadar vidi, česa je klerikalna duša sposobna.«⁸¹ Za slednji stavek bi lahko rekli, da ponazarja osnovni moto liberalnih karakterizacij klerikalnega nasprotnika. Sovraštvo, neusmiljenost, laž, podlost. Ti pojmi poosebljajo klerikalne laike in duhovščino in se pojavljajo v vseh novinarskih zvrsteh. Negativnim oznakam in komentarjem se v *Slovenskem narodu* niso izognili tudi v poročilih z zasedanj kranjskega deželnega zbora. Ko je klerikalna stranka zahtevala volilno reformo za kranjski deželni zbor in je tam naletela na zavrnitev, je začela z glasno obstrukcijo. Pisec poročila z zasedanja je dogajanje na seji, početje in govore klerikalnih poslancev pospremil z zaničljivi komentarji. Zaključil je z opravičilom za takšen »slog«, a piše, da je želel le prikazati pravo sliko dogajanja, deželni zbor je »pravo zrcalo kranjskih razmer, in so klerikalci tudi v deželnem zboru tako nasilni, tako surovi, tako podli in pobalinski, kakor sicer v življenju.«⁸²

⁸¹ »À la lanterne!«, *SN*, 26. avgust 1899, 1.

⁸² »Deželni zbor kranjski«, *SN*, 23. junij 1902, 1-2.

Zgled morale in resnicoljubja za liberalce niso ne člani ne poslanci klerikalne stranke. Največkrat so bili njihova tarča prav njeni najvidnejši člani. V časopisju so se pogosto pojavljala njihova imena, objavljali/ustvarjali so afere, spremljali njihova dejanja. Z imeni in priimki so se pojavljali tudi pod črto. V namišljenem intervjuju Ignacij Žitnik odgovori na »težavno in med nazadnjaki tako preporno vprašanje« ali je državnim poslancem dovoljeno govoriti neresnico, pritrdilno. A ne vselej, le takrat ko se »neresnica brez nevarnosti podpre s častno besedo.« Še pred tem se spraševalec »zmoti« in ga vpraša, če je dovoljeno imeti poslancu več programov. Hitro se opraviči ter pojasni, da je to vprašanje namenjeno poslancu Vencajzu.⁸³

Klerikalci niso le hudobni, neusmiljeni, pohlepni, hinavski in nemoralni, ampak so po večini tudi neumni, neuki, nevljudni in vraževerni. Nerazgledanost trnovskega kaplana in vidnega člana klerikalne stranke Andreja Kalana je povzročila med liberalci mnogo veselja. Najbolj so si ga privoščili, ko je leta 1890 kandidiral v I. volilnem razredu v Ljubljani. Njegova kandidatura naj bi bila žalitev za volivce, saj si ti zaslužijo in tudi lahko dobijo boljšega zastopnika.⁸⁴ V feljtonu »Nedeljsko pismo« avtor opozori, da je Kalan pred volitvami v nekem svojem dopisu zapisal, da so nastale »kar čez noč tri stranke, ki so nabile po vogalih trojne vrste kandidate.« Tri vrste »nabitih kandidatov«, je za avtorja nova »specijaliteta«. Spomni se njegovih prejšnjih nesmislov, ko je »najprej izumil netopirja s kljuni, potem gradil železnico že 1805. l., naposled prišla so dihurjeva gnezda na dan«. Sarkastično doda, da se mu zato ne zdi čudno, da se ga je izbralo za protikandidata Danilu Majaronu v I. volilnem razredu.⁸⁵

Velikokrat so opazke o nerazgledanosti klerikalcev posploševali in jih pripenjali večjemu delu stranke. Ob deželnozborskih volitvah leta 1895 so o klerikalnih kandidatih za kmečke občine na primer zapisali: »Šestnajst glav, pa ubogo malo pameti.«⁸⁶

V enem izmed odzivov na I. slovenski katoliški shod, v feljtonu »Nedeljsko pismo«, avtor piše o vtisih, ki jih je dobil. Poudarjena je intelektualna vrednost shoda in njegovih izvajalcev. Opis seveda ne meče lepe luči na shod in mu jemlje vso vrednost. Katoliški shod se je začel z mašo v stolni cerkvi. Kar dve tretjini udeležencev je bilo

⁸³ Valentin Nazadnjak [Ivan Tavčar], »Sobotno pismo«, *SN*, 25. februar 1899, 1-2. Ivan Vencajz je bil sprva pripadnik narodne stranke, a je po sporu leta 1897 nastopil na volitvah kot samostojen kandidat. Kasneje se je pridružil politični skupini zbrani okoli *Slovenskega lista*, ki se je nato pridružila Katoliško narodni stranki.

⁸⁴ »Meščani pozor!«, *SN*, 17. april 1890, 1.

⁸⁵ S., »Nedeljsko pismo«, *SN*, 19. april 1890, 1.

⁸⁶ »Klerikalni kandidati«, *SN*, 19. november 1895, 1.

ženskega spola, »klicalo se je sv. **Duha modrosti**. Soditi po tem, kako se je shod vršil in izšel, ta **molitev ni bila uslišana** [poud. a].« Na vseh shodih se je zbralo kar veliko ljudi, ki so z zanimanjem poslušali, ploskali, a veliko jih ni niti vedelo za kaj gre, ker so veliko govorili drug čez drugega. Avtorja so zanimali predvsem določeni govorci. Fran Povše nanj ni naredil prevelikega vtisa. Povedal je, da ko je zjutraj vstal in se prekrižal, se mu niti sanjalo ni, da bo izvoljen med predsednike še pred sončnim zahodom. »Kadar se ljudje zjutraj prekrižavajo, so navadno že trezni in se jim več ne sanja, samo g. Povšetu se še sanja. Sicer pa je vredno zabeležiti, da tedaj, ko je bil gosp. Povše voljen predsednikom, je bila zunaj že temna noč; on je torej začel svoj govor z očitno neresnico in to je gotovo karakteristično, zanj, za shod in tudi za Mahničeva načela.«⁸⁷ Avtor se zaveda, da gre le za frazo, ki je ne gre jemati dobesedno. Bolj kot smešenje izrečenega, je njegov namen norčevanje iz Mahničeve kritike leposlovja, ki se spotika ob podrobnosti. Ali rečeno drugače, z mahničejanskim kritištvom secira Povšetov govor in smešenje preusmerja iz vsebine na delovanje klerikalne stranke, katere ideolog je Mahnič. Nekaj besed nameni tudi slednjemu, spominja ga na Levstikovega »cvilimožka«, bolj pa se posveti Ivanu Šusteršiču, od katerega bi se lahko učili dramski igralci. Kmalu po shodu je izšel tudi feljton »Capitis deminutio minor«, ki prav tako satirično obravnava »pamet« članov klerikalnih struje. V norčavem tonu avtor piše o izjavi Jožefa Lesarja. Ta naj bi na shodu izrekel, da še najmlajši kranjski kaplan več ve kot najbolj učen laik. Sestavek je napisan v smislu javnega pisma, ki nagovarja (bralce) liberalce. Dunajska znanstvena akademija naj bi že iskala mlajšega kaplana na Kranjskem, da se mu prikloni po posebni deputaciji. Akademska senata Dunaja in Gradca pa sta sklenila razveljaviti vse diplome slovenskih akademikov, ki jih bosta poslala na popravni izpit k trem mlajšim kaplanom po Lesarjevi izbiri. Ponavljalnega izpita bodo oproščeni tisti, ki dokažejo, da imajo doma vse zvezke *Rimskega katolika* vezane v zlatu. Vlada pa že pretresa idejo o slovenskem vseučilišču, za katerega se je do sedaj trdilo, da nima zadosti učiteljev.⁸⁸

Liberalci so javno ocenjevali tudi razloge, zakaj si klerikalci želijo do oblasti. Najpomembnejši razlog so videli v tem, da se želijo okoristiti na račun davkoplačevalcev. Vzrok za radikalno klerikalno volilno agitacijo v letu 1895 naj bi bila želja po deželnem denarju za izgradnjo katoliške gimnazije in konvikta. Razlog zakaj se klerikalci tako bojvito borijo za sedeže v deželnem zboru, po mnenju

⁸⁷ ? , »Nedeljsko pismo«, *SN*, 3. september 1892, 1-2.

⁸⁸ Emerit, »Capitis deminutio minor«, *SN*, 17. september 1892, 1.

liberalcev zagotovo ni, da bi gradili ceste in delali vodnjake po »katoliških načelih«. »Opleniti želijo siromašno kranjsko deželo za ogromno svoto«, ker pa narodna stranka na to ne bo pristala, »se poganjajo za absolutno večino v deželni zboru«. ⁸⁹

Po volilnih reformah so klerikalci prevzeli oblast v kranjskem deželnem zboru ter si pridobili večino slovenskih mandatov v državnem zboru. Ker so se liberalci znašli v opoziciji, so tako dobili še več gradiva in možnosti za napade na vladajočo stranko. Očitali so jim površno upravljanje z deželnim denarjem, ⁹⁰ neizpolnjevanje volilnih obljub (klub temu, da imajo večino in lahko delajo kar želijo) ⁹¹ da deželni zbor izgublja svoj ugled zaradi njihovega nemoralnega dela ⁹² ter da uvajajo »strahovlado«. ⁹³ Pred deželnozborskimi volitvami na Kranjskem leta 1913 so zapisali, da kar: »vidimo sedaj v naši deželi, to je boj klerikalne družbe proti slovenskemu ljudstvu, boj z duhovščino združene družbe širokovestnih ljudi **za gospodstvo nad ljudstvom**. /.../ Proti klerikalnemu agitacijskemu delu je treba ljudstvo opozarjati na **neizpolnjene** obljube, s katerimi so si klerikalci prisleparili zaupanje volilcev, na **slabo gospodarstvo** in na **krivično, pristransko in koruptno klerikalno strahovlado** ter vzbujati v ljudstvu čut dolžnosti, da je treba v blagor cele dežele in vsega prebivalstva napeti vse moči in spraviti na volišče zadnjega moža, da bo strto klerikalno strankarsko gospodstvo in da nastanejo nove, boljše in veselejše razmere v tej ubogi in izsesani kranjski deželi.« ⁹⁴

S prevzemom oblasti se po mnenju liberalcev ni pokazala le klerikalna avtoritarnost in neizpolnjevanje danih obljub, ampak tudi konfesionalna nenačelnost stranke. Pozabili so na svojo katoliško osnovo, zdaj »klerikalcev ne vežejo med seboj ne vera, ne načela, edino božanstvo, ki je priznava in moli kranjski klerikalizem, je - bog Pobasaj!« ⁹⁵

Ko je Aleš Ušeničnik leta 1912 izdal izbrane Mahničeve spise iz *Rimskega katolika* pod naslovom *Več luči!*, so liberalci zapisali, da se je klerikalna stranka, kot tudi duhovščina že zdavnaj izneverila Mahničevim naukom. Postala je stranka praktičnih politikov, ki so ji »pravi principi klerikalizma, kakor jih je formuliral Mahnič, hekuba.« Takšna politika pa je duhovščini le koristila. »Zadobili so veliko moč

⁸⁹ »Za kaj se gre?«, *SN*, 15. november 1895, 1.

⁹⁰ »Klerikalci kot oskrbniki deželnega denarja«, *SN*, 15. januar 1911, 3 in »Kako gospodarijo z deželnim denarjem?«, *SN*, 21. avgust 1913, 3.

⁹¹ »Če bi ljudstvo spregledalo...«, *SN*, 31. oktober 1913, 1.

⁹² »Obsodba kranjskega deželnega zbora«, *SN*, 21. avgust 1913, 3.

⁹³ »Strahovlada«, *SN*, 30. januar 1912, 1.

⁹⁴ »V boju zoper ljudstvo«, *SN*, 18. november 1913, 1.

⁹⁵ »Bog Pobasaj!«, *SN*, 15. november 1913, 1.

v javnosti, velik vpliv in imajo od tega — na kar menda največjo važnost polagajo — tudi velike materialne koristi.«⁹⁶

Osebnosti, ki so jih liberalci pripisovali klerikalcem so različne in odvisne od obravnavanega posameznika ter situacije, vendar so imele praviloma negativen predznak. Kljub različnostim so se oblikovale neke stereotipne podobe, te se najbolj zrcalijo v pripovednih delih, ki so sicer izrazito tendenčna, a se ne nanašajo na točno določeno realno osebo.

Ena izmed pogostih podob je bila, kot že omenjeno, neumnost. Tak klerikalec je načeloma orodje v rokah stranke, tudi če zaseda višje položaje. Slep zagovarja strankine ideale, a se je na politično pot podal iz želje po denarju in časti. Primer takšnega pripadnika katoliške strani je poslanec v feljtonu »Iz dnevnika konservativnega poslanca«. Podlistek je izšel po predstavitvi Taaffejeve volilne reforme leta 1893, ko so liberalci reformo še podpirali in so ji klerikalci nasprotovali. Zapis iz dnevnika se začne večer pred zasedanjem državnega zbora, ki ga poslanec preživlja pri svoji ljubici balerini. Srbi ga oko, kar naj bi po njenem mnenju pomenilo, da se bo naslednji dan zgodilo zanj nekaj neugodnega. In res, na seji, ko misli, da bo premier dobro »ošvrknil mladočeške liberalce«, se zgodi nekaj popolnoma drugega. Sprva niti ne razume, o čem teče beseda, saj »ni vaje diplomatskega jezika« a ve, da ni nič dobrega, saj je grof Hohenwart, »bog vseh konservativnih bogov« ves bled. Šele iz pogovorov med poslanci izve, da je vlada predstavila volilno reformo. Zato se postavi blizu grofa in začne rohniti: »zdaj bodo imeli tudi izdelovalci suhe robe in prodajalci kostanja volilno pravico? Njihov glas imej tisto veljavo, kakor glas gospoda ercpristerja ali celo moj glas?« Tudi njegova prijateljica poslanca sta vzdihovala in tožila, s čimer so naredili dober vtis na grofa, ki jim je sočutno pomignil z roko. »Konservativni poslanec« je v mislih premleval nastalo situacijo. Če bi liberalni poslanci vedeli, kako težko bo zdaj konservativcem dobiti mandate, bi se na glas smejali, si je mislil. Do sedaj je bilo prav lahko, nekaj farov je povabil na kosilo in pogostil kakšno deputacijo županov. Zdaj pa se bo moral naučiti peti »Hej Slovani« ali vsaj »Naprej«. A ne le to, treba bo piti bratovščine (zdaj si želi, da ne bi glasoval za vinsko klavzulo), moral bo poljubljati otroke in jim dajati sladkarije, vsi ga bodo želeli za botra. Imel bo še mnogo drugih nevšečnosti, ki ga bodo veliko stale. To jim bo grof Taaffe še plačal, kajti dokler

⁹⁶ »'Več luči', SN, 12. februar 1912, 1.

jim vlada ideološko ni ustrezala, je bilo še vse v redu, zdaj ko gre za njihovo kožo, pa ne bo pardona. »V opozicijo!« bo vojni klic.⁹⁷ Opisani poslanec ni razgledan, saj ne razume debate, ki poteka v državnem zboru, a ima o sebi mnenje, da je izredno pomemben. Strankina načela niso pomembna ne njemu ne stranki, proti vladi so se pripravljene obrniti šele, ko so ogroženi njihovi položaji.

Tekom časa se je spremenil pogled strank na volilno reformo, z njo pa se je uresničila napoved fiktivnega poslanca o novem načinu pridobivanja glasov, oblikovala pa se je tudi še druga podoba neumnega klerikalca. Ta je bil prav tako častihlepen, a je bil bolj vodljiv, saj je slepo verjel stranki in njenim načelom. Glede na to, da so stranki po prevzemu oblasti v deželnem zboru še pogosteje očitali avtoritarne načine vladanja, sprememba ne preseneča. Dodati je potrebno, da z izpostavljanjem podobe vnetega klerikalca ni izginila podoba neumnega klerikalca izključno iz koristoljubja. A so slednji postali večinoma le strankarski podporniki, ki so si tako zagotovili udobne položaje v deželni ali občinski upravi. Dober primer obeh podob ter tudi drugih opisuje Alojzij Kokalj v satiričnih slikah iz življenja krojača Žabarja, ki so v *Slovenskem narodu* izhajale leta 1912 in 1913. Narodna tiskarna je zbrane zgodbe izdala pod naslovom *Gospod Žabar: humoristično-satirične in resnične sličice iz sedanjosti*. Žabar je krojač iz Ljubljane, ki zaradi želje po denarju in ugledu vstopi v SLS, postane njen najgorečnejši privrženec in agitator ter jo slepo zagovarja. Skozi zgodbe spremljamo Žabarja v različnih situacijah, katerih namen ni prikazati le Žabarja, ampak tudi delovanje SLS in njenih članov.

Stopnjo inteligence Žabarja in še nekaterih drugih članov SLS avtor nazorno prikaže v slikah, ki se nanašajo na Žabarjevo sodelovanje v tiskovnem odseku »nekega ljubljanskega dnevnika«. Tema pogovorov je takrat aktualno dogajanje v I. balkanski vojni. V prvem delu člani odseka razpravljajo o tem, kako pisati o vojni in na katero stran se postaviti. Pomemben poudarek je, da so člani sicer pozvani naj izrazijo svoje mnenje, a jim je takoj dano vedeti, da bo obveljalo mnenje predsednika odseka. Slednji na seji ni prisoten, zato jo namesto njega vodi kanonik Zvitokljun. Problem predstavlja dejstvo, da vlada podpira Osmanski imperij, med tem ko je takšna odločitev med Slovani izredno nepriljubljena. Kanonik Debeloglav predlaga, da se temi izognejo in objavijo več misijonskih poročil. Kaplan Nadut podpira Turke, ker so neverniki, ki nikoli niso poznali katoliških nauk, balkanski narodi so pa krivoverniki, odpadniki od

⁹⁷ »Iz dnevnika konservativnega poslanca«, *SN*, 28. oktober 1893, 1-2.

»prave« vere. Žabar pa meni, da bi morali pisati proti Turkom. Razlog, ki ga navede je, da je med liberalci veliko Turkov, npr. Josip Turk in Pavel Turk,⁹⁸ Zvitokljun nato seznanj odbornike, da je predsednik enakega mnenja kot Žabar.⁹⁹

Za naslednjo Žabarjevo »pametno« domislico izvemo iz njegovega pogovora s sotrudnikom *Slovenskega naroda* o pisanju klerikalnega dnevnika. Tam so namreč zapisali, da so porazov turške armade krivi slovenski liberalci. Žabar mu pojasni, da imajo liberalci že več let stike z mladoturki in so jih oni navdušili nad »gnilim« liberalizmom. Mladoturki, okuženi s slovenskim liberalizmom, so po prevzemu oblasti pripeljali državo na rob prepada, zaradi česar sedaj izgubljajo vojno. Klerikalci so to informacijo dobili od staroturkov. Namreč, ko so mladoturki prevzeli oblast, je nekaj staroturkov prebegnilo tudi na Kranjsko. Pod svoje okrilje so jih vzeli v Slovenski ljudski stranki. Sčasoma pa se je SLS navzela nekaterih turških navad, zdaj po »turško« razpolagajo z deželno lastnino, po »turško« delajo z nasprotniki.¹⁰⁰

Da Žabar svojo politično aktivnost izrablja tudi za zaslužek, tako kot je značilno za klerikalce, bralec vidi, ko se v tiskovnem odseku odločijo, da bodo nasproti liberalnemu Rdečemu križu za pomoč balkanskim deželam, ustanovili Rdeči polmesec. Preko njega bodo zbirali denar za maše (!) padlim vojakom. Žabar se sam predlaga za tajnika z redno plačo.¹⁰¹ A Žabar ne kuje le dobička in ni le častihlepen, je resnično vnet strankar, ki zagovarja delo vodstva stranke ne glede na karkoli. Ko se njegovi kolegi obrtniki pritožujejo nad tem, da stranka nič ne naredi za njih, je on edini, ki še zagovarja stranko. Krivdo zvrne na njih, saj niso še nič naredili, da bi Ljubljana postala klerikalna.¹⁰² Nezadovoljstvo raste tudi med drugimi člani. Menijo, da so stranko prevzeli mladi elementi in so stare, ki so garali za to, da je stranka danes tako uspešna, nepravilno potisnili na rob. Žabar nima pravega odgovora na obdolžitve, zato prisotne le ozmerja in jim reče, da to ni liberalna stranka, kjer bi lahko vsak prosto izrazil svoje mnenje. Pri njih velja postava »Molči in ubogaj!«, nato pa raje odide.¹⁰³ Ves nesrečen upa, da bo našel somišljenike med deželnimi nadzorniki. A so slednji tako neumni, da niti ne razumejo, kaj jim želi povedati. Žabar se zato razjezi, oni pa ga vržejo iz

⁹⁸ Josip Turk je bil politik NNS, poslanec kranjskega deželnega zbora in organizator gasilstva. Pavel Turk je bil sprva župan v Dragi, nato pa gostilničar in posestnik v Ljubljani, odbornik Naprednega političnega in gospodarskega društva za I. mestni okraj.

⁹⁹ Luigi Calco [Alojzij Kokalj], »Gospod Žabar v tiskovnem odseku«, *SN*, 26. oktober 1912, 1-2.

¹⁰⁰ L. Calco, »Gospod Žabar o balkanski vojski«, *SN*, 16. november 1912, 1-2.

¹⁰¹ L. Calco, »Rudeči polmesec in vojni poročevalec«, *SN*, 2. november 1912, 1-3.

¹⁰² L. Calco, »Gospod Žabar mej tovariši obrtniki«, *SN*, 9. november 1912, 1-3.

¹⁰³ L. Calco, »Klerikalni mladini«, *SN*, 1. februar 1913, 1-3.

gostilne. Slednji so tipičen primer prej omenjenih neumnih podpornikov stranke, ki pa so to le iz koristoljubja. Avtor jih že sam v naslovu poimenuje »koritarji«.¹⁰⁴

Tragika zgodbe je, da Žabarja slepa podpora stranki stane življenja, ta pa po smrti obrne hrbet njegovi družini. Žabar ni našel več pravih somišljenikov, zato je pijančeval po gostilnah. Nekega večera je pijan zaspal na cesti, zbolel za pljučnico in umrl. Čeprav je bil nasilen mož in oče ter je že dolgo časa zapostavljal svojo obrt in večino časa preživel v gostilnah, mu SLS objavi slavošpeven nekrolog poln laži. Med drugim pišejo o veličastnem pogrebu, a tam v resnici poleg družine ni bilo nikogar. Dva tedna kasneje *Slovenski narod* objavi članek o hinavščini nasprotne stranke, ki ne pomaga obubožani vdovi nekdanj tako dobrega člana. V *Slovincu* jim na kratko odgovorijo, da je bil Žabar prvo rdečkar, nato liberalec, šele nato si je želel postati član SLS, kjer pa so ga spregledali. Kot reden obiskovalec gostiln se je zapil, zato ne čutijo nobene odgovornosti za vdovo takšnega človeka.¹⁰⁵

Žabarju podoben je France Srebrot, stranski lik v »Cerkvenih miših : Povest iz sedanjosti« istega avtorja. Pripoved prikazuje, sicer neuspešen, poizkus prevzema oblasti v vasi, narekovan s strani škofovske palače in vodstva SLS. V boju dobrega proti zlem, dobro predstavljajo družina Novak, stari župnik Matija Koren ter nekaj njihovih bližnjih prijateljev, zlo pa duhovnika Jurij Podpečnik in Urh Čuk.¹⁰⁶ Razlika med Srebrotom in Žabarjem je, da je Srebrotova pripadnost stranki v večji meri posledica koristoljubja in častihlepnosti. France sicer slepo zaupa duhovnikoma in sledi njunim navodilom, a ne kaže nobenih ideoloških prepričanj. Duhovnika sta ga nastavila za načelnika posojilnice, bil je tudi glavni kandidat njihove stranke na volitvah, ker sta ga zaradi njegovega častihlepja in kratke pameti imela popolnoma pod kontrolo. Hkrati jima je zaradi svoje neumnosti povzročil tudi veliko neprijetnosti. Kaplan Urh je imel pred shodom z njim dolge učne ure, da ga je naučil »kratkega govorčka«.¹⁰⁷

Takšni kot so klerikalci, so v književnosti liberalcev tudi njihovi podporniki, nerazgledani, vodljivi in predvsem neumni. V feljtonu »Veselica pri Behécu v klerikalnem brlogu« lastnik krčme Behéc razlaga hišni red na »novodobni katoliški podlagi«, svojega petelina je naučil kikirikati *Rimski katolik* in kuram bere *Domoljuba*. Njegovi gostje pa se mažejo s česnom, da bi odgnali liberalce.¹⁰⁸

¹⁰⁴ L. Calco, »Pri koritatrih«, *SN*, 8. februar 1913, 1-2.

¹⁰⁵ L. Calco, »Žalostna smrt gospoda Žabarja«, *SN*, 16. februar 1913, 1-2.

¹⁰⁶ Luigi Calco, »Cerkvene miši. Povest iz sedanjosti«, *SN*, 22. oktober – 12. december 1913.

¹⁰⁷ L. Calco, »Cerkvene miši«, *SN*, 17. november 1913, 1.

¹⁰⁸ Klerikalni brlogoljub, »Veselica pri Behécu v klerikalnem brlogu«, *SN*, 27. februar 1896, 1-2.

V prihodnosti se po mnenju liberalcev, ne bo veliko spremenilo. Klerikalci, če pridejo do oblasti, se bodo le še bolj prevzeli. V »Katoliških ledicah : Črtici iz bodočnosti« Tavčar opiše, kako natak in njegov vajenec ne postrežeta gosta, ki ni odzdravil na pozdrav »Hvaljen«. Iz tega sklepata, da je liberalec in ga pustita čakati. Ko ga končno postrežeta, mu povesta, da jim je vseh jedi zmanjkalo. Gost naveličan odide, ona dva pa se poveselita, da sta ga odgnala, saj jima ga ni potrebno postreči, ker imata dosti duhovnih gospodov za goste.¹⁰⁹

Obratna stereotipna podoba je pameten klerikalec, ki pa je prav tako koristoljuben in častihlepen. Že zaradi pameti ne verjame v strankina načela, se obrača po vetru, predvsem pa je iznajdljiv in v stranki zaseda pomembno mesto. Te lastnosti v mnogo čem spominjajo na tiste, ki so jih pripisovali Ivanu Šusteršiču.¹¹⁰

V leposlovju je izrazit primer takšnega politika Tomaž Krmežljavček. V povesti Miroslava Malovrha »Skušnjave Tomaža Krmežljavčka : Šaljiva povest« spremljamo Tomaževo življenje od rojstva, do časa, ko je postal pomemben klerikalni politik.¹¹¹ Povest ima izključno politični motiv, zaradi dolžine pa se dotakne večine pomembnejših tem, ki so jih izpostavljali liberalci.

Na začetku povesti izvemo, da je Boltežar Krmežljavček le poimensko Tomažev oče, saj je njegova mati, bivša župnikova kuharica Neža rodila le štiri mesece po poroki. V ženitev je Boltežarja prisilil vaški župnik Matevž Šteblar, ki ji je dal tudi bogato doto. Boltežar ves čas sumi, da je Tomažev oče v resnici župnik. Po Nežini smrti, ko je bil Tomaž še otrok, je Boltežar med njenimi stvarmi našel mnogo pisem. Ta so dokazovala, da je želela očetovstvo podtakniti kar dvaintridesetim župnikom, ki so ji za njen molk bogato plačevali. Tomaž za svojih dvaintrideset očetov izve šele v najstniški dobi.

Neža je imela v župniku močnega zaščitnika, zaradi česar je imela popoln nadzor nad Boltežarjem, ga tudi tepla, medtem ko je on, če je lahko, preživil dneve ob alkoholu. Tomaž je rasel okolju primerno, rad se je pretepal, metal kamne, s fračo ciljal okna. »Mati ga je razvajala, župnik je ščitil njegove slabosti, Boltežar Krmežljavček pa ga je grdo gledal.«¹¹² Na Tomažev razvoj je vplivala tudi širša okolica. Mračno selo je

¹⁰⁹ [Ivan Tavčar], »Katoliške ledice. Črtica iz bodočnosti«, *SN*, 25. julij 1896, 1-2.

¹¹⁰ Podrobneje v poglavju *Ivan Šusteršič - »ideali so za politika le balast«*.

¹¹¹ L. Šepetalec, [Miroslav Malovrh], »Skušnjave Tomaža Krmežljavčka : Šaljiva povest«, *SN*, 13. marec – 21. julij 1911.

¹¹² L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 18. marec 1911, 2.

veljalo za zgledno vas, ki je bila v *Domoljubu* večkrat postavljena za zgled »pravega krščanskega življenja«, ¹¹³ čeprav je bilo to življenje vse prej kot krščansko. ¹¹⁴ Njegovi prebivalci so na besedo verjeli župniku in bili celo »ponosni na to, da nimajo nobenega lastnega prepričanja in da svoji lastni pameti ničesar ne zaupajo.« ¹¹⁵ Mračnoselski prebivalci so »greh obsojali le z jezikom«, v »vasi je cvetelo hinavstvo« in tako je tudi Tomaž hitro sprevidel, da »se mora tudi sam pretvarjati, če hoče dobro izhajati in veljati za pravega kristjana, vrednega *Domoljubove* pohvale.« ¹¹⁶ Drugo pomembno spoznanje v njegovem otroštvu je bilo, da se tudi župniki ne izmikajo grehu. Najprej je v javnost prišlo Šteblarjevo nespoštovanje celibata in je bil nato zaradi škandala premeščen. Njegovega naslednika Janeza Bradavico pa je v objemu kuharice zasačil Tomaž. Drugi dogodek je Tomažu še dodatno spremenil življenje, saj ga je župnik, ker se je bal, da bi spregovoril, poslal na šolanje v Ljubljano.

Na gimnaziji se je že prvo uro zameril svojemu katehetu. Kar nekaj časa so v šoli prenašali Tomaževe lumparije in nesramnosti, vse zaradi njegovega dobrega spomina, a je bil po nekaj letih vseeno izključen. Med šolanjem se je večkrat spraševal o grehu in življenju, o občutju krivde, ko pa je odšel iz šole, se je odločil, da bo živel, »od skušnjave do skušnjave in od greha do greha«. ¹¹⁷ Največ zanimanja je posvečal ženskam, plesanju, alkoholu, cigaretam. Če ga je zaradi skušnjav še kdaj zapekla vest, se je pomiril, ko se je spomnil na domača župnika, ki sta si »dovoljevala svojemu stanu prav neprimerne zadeve.« ¹¹⁸

Ko se je v Ljubljano preselil njegov birmanski boter Smole, se je Tomaž naselil pri njemu. Zaljubil se je v njegovo hči Natalijo, a ona zanj ni imela posluha. Tomažu je zabrusila, da iz njega nikoli ne bo nič. Mnogo let sta se prepirala, Tomaž je z zvijačami odganjal njene snubce, ona ga je vedno zavračala. Njene zavrnitve so mu dale motivacijo, da obogati in postane pomemben. Graditi je začel svojo kariero, sprva je želel postati pisatelj, a je kmalu spoznal, da »z delom samim ne more priti naprej«. ¹¹⁹

Ko sta Boltežar in župnik Bradavica izvedela, da je nehal hoditi v šolo, ga je župnik vpisal v Alojzijevišče. A tudi tam Tomaž ni dolgo zdržal in je pobegnil. Odšel je na maškarado in tam v kostumu spoznal prefekta Katastrofo iz Alojzijevišča. Srečanje

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 24. marec 1911, 3.

¹¹⁵ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 14. marec 1911, 1.

¹¹⁶ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 27. marec 1911, 1.

¹¹⁷ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 7. april 1911, 1.

¹¹⁸ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 8. april 1911, 2.

¹¹⁹ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 20. april 1911, 1.

za nobenega od njiju ni bilo prijetno, zato sta se dogovorila, da drug drugega ne bosta izdala. Še več, prefekt Katastrofa je Tomažu našel službo v pisarni klerikalnega gospodarskega zavoda. Tam je sprva pridno delal, nato pa se je zaradi zaničljivega odnosa ravnatelja zavoda odločil, da se bo tudi on spremenil. Spoznal je, da bo daleč prišel le z nesramnostjo in poznanjem nečednih skrivnosti drugih. Jasno je dal ravnatelju vedeti, da se je v tem času naučil »kako je treba delati, da levica nič ne izve, kaj desnica v žep dene.«¹²⁰ V pisarni so se ga bali, zato so ga sprejeli medse. Spoznal je vse »sisteme napačnega vknjiževanja, se izvežbal v falsificiranju bilance in v ponarejanju menic ravnokar umrlih članov ter se sploh izuril v najrazličnejših prepovedanih manipulacijah do take popolnosti, da je samo še s pomilovanjem gledal na različne revizorje, za svojega ravnatelja se pa skoro ni več resno menil, nego ga smatral le še formalno za svojega predstojnika.«¹²¹

Tomaž je bil kmalu povišan v revizorja in je moral oditi na deželo revidirat konsume. Med revizijami, ko je čas preživel v Ljubljani, se je ukvarjal predvsem z načrtom, kako izkoristiti svojih dvaintrideset očetov, kako osvojiti Natalijo in kako bi napredoval. Ko je izvedel, da je njihov blagajnik napredoval, je za kratek čas opustil večerna rajanja, hodil k maši in spovedi. Pobožnost se mu je hitro obrestovala in je dobil službo blagajnika. Isto leto je postal polnoleten, tako da je od Boltežarja dobil vsa pisma svojih očetov, kot tudi materino hranilno knjižico.

S prevaro je na zadnji reviziji prišel do velikega premoženja, v Ljubljani pa ga je čakala nova služba, zato se je odločil žrtvovati nekaj denarja za nakup nove elegantne obleke in hiše. Krmežljavčkov napredovanje je Natalijo zelo potrlo in očitala si je, da ga je vedno odganjala. Tomaž se je sprva komajda zmenil zanjo, a ko je ugotovil, da se je zdaj ona ogrela zanj, se je z njo oženil.

Z leti je Tomaž še pridobival na veljavi. Na podlagi lažnih »lastnoročno napisanih« dokumentov je dobil dediščino duhovnika Ocvirka, enega izmed domnevnih očetov. Pustil je službo in postal član katoliške družbe za »spekulacije na debelo«, bil je »čislan in vpliven« ter v posebni milosti pri cerkveni gospodi. Pred deželnozborskimi volitvami je sklical svoje očete in jim prebral pisma, ki so jih pisali njegovi materi. »Prosil« jih je, da ga podprejo pri kandidaturi za poslanca, kar so seveda storili. Ob

¹²⁰ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 2. junij 1911, 1.

¹²¹ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 3. junij 1911, 3.

izvolitvi je bil zelo ponosen, da si je »s spretnimi goljufijami tako daleč pomagal, da so ga proglašali z diko katoliške stranke«.¹²²

Krmežljavček je postal »katoliški imenitnik, petičen mož, debel in ošaben«. Skušnjave so ga minile, Natalijo prav tako. Z leti sta postala dolgočasna in hladna, »vse njiju strasti so ugasnile, nič solnca in nič cvetic ni bilo več v njiju življenja, nič lepih sanj in nič sladkih iluzij, nič luči in nič upanj. In če nista umrla, se dolgočasita še danes.«¹²³

Tomaž predstavlja stereotipno podobo pametnega klerikalca. Je izredno premeten in zvit, motivacijo mu daje želja po Nataliji, denarju in ugledu. Liberalci so radi pisali, da je pameten človek v klerikalni stranki lahko izključno iz koristoljubja in če nima moralnega kompasa. Tomaževe moralne vrednote so primerne okolju v katerem je odraščal. V domači vasi je hitro ugotovil, da je hinavstvo vseprisotno, v službi, da lahko preživi le z nesramnostjo. Živel je »od skušnjave do skušnjave in od greha do greha«, a se je znal hinavsko preleviti v največjega pobožneža, ko je bilo to potrebno. Občutil ni nobene krivde ob goljufijah in prevarah, s katerimi je dobro služil, z izsiljevanjem pa si je zagotovil položaj v stranki. A Tomaž ni prikazan kot izrazito negativen lik. Ko bralec spremlja njegovo življenje, razume, da je takšen postal zaradi okolja. Glavno odgovornost nosita duhovščina, ki ni vplivala le nanj, ampak na splošno razpoloženje v družbi, kot tudi klerikalna stranka. Ta ne le sprejema takšne člane, ampak goljufijo in nemoralo tudi spodbuja. V takšni stranki premeteni in povzpetniški ljudje brez načel zasedajo najvišje položaje.

4.2. »Obdelovali in pestili [so jih] z vsemi dopustnimi in nedopustnimi sredstvi« - Politična agitacija klerikalne stranke

Osebnosti klerikalcev se zrcalijo tudi v njihovem političnem delovanju. Liberalci so jih pogosto obtoževali, da uporabljajo najnižje metode političnega boja, da nasprotnike črnijo s tem, ko polemizirajo o njihovih zasebnih zadevah in sprožajo lažne ter že skoraj smešne govorice. Hkrati pa so njihove obljube volivcem prazne, populistične in neuresničljive ali pa nepomembne. Takšno početje komično obravnava izmišljen govor namišljenega Janeza Neprošenega pred volitvami v ljubljanski mestni svet. V govoru predstavi svoj program, v katerem poudari, da se v osebne zadeve ne bo

¹²² L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 21. julij 1911, 1.

¹²³ Prav tam.

vtikal, a vseeno pove, da je slišal, da imata Ivan Hribar in Ivan Tavčar isto ljubico, za katero se govori, da je hkrati **njuna hči** [poud. a.]. A ker osebnih zadev ne bo izrabljal za politično igro (čeprav bi jih lahko), bo uporabil le argumente. Zavzema se za ukinitve davkov, kar je po njegovem mnenju popolnoma uresničljivo. Ker se v Ljubljani veliko pljuva, odredba, ki to prepoveduje, zagotovo prinese veliko denarja. S pljuvalnim fondom bi lahko pokrili vse mestne stroške. A tega denarja trenutno v proračuni ni, zato je očitno, da župan denar skriva. On sicer ne bo trdil, da je župan denar vzel in ga naložil v tuje banke, da bi lahko pobegnil v Ameriko, kot je slišal iz govorice. A denar nekje mora biti, zato zahteva, da se stvar razišče.¹²⁴

Zanimiv je tudi recept klerikalcev za prepričevanje volivcev na volišču. V satiričnem feljtonu »Kronika« avtor opisuje, da obstajajo tri »vrste« volivcev, ki jih klerikalna stranka uporablja za spreobračanje drugih na volišču. Prvi imajo »veliko željo« po tem, da se jih na volišče »slovesno privleče«. To so stari, bolni in slepi ljudje, ki jih spremljajo klerikalni agitatorji in/ali kandidat/i. Njihov namen je vzbuditi občudovanje ali celo ginjenost ob taki požrtvovalnosti volivca. Ob nekem takšnem dogodku, ko so na nosilih prinesli na smrt bolnega volivca, se je večina volivcev, ki je želela voliti narodno stranko kar porazgubila, ne da bi oddala svoj glas. Prepričljivi sta še dve vrsti in sicer volivec entuziast, ki pride zadnji trenutek na volišče, ves zadihan in mu poidejo moči, takoj ko odda svoj glas, ter spreobrnjeni katolik. Slednji je našel svojo katoliško zavest (spodbudila sta mu jo denar ali pivo) in najraje glasno razlaga svojo spreobrnitev od liberalcev, ki so ga želeli »kupiti«. Te vrste volivcev najbolj vplivajo na druge, ki še niso prepričani v svoj glas, in tako spreminjajo vzdušje na volišču.¹²⁵

Najbolj sporna se je liberalcem zdela agitacija duhovščine. Duhovniki imajo že zaradi narave svojega poklica velik vpliv na ljudi, najboljše možnosti za stike z volivci in hkrati še veliko časa. Ob vsej tej prednosti pa vseeno tudi grozijo, podkupujejo in se poslužujejo drugih spornih načinov prepričevanja.

Kot sem že omenila, se je v deželni zboru leta 1902 razpravljalo o volilni reformi. Ivan Hribar je na seji zbora zagotavljal, da reformo podpirajo, a se mora prej zagotoviti »volilno svobodo«. Kakor je kaznivo kupovanje glasov, se mora »tudi zagotoviti, da ne bo duhovščina zlorabljala prižnice in spovednice za volilne namene.«

¹²⁴ [Ivan Tavčar], »Moj govor, ko bom kandidiral v obč. svet dež. stolnega mesta Ljubljane«, *SN*, 10. marec 1906, 1-2.

¹²⁵ Osamelec, »Kronika«, *SN*, 24. marec 1896, 1-2.

Pisec poročila za *Slovenski narod* o dogajanju v deželnem zboru dodaja, da: »Šusteršičeva banda se sicer dobro zaveda, da je svoje mandate dobila samo vsled najnesramnejše zlorabe lece in spovednice, samo vsled najhujšega duhovniškega nasilstva«. ¹²⁶

Ko so bile aprila 1890 v Ljubljani dopolnilne občinske volitve, je liberalni dnevnik objavil uvodnik, v katerem je slikal agitacijo klerikalcev. Pišejo, da je bila silnejša kot proti Nemcem na zadnjih volitvah, začela se je že štirinajst dni pred volitvami. Slikovito opisujejo kako so kaplani, ki imajo časa štiriindvajset ur na dan, hodili od hiše do hiše in pobirali pooblastila. Pritiskali naj bi na volivce, jih podkupovali, ponarejali pooblastila ter jemali glasovnice. V cerkvi sv. Petra naj bi celo s prižnice nagovarjali, da naj ljudje prinesejo svoje glasovnice v farovž. Te volitve so liberalci označili za vojno med dobrim in zlim. »Danes bil je boj mej napredkom in nazadnjaštvom, mej lučjo in temoto.« ¹²⁷ Klerikalna stranka je zmagala le v III. volilnem razredu. Razlog za to išče liberalni časopis v sestavi III. volilnega razreda, saj tam volijo »mali ljudje«, »vsi mežnarji, tercijalke, kuharice in deklet«, pri katerih ima duhovščina velik vpliv, med tem ko je v I. in II. razredu zastopano »razumništvo in sploh **boljši** [poud. a.] stanovi«. ¹²⁸ Zaradi domnevno velikega vpliva duhovščine na nižje sloje in ženske so o njih v liberalnem časopisju pisali vedno bolj žaljivo.

Podobno agitacijo opisujejo na nadomestnih deželnozborskih volitvah na Notranjskem novembra 1893. Agitacija se jim je zdela izven dopustnosti. Duhovniki naj bi agitirali tako, da so hodili od hiše do hiše, od krčme do krčme. Ljudi naj bi prepričevali, jim grozili ali jih podkupovali. Če se kdo ni pustil prepričati, naj bi bil poklican v župnišče na zagovor, nanj naj bi nahujskali tudi sosede. ¹²⁹

Propada liberalnega kandidata na državnozborskih volitvah leta 1891 v gorenjskih in notranjskih mestih, naj bi bila kriva klerikalna gonja, ki je kandidata lažno obtožila, da »je bogotajec, antikrist, človek, ki je v svojih spisih trdil, da je imela Božja Porodnica šestero otrok (!!), ki je skrunil sveto razpelo itd.« Duhovna oblast, ki bi morala ravno ob takih primerih povzdigniti svoj glas, pa je molčala. Zato zdaj po končanih volitvah pozivajo nasprotnike, da obtožbe prekličejo, ali pa jih

¹²⁶ »Deželni zbor kranjski«, *SN*, 23. junij 1902, 2.

¹²⁷ »Ljubljanske volitve«, *SN*, 14. april 1890, 1.

¹²⁸ »Po občinskih volitvah Ljubljanskih«, *SN*, 19. april 1890, 1.

¹²⁹ »Notranjska volitev«, *SN*, 4. november 1893, 1.

dokažejo. Dokler pa tega ne storijo, jim kličejo: »gorje klevetniku svojega brata in trikrat gorje takemu klevetniku, ako nosi duhovnski plašč!«¹³⁰

Liberalci so krivdo za volilne neuspehe med kmečkim prebivalstvom pripisali duhovščini in neizobraženemu kmetu. Pišejo, da kmetom sicer ne gre zameriti, ker po grožnjah s peklom in obljubami o nižjih davkih volijo klerikalce.¹³¹ Tolažba liberalnega tabora je bila, da si klerikalci s cerkveno pomočjo kopljejo jamo in pridobivajo le kratkoročne koristi. Neučen kmet zdaj verjame vse, kar mu reče duhovnik, a to ne bo trajalo. Ko jim nihče več ne bo verjel, bo cerkev začela izgubljati vernike. Krivda bo tudi na strani knezoškofa, saj je z izkazano podporo prevzel tudi odgovornost za njihova dejanja. Takrat bodo svoja dejanja obžalovali tudi v »škofovski palači«.¹³²

Želja in napovedi liberalcev, da se bodo ljudje obrnili proti cerkvi zaradi njenega političnega delovanja, se niso uresničile. Za izgubo oblasti v deželnem zboru, so krivili zlorabo vere v politične namene, demagoško postopanje klerikalne stranke in seveda neizobraženega ter vodljivega volivca.

Takšno predvolilno postopanje duhovnikov se prikazuje še tudi v letu 1912. Pod črto je objavljena igra z enim prizorom, »Izza nekdanjih dni : Tragična scena iz devete dežele«, ki prikazuje duhovnika in kaplana, ki pred volitvami zbereta kmete na shodu. Najprej jim razložita, kako so na Portugalskem brezverci oskrunili cerkve in pobijali ljudi in tudi duhovnike. Ob zgražanju kmetov dodata, da so takšni brezverci tudi na Kranjskem. Imenujejo se liberalci. Nad njih ni treba z nožem, a da se obvarujejo pred njimi, morajo na volitvah pravilno glasovati. Kmetje jima seveda verjamejo in na koncu skupaj zmolijo en očenaš. Edini meščan, ki je prišel na shod, ima finančne probleme. Župnik mu obljubi, da bo poskrbel za vse njegove težave, naj si le zapomni, kako mora voliti. En prizor, ki prikazuje vse, kar so liberalci skozi leta očitali klerikalcem. Nevedni kmetje verjamejo župniku na besedo (»In več ve kot mi. Poslušajmo ga!«), edini »intelektualec« (kar so liberalci povezovali z meščanstvom) na shodu, je podkupljen.¹³³ To je slika klerikalnih volivcev. Najvplivnejši klerikalni agitatorji so duhovniki, ki svojo versko oblast nad ljudstvom izrabljajo za politične boje. Čeprav je iz naslova jasno, da se je zgodba vršila v preteklosti, to ne pomeni, da ni več aktualna. Namen avtorja je le prikazati, kako si je klerikalna stranka s pomočjo duhovščine in vernega ter nevednega ljudstva priborila oblast.

¹³⁰ »Našim domačim klevetnikom«, *SN*, 9. marec 1891, 1.

¹³¹ »Volitev v kmečkih občinah«, *SN*, 22. november 1895, 1.

¹³² »Klerikalne – Pyrrhove zmage«, *SN*, 9. november 1895, 1.

¹³³ J.L., »Izza nekdanjih dni : Tragična scena iz devete dežele«, *SN*, 4. januar 1912, 1-2.

V že omenjenih slikah iz življenja gospoda Žabarja, je ta v prvem delu »Prekrasne sanje gospoda Žabarja« prikazan kot strastni agitator. Med delom za stranko pred volitvami je zaradi kroženja med volivci uničil tri pare čevljev, hodil po hišah in gostilnah ter zaradi pomanjkanja časa zanemaril svoj poklic.¹³⁴ Posledice agitiranja Žabar občuti v »Gospod Žabar išče pravne pomoči« ter »Gospod Žabar pred sodiščem«, ko se poizkuša rešiti tožbe zaradi razžaljenja časti. V času agitiranja je namreč užalil posestnika v Tomačevem, česar pa se zaradi prevelike količine zaužitega alkohola niti ne spominja. Njegovi prijatelji se ustrašijo posledic lažnega pričanja, zato je obsojen na denarno in petdnevno zaporno kazen.¹³⁵

Tudi v »Cerkvenih miših« srečamo motiv tožbe zaradi razžaljenja časti v času volilne kampanje. Tožba doleti kaplana Čuka, ker je na volilnem shodu grobo užalil pokojnega župana. Shod je bil prekinjen, saj je njegovo hujskanje proti bivšemu županu tako razburilo nasprotnike, da je prišlo do pretepa. Županov sin in glavni pozitivni lik povesti, Ivan Novak, je kaplana nato tožil zaradi razžalitve očetove časti. V strahu pred posledicami se Čuk, tako kot za vse druge stvari, za nasvet obrne k župniku Juriju, ki mu obljubi pomoč. Jurij Ivanovo mamo Nežo prepriča, da se pogovori s sinom, a je pri tem neuspešna. Ivan tožbo dobi, kaplan sprejme poravnavo in obljubi javno opravičilo tako s prižnice kot pred mestno hišo.

V povesti se pojavljajo tudi drugi pogosti očitki duhovščini in klerikalni stranki v zvezi z agitacijo. Kaplan Čuk je v konsumu hujskal svoje pristaše, v spovednici blatil nasprotnike, ženskam je celo priporočal, da mozem odpovejo zakonske dolžnosti, če njihovi možje ne bodo glasovali za pravo stranko. Skupaj z ožjimi pristaši so noč in dan hodili od volivca do volivca in jih »obdelovali in pestili z vsemi dopustnimi in nedopustnimi sredstvi«.¹³⁶ Skupaj z župnikom Jurijem sta sestavila kandidatno listo. Ko so razgrnili volilne imenike, sta jih temeljito pregledala in sestavila pritožbo. V njej sta neupravičeno zahtevala, da se nekatere volivce izbriše in druge doda, seveda glede na strankarsko pripadnost. Da bi pritožba uspela, se je Jurij odpravil k okrajnemu glavarju. Pihal mu je na dušo, da je ta ves zadovoljen pristojnim naročil, naj pritožbi ugodijo. Na dan volitev je kaplan Čuk postopal po volišču, ponovno prepričeval ljudi ali jim celo jemal glasovnice in jih raztrgal, če so volili »napačno«. Med tem pa je Jurij kot član volilne komisije, v kateri so imeli večino njegovi privrženci, sprejemal ponarejena

¹³⁴ L. Calco, »Prekrasne sanje gospoda Žabarja«, *SN*, 28. oktober 1912, 1-3.

¹³⁵ L. Calco, »Gospod Žabar išče pravne pomoči«, *SN*, 12. oktober 1912, 1-3 in L. Calco, »Gospod Žabar pred sodiščem«, *SN*, 19. oktober 1912, 1-4.

¹³⁶ L. Calco, »Cerkvene miši«, *SN*, 17. november 1913, 1.

volilna pooblastila ali zavračal prava, če pooblaščenca ne bi volili »prave« stranke. Poleg vseh volilnih prevar želi avtor povesti izpostaviti tudi vernost in vodljivost slovenskega ljudstva. Te prikaže skozi misli bivšega župnika Korena: »Poznal je dobro globoko vernost slovenskega naroda vobče, poznal je pa tudi še posebej njegovo naravnost slepo vdanost in pokorščino duhovnskemu stanu. Vedel je pa tudi dobro, da se v obojnem oziru odlikujejo posebno ženske, ki tirajo svojo vernost ter spoštovanje in pokorščino do duhovščine često celo tako daleč, da meje že na versko blaznost.«¹³⁷ Ob zaključku volitev sledi presenečenje. Na začudenje obeh duhovnikov (pa tudi bralca) izgubijo, zmaga Gospodarska stranka, v kateri je tudi Ivan.

Razbitje shoda je, tako kot v »Cerkvenih miših«, tema tudi v »Skušnjavah Tomaža Krmežljavčka«. Tomaž se je s politiko prvič srečal, ko ga je znanec Anton Železnik, odbornik »različnih neškodljivih klerikalnih društev«, ¹³⁸ prosil, naj mu pomaga razdreti volilni shod. Na shod naj bi prišli tudi liberalci, ki bi se Železniku le smejali, če pa bi prišlo do kravala, bi bil shod razgnan. Tomaž je Železniku ob primernem plačilu rade volje pomagal in zmotil shod že na začetku. Prišlo je do prepira, stoli so leteli po zraku, Železnik pa je med odhajanjem komentiral, kako so liberalci nasilni, da »pošteni katoliški davkoplačevalci« še zborovati ne morejo.¹³⁹ Tomaža je s shoda odpeljala policija, a ga je pred kaznijo rešil Železnik. Za razliko od »Cerkvenih miši« je v »Skušnjavah« sicer shod dal skrivno razbiti kar sam organizator shoda, a je javno to pripisal liberalcem. S tem avtor klerikalni stranki pripiše le še dodatno nepoštenje.

Razbijanje političnih shodov nasprotnikov je bilo takrat del političnega merjenja moči. Če je prišlo do neredov ali pretepov, so se zborovanja prekinila. Predčasno zaključitev shoda so tisti, ki so povzročili nemire, jemali kot zmago. Drugače je stranka, katere shod je bil razbit, obtoževala, kako nesramni in neolikani so nasprotniki. Število razbitih shodov se je sicer po letu 1907 zmanjšalo, saj je bil takrat sprejet zakon, ki je v primeru motenja shodov predvideval celo zaporno kazen.¹⁴⁰

¹³⁷ L. Calco, »Cerkvene miši«, *SN*, 1. december 1913, 1.

¹³⁸ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 18. april 1911, 1.

¹³⁹ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 2. maj 1911, 1.

¹⁴⁰ Selišnik, »Zborovanja na Kranjskem«, 92.

4.3. »Kaj, ako Slovenci dokončno izgube jezik, samo da ohranijo katoliško vero!« - Protinarodna politika klerikalcev

Narodna mlačnost ali celo nasprotovanje slovenstvu je bil sprva eden najpogostejših očitkov klerikalni strani. Mahničevi učenci naj bi prisegali le na vero in se ne bi menili za potrebe naroda. Obratno je Mahnič že leta 1889 liberalcem očital monopoliziranje narodnosti.¹⁴¹ Mahničev pogled ni bil tako enostranski, nasprotoval je radikalizmu (absolutna narodnost), bil je za uveljavljanje jezikovnih pravic, a proti narodni avtonomiji, ker bi rušila avstrijsko pravo in mir med narodi. Vera je pred narodom in zanj je »katoliška ideja: cela, ena, nedeljiva! To je naša zedinjena Slovenija. Drugo vse je - liberalna utopija.«¹⁴² Sta se pa tako Mahničev pogled na narodnost, kot tudi politika klerikalne stranke, spreminjala in z leti je stranka narodno idejo vzela za svojo. Nikoli pa je ni podredila veri, saj z vero pade tudi narod.¹⁴³

Liberalni tabor je seveda z velikim veseljem le sebi pripisoval čut za narod, medtem ko je klerikalna stran »brezdomovinska« in narodu nevarna. Klerikalni stranki naj bi se pridružili politiki, ki jim je »narodnost deveta briga« in bodo na stara leta zagotovo »trdi nemškutarji.«¹⁴⁴ Liberalci so menili, da ker so vse podrejali veri, tudi narodnost, so s tem izključili druge rodoljube. Narodne enotnosti ne more biti »ker kranjska duhovščina tudi narodno polje zmatra za svoje katoliško-cerkveno in hoče na njem tako izključno merodajna biti, kakor v verskih rečeh.« Zato hujskajo proti neklerikalnim rodoljubnim možem.¹⁴⁵ Niso se strinjali, da lahko le katoliška cerkev in vera ohranita narod ter da se mora zato vse delo obrniti na ohranjanje vere. To dokazujejo z zgodovinskim dogajanjem, saj so Slovenci v preteklosti izgubili veliko zemlje in veliko se jih je potujčilo, a so ostali zvesti katoličani.¹⁴⁶

Čeprav so klerikalci jeseni 1895 stranko preimenovali v Katoliško narodno stranko, to ni spremenilo mnenja liberalcev. Narodnost imajo le v imenu, v programu in dejanjih pa ne. Sprašujejo se, kako verjeti možem, ki so se imenovali konservativci in so »parkrat izdali svoj narod«, ga proglasili za »poganstvo«, zdaj so se pa prekrstili v katoliško–narodne može?¹⁴⁷

¹⁴¹ Dr. Mahnič, »Slovenski katoliški shod«, *RK* (1888/9), 567.

¹⁴² Cit. po: Pelikan, *Akomodacija*, 24.

¹⁴³ Prav tam, 21-39.

¹⁴⁴ »Po volitvah«, *SN*, 3. maj 1890, 1.

¹⁴⁵ »Kranjski klerikalci« *SN*, 29. april 1890, 1

¹⁴⁶ »Morituri vos salutant!« *SN*, 4. oktober 1892, 1

¹⁴⁷ »Njih dejanje nasprotuje njih besedam«, *SN*, 12. november 1895, 1.

Ljubljanski knezoškof Missia je bil pogosto tarča liberalnega časopisja. Njegova oseba ni le politično podpirala klerikalne stranke, delovala naj bi tudi proti Slovincem in slovenskemu jeziku. Počasi naj bi izrival slovenščino iz cerkev in eden izmed dokazov jim je bila cerkev sv. Florjana, kjer se je po novem »ugnezдила« nemščina. »Motil bi se, kdor bi mislil, da se je naš knezoškof zadovoljil s tem, kar je do zdaj storil za nemščino.« Ponemčiti naj bi želel vse cerkve, zato je tudi prepovedal vsa slovenska glasila, ki temu nasprotujejo. Škof se tudi ne more izgovarjati na božjo voljo, saj je bog ustvaril Slovence in slovenski jezik.¹⁴⁸

Klerikalci naj bi svojo protinarodno usmerjenost izkazovali tudi v odnosu do izključno slovenskih napisov v Ljubljani. Problem s postavitvijo tabel z napisi izključno v slovenščini se je v Ljubljani vlekel dolgo časa. Poleti 1892 je Ivan Hribar, poročevalec odseka za poimenovanje ulic in trgov, predlagal, da se v Ljubljani vse nove trge in ulice označi izključno s slovenskimi napisi, kar je občinski svet sprejel. Ta ukrep je zmotil nekatere Nemce, ki so se pritožili pri deželni vladi, in ta je sklep razveljavila. Boj se tam ni ustavil, saj se je občina pritožila na upravno sodišče in to je odločilo, da ima Ljubljana pravico do izključno slovenskih napisov. Junija 1894 je magistrat naročil izdelavo slovenskih tabel, a še preden so te prišle iz tovarne, je kranjski deželni odbor (ker je nemška stranka skupaj s Katoliško narodno stranko imela večino) odločil, da morajo biti table v Ljubljani dvojezične. Občina se je seveda ponovno pritožila, a je bila takrat pritožba zavrnjena (maj 1895). Pred odločitvijo upravnega sodišča so na občino že prispele table in začeli so jih postavljati po mestu. Zamenjana je bila večina tabel na desnem bregu Ljubljanice, nato se je menjava zaustavila. Problem se je ponovno izpostavil, ko je Hribar prevzel županski stol.¹⁴⁹

Poleti 1894 je po znani razsodbi upravnega sodišča *Slovenec* zapisal, da se s tem začenjajo še težji časi za Slovence. Njihovo mnenje je bilo, da bo to Slovincem le v škodo. V mestih, kjer so Slovenci le manjšina, imajo le nemške napise, Slovenci pa zahtevajo dvojezične. Zapravili bi vso moralno prednost, če bi v mestu, kjer so Nemci v manjšini, izsilili izključno slovenske napise. *Slovenski narod* takšne razlage ni sprejel in vzklikal: »Časih se je imenovala 'Slovenčeva' stranka **brezdomovinska, odslej imenovali jo bomo nemčursko**. [poud. a.]« Smešen se jim je zdel argument, da bodo s tem delali krivico Nemcem in slabo uslugo Slovincem v drugih deželah, saj kako naj tlačeni narod dela krivico tlačitelju? Ta boj je zagotovo v korist slovenski

¹⁴⁸ »Naš knezoškof – ponemčevalec« *SN*, 3. oktober 1893, 1

¹⁴⁹ Ivan Hribar, *Moji spomini*, ur. Vasilij Melik, zv. 1 (Ljubljana, 1983), 515-517.

narodnosti, saj če v Mariboru, Celju, Celovcu, Trstu in Gorici uredijo dvojezične napise, potem jih bo tudi Ljubljana ponovno izobesila.¹⁵⁰

Protinarodnega delovanja so po pisanju liberalcev bili zmožni izključno klerikalci. Ker je bila koalicija liberalcev z Nemci slabo sprejeta v javnosti in so mnogi Slovenci to povezavo videli kot narodno izdajo,¹⁵¹ so krivdo zanjo pripisali klerikalcem. Ivan Hribar v svojih spominih piše, da so bili v nemoralno koalicijo prisiljeni ravno zaradi slovenske politike, saj so se boji med strankama bili tudi na narodnostnem področju. Katoliško narodna stranka je namreč zavrnila vsakršno podporo Slovenskemu dramatičnemu društvu, kar bi za društvo in s tem slovenske predstave pomenilo neizbežen konec. Prav tako naj bi v stranki dobili namig, da se katoliška stranka že pogaja z Nemci. Zaradi izkušenj, ki so jih imeli z nasprotno stranko (problem z izključno slovenskimi napisi v Ljubljani), piše Hribar, se je Narodno napredna stranka raje podala v to »nemoralno« zvezo, iz katere je izposlovala vsaj obstoj slovenskega gledališča in slovensko meščansko šolo v Postojni. V dokaz, da se »katoliškonarodna stranka ne bi bila pomišljala skleniti z Nemci slišnega dogovora« navaja Hribar domnevno devizo Ivana Šusteršiča: »Rajše Nemca, kot slovenskega liberalca!«, kar naj bi naglašal tudi »resnično narodni« Janez Krek.¹⁵² Podobno je pisal *Slovenski narod* leta 1896, kjer je v treh člankih »Konec igre« pojasnjeval koalicijo z nemško stranko. V koalicijo so bili prisiljeni, saj bi v nasprotnem primeru to storili klerikalci. Z nemško stranko naj bi se še pred volitvami dogovarjal knezoškof Missia. Po drugi strani pa naj bi bila koalicija obeh slovenskih strank nemogoča, saj je klerikalcem najpomembnejši cilj uničenje Narodne stranke.¹⁵³

Obtožbe, da klerikalci sodelujejo z nemško stranko, so prihajale iz *Slovenskega naroda* že leta pred tem, tudi ko so nastopili proti že omenjenim izključno slovenskim napisom v Ljubljani. V *Slovenskem narodu* se je večkrat bralo podobne notice kot je: »Klerikalna stranka se je jezila, ko smo jej očitali, da ljudstvo slepi, a pri naši trditvi moramo ostati, dokler se bode po shodih govorilo o slabem gospodarstvu deželnega odbora, pa ljudem ne bode povedalo, da v njem imajo večino klerikalci in nemškutarji. Ti gospodje so si najboljši prijatelji in v njem odločujejo. Ko se je volil zastopnik iz vsega zbora, so se bili lepo mej seboj sporazumeli.«¹⁵⁴

¹⁵⁰ »Upupa Epops«, I.-IV., *SN*, 13-17. julij 1894, 1-2.

¹⁵¹ Melik, »Ivan Hribar«, 554.

¹⁵² Hribar, *Moji spomini*, I. knjiga, 492- 496.

¹⁵³ »Konec igre! I., II., III.«, *SN*, 6., 7., 10. marec 1896.

¹⁵⁴ »Klerikalno zavijanje«, *SN*, 3. avgust 1895, 1.

Sčasoma so v Katoliški narodni stranki začeli bolj poudarjati pomen narodnosti, omenjati so začeli tudi program Zedinjene Slovenije. Glede na dotedanje pisanje liberalnega tabora o klerikalnem občutku za narodnost, ni presenečenje, da so v novem delovanju nasprotnikov videli zgolj agitacijsko sredstvo. Poudarjali so prejšnje nazore klerikalcev o grešnosti in poganstvu narodnosti, kako se niso na katoliškem shodu niti dotaknili programa Zedinjene Slovenije, niti niso zahtevali slovenske univerze. Navduševanje nad narodom je tako lahko le politično sredstvo.¹⁵⁵

Ne glede na delovanje katoliške stranke, liberalci nikoli niso zares verjeli v njeno iskrenost pri izražanju narodnih čustev. Za njih so vedno ostajale le prazne besede, izkoriščene za pridobivanje glasov. Pred IV. katoliškim shodom so opisali klerikalno stranko kot narodu nevarno, da kar se je pred I. slovenskim shodom na narodnem področju počasi ustvarjalo, je stranka, rojena na teh shodih, umorila. Njihovo vodilo je, da je narodnost poganstvo. Šusteršičeva stranka je le nemo opazovala, ko se je slovenščina podila iz šol in uradov. Njihov član Valentin Podgorc pa naj bi izjavil: »Kaj, ako Slovenci dokončno izgube jezik, samo da ohranijo katoliško vero!« Najhujša germanizacija se je na Kranjskem začela, ko so prevzeli deželni zbor. Med uradništvom je vedno več Nemcev, v Ljubljani so dobili popolno nemško gimnazijo, a klerikalna stranka se niti ne zgane. Veliko bolj pogumni so proti domačim nasprotnikom: »'Kdor ni naš, kdor se nam slepo ne pokori, naj crkne na gnoju kakor pes!' je rjul Šusteršič, 'Liberalce je treba vse pobiti,' mu je sekundiral njegov alter ego.«¹⁵⁶

Narodno idejo so si vseskozi lastili liberalci. Nasprotnikom narodnega prepričanja in delovanja niso priznali. Nikoli niso pozabili Mahničevih teoretskih zapisov o narodnosti iz osemdesetih. Ker so jo, tudi po sprejetju narodne ideje za nekaj več kot le poganstvo, podrejali veri, jim liberalni tabor ni priznal iskrenosti. Vsako pomanjkanje narodnih idej so pripisali njihovi protinarodnosti, vsako narodno idejo označili za politični maneuver.

4.4. »Mi vemo, kaj je lakot! [sic]« - Socialni program in gospodarske organizacije

Socialno vprašanje je bilo eno izmed ideoloških razlik med staro konservativno in novo krščanskosocialno strujo. Med tem ko so konservativci prisegali na stari red in

¹⁵⁵ »Zedinjena Slovenija in klerikalci«, *SN*, 25. avgust 1896, 1.

¹⁵⁶ »Misli ob katoliškem shodu«, *SN*, 23. avgust 1913, 1.

se s socialno politiko niso veliko ukvarjali, jo je razvijajoča se krščanskosocialna smer postavila v ospredje svojega delovanja. *Slovenski narod* je socialni čut stare konservativne smeri primerjal z bogatinom, ki se mu je utrnila solza med pripovedjo berača in je hlapcu naročil, naj ga vrže pred vrata, ker mu bo drugače od sočutja počilo srce. Drugače pa krščanski socialci, ironično dodaja *Slovenski narod*: »bi predružačili ves svet, razdrli sedanji socijalni red in na njegovih razvalinah zgradili nov dom, v katerem bi vladala sreča in blagostanje, v katerem bi bili vsi ljudje srečni in zadovoljni.«¹⁵⁷ Dvojnost katoliške stranke se kaže že v osebnih nagibih njenih članov. Za liberalce sta Ignacij Žitnik in Andrej Kalan sicer zagreta podpornika krščanskosocialne ideje (s pristavkom, da le v teoriji), a bosta le izvrševala »ukaze kapitalistov in nasprotnikov krščanskega socijalizma: škofa Missie in kanonika Kluna.«¹⁵⁸ V dopolnilo le toliko, škof Missia res ni bil pobudnik socialnega gibanja, ni pa bil njegov nasprotnik, saj je želel ohraniti enotno katoliško gibanje.¹⁵⁹

Liberalna stran ni verjela v socialni čut klerikalnih politikov. Krščanskosocialno gibanje, kot se je razvilo na Dunaju, je bilo za liberalce izključno gospodarsko (združenje proti domnevnom židovskemu oderuštvu) brez verskega pridiha. Potencial socialnega delovanja in antisemitizma so hitro izvohali klerikalci in se razglasili za krščanske socialce, a le v besedah, ne v dejanjih. Njihov namen je izključno »vladarstvo klerikalizma, neomejeno gospostvo duhovščine«. To velja za vse avstrijske klerikalce, tudi kranjske.¹⁶⁰ Socialna vprašanja so bila zaradi gospodarske situacije vedno bolj pomembna, tako je tudi klerikalna stran politično vedno bolj stavila na njih. Liberalna stran v njihovem programu in delovanju ni videla iskrenosti in je le iskala njihove pomanjkljivosti.

Zanimanje klerikalne stranke za socialna vprašanja so liberalci povezovali tudi s strahom pred vzponom socialistov, saj so prej socialne zadeve zavračali z »moli in delaj«. Socialni program so sprejeli na I. slovenskem katoliškem shodu, a se tudi zanj niso menili, dokler niso opazili, da delavci, »navzeti socijalistiških nauk, niso več poslušni in pokorni vsakemu duhovniku in se celo ustavljajo duhovniški supremaciji«. Z napadi na revijo *Delavec* so si odprli še eno fronto, a obtožujejo jih le ateizma,

¹⁵⁷ »Rudeči socijalist v črni suknji«, *SN*, 17. februar 1897, 1.

¹⁵⁸ »Klerikalni kandidati«, *SN*, 19. november 1895, 1.

¹⁵⁹ Lukan, »Socialni katolicizem«, 118.

¹⁶⁰ »Klerikalizem in pravica«, *SN*, 27. oktober 1896, 1.

medtem ko niso povedali, kako sodijo o njihovem socialnem niti o narodnem programu, s čimer se kaže le boj za »kapelansko superemacijo«.¹⁶¹

Bolj kot socialni program so bili za liberalce vprašljivi njegovi »izvajalci«. O kakovosti klerikalnih poslancev so vseskozi javno dvomili ter to dokazovali z njihovim (ne)delom. Klerikalno poslansko skupino v deželnem zboru so prikazovali kot nesposobno pri reševanju težjih gospodarskih vprašanj, »čepeli so na svojih stolah in se dolgočasili, kadar so se razpravljala važna gospodarska vprašanja. Klerikalna stranka je bila v dež. zboru sterilna in neplodna kakor kraški svet.« Niso le nedelavni, ampak tudi niso usposobljeni za reševanje težkih gospodarskih težav. Tako gredo le Narodni stranki zasluge za »malone vse, kar se je v gospodarskem oziru sklenilo.«¹⁶² V tem članku izrecno poudarijo, da so, za razliko od klerikalcev, oni usposobljeni za reševanje gospodarskih težav. Tega poudarka ne zasledimo vedno, saj že s prikazom nesposobnosti nasprotnikov avtomatično oblikujejo lastno podobo gospodarsko kompetentne stranke. Tako na primer *Slovenski narod* piše, da so 1894, leto pred deželnozborskimi volitvami, klerikalni poslanci in poslanski kandidati naredili veliko za turizem, saj »nobena dolina ni bila pregloboka, da bi se ne bili vanjo spustili«. O shodih ne bodo grdo govorili, saj ti prinašajo marsikaj dobrega. Med drugim, da ljudem razlagajo gospodarske zadeve. O njih namreč govorijo malo za šalo in močno poenostavljeno, da jih tudi najpreprostejši ljudje razumejo, medtem ko bi strokovnjaki govorili preveč učeno.¹⁶³ Nekaj dni pozneje se pod črto bere kratka štorija iz shoda na Pristavi pri Tržiču. Zbralo se je kar nekaj »vernih ovčic«, ki so jim razlagali svoj socialno-gospodarski program. Ker pa je težko razlagati nekaj, česar še sam ne razumeš prav dobro, je to imelo neprijetno posledico za enega izmed poslušalcev. Ko je šel kmet plačat davke, je mislil, da so po vseh teh govorih »gospodje« že nekaj naredili in so davki že nižji. Ker niso, se je na uradu močno razjezil in iz »ust njegovih se je usula cela ploha ljubeznivih priimkov, kakor jih imajo ponekod za domačo rabo in katere so tudi močno priljubljene izvestnim ljudem, kadar rogovilijo zoper 'liberalce'«. Davčni uradniki zanj niso imeli posluha, zato so ga ovadili in je moral odsedeti teden dni v zaporu. »To je prvi vidni uspeh shoda na Pristavi.«¹⁶⁴

Liberalci so ostro nastopali proti socializmu kot ekonomski predvsem pa politični ideji, a glede na gmotno stanje prebivalstva se jim je zdelo logično, da se širi

¹⁶¹ »Socijalisti, klerikalci in narodna stranka«, *SN*, 6. september 1895, 1.

¹⁶² »Gospodarstvo in naši klerikalci«, *SN*, 14. november 1895, 1.

¹⁶³ »Nekoliko kritike«, *SN*, 15. september 1894, 1.

¹⁶⁴ »Kronika«, *SN*, 22. september 1894, 1-2.

tudi po slovenskih deželah. A širjenja po njihovem mnenju niso krive le ekonomske razmere, posredno je kriva tudi klerikalna stranka. Slednji naj bi sicer naivno verjeli, da bi se z versko šolo to širjenje lahko zaustavilo, a tudi neuko ljudstvo se upre, ko mu gre za preživetje. Krivda klerikalne stranke se nanaša na njihovo politično delovanje in zavajanje. Ko so se ločili od stare narodne stranke, so vedeli, da med inteligenco nimajo zaslombe, zato so se obrnili na najnižje sloje. Zastrupili so jih s parolo, da je vera v nevarnosti, česar so krivi liberalci, ki so kapitalisti in oderuhi, ter s tem blatili svoje nasprotnike. Nadalje so jim obljubljali še nemogoče spremembe njihovega gmotnega stanja (nižanje davkov, odpusti dolgov, itd.) in s tem zasejali »revolucionarno seme«. Njihov program, sestavljen na I. slovenskem katoliškem shodu, je dokaj socialističen in tudi poimenovali so se za krščanskosocialno stranko. Ta program so zdaj pozabili in se imajo za katoliško narodno stranko. Ko se bo ljudstvo zavedlo, da je bilo prevarano, bo trumoma prestopilo v socialdemokratski tabor.¹⁶⁵

Šest let kasneje so imeli o katoliškem socialnem programu spet drugačno mnenje. »Krščanski socijalizem« je le ukradena ideja »modernega liberalizma«. Ko se klerikalizmu še »sanjalo o socialnih zadevah« ni, je liberalizem že delal za »gospodarsko in duševno povzdigo vseh slojev.« Dokler so se krščanski socialci držali tega programa, so med njimi vladale simpatije (te je izrazil tudi prvi zaupni shod narodne stranke leta 1894). Po njihovem mnenju tudi papeževa okrožnica *Rerum novarum* obsega vse temeljne nauke modernega liberalizma. A zataknilo se je, ko se je začelo krščanskosocialno gibanje preveč razširjati in je zato vmes posegel Vatikan (za kar so posredovali avstrijski škofje). Vodje krščanskih socialcev so morali podpisati izjavo, da bodo v vsem pokorni svojim škofom in da bodo pustili kapital na miru, saj je cerkev največji kapitalist. Tako je danes krščanskosocialno gibanje le še svoja karikatura, ki deluje zato, da narode organizira v »fevd katoliške cerkve«.¹⁶⁶

Ustanavljanje klerikalnih gospodarskih društev liberalni strani ni bilo povšeči. Za njih je bil njihov edini namen uničenje srednjega sloja in s tem političnega nasprotnika. Konec devetdesetih so proti konsumnim društvom začeli pravo časopisno vojno. Duhovniški agitatorji naj bi silili kmete kupovati v konsumnih društvih, kjer jim blago prodajajo po višji ceni in slabi »vagi«. Namesto humanitarne naloge konsumna

¹⁶⁵ »Kdo je kriv?«, *SN*, 25. april 1896, 1-2.

¹⁶⁶ »Krščansko socialstvo, I.«, *SN*, 11. oktober 1902, 1.

društva pehajo kmeta v prepad, saj opravljajo tudi gostilniško funkcijo, kjer že tako obubožani kmetje zapravijo še zadnji denar za narejeno vino in žganje.¹⁶⁷

Na udaru liberalcev niso bila le konsumna društva, ampak tudi ostale gospodarske organizacije katoliške stranke. V liberalnem časopisju se niso pojavljale le zaradi njihovega kvarnega vpliva, ampak tudi zaradi slabega poslovanja. »Klerikalna stranka je našo deželo preplavila z vsakovrstnimi posojilnicami, konsumnimi društvi in psevdo-kmetijskimi zadrugami, a mej vsemi temi napravami ni ne jedne, katera zasluži zaupanje. Nobena teh naprav nima trdne in zanesljive podlage, pač pa se velika večina izmej njih že danes le na umeten način in na korist nekaterih posameznih spekulativnih glav vzdržuje. Ogromna večina teh naprav je pasivna ter živi le ob kreditu. Ta se jim dovoljuje, ker vedo vodilni krogi te katoliške organizacije, da nastane splošen polom, ako le jedna teh klerikalnih naprav napove bankrot.«¹⁶⁸ Njihovo delovanje je podvrženo korupciji,¹⁶⁹ dobičke pa uporabljajo v agitacijske namene.¹⁷⁰ Nadalje so se v *Slovenskem narodu* vrstile objave o slabem poslovanju, bankrotih in propadih konsumnih društev.

Najbolj znana literarna upodobitev liberalnih kritik konsumnih društev je Tavčarjev »Izgubljeni Bog : Resnična povest, tiskana z nedovoljenjem visokočastitega knezoškofijskega ordinarjata.«¹⁷¹ Povest je izšla kot podlistek *Slovenskega naroda*, nato pa je bila pri Narodni tiskarni izdana tudi kot samostojna knjižica, ki so jo trikrat ponatisnili.¹⁷² Tavčar je več resničnih dogodkov¹⁷³ povezal v eno zgodbo, dodal nekaj lastnih vložkov, vse skupaj zvezal edino le z namero oblatiti in smešiti nasprotno politično stranko. V prvem delu povesti je opisano delovanje konsumnega društva (vaščanom se je sprva zdelo nepotrebno), ki ga je v moravški župniji osnoval glavni »junak« kaplan Peter. Ker je bil župnik že star in bolan, je kaplan hitro začel pridobivati na veljavi. V prodajalni mu je pomagala mlada Kruljačeva Urša, »dobro razvita na zgornjem telesu in tudi drugod ne napačna«. Pri prodaji sta se lepo ujela, hvalila sta blago »kot rojena Žida«, Urša je privabljala moško populacijo, kaplan Peter žensko. Zgodba vsebuje večino očitkov konsumnim društvom, ki jih je stalno ponavljal

¹⁶⁷ »Konsumna društva«, *SN*, 13., 14. december 1898 in 28. januar 1899.

¹⁶⁸ »Na pesek zidajo«, *SN*, 11. november 1899, 1.

¹⁶⁹ »V barju korupcije«, *SN*, 17. marec 1900, 1-2.

¹⁷⁰ »Nekoliko odgovora«, *SN*, 5. marec 1900, 1-2.

¹⁷¹ Dr. Ivan Nevesekdo [Ivan Tavčar], »Izgubljeni Bog : Resnična povest, tiskana z nedovoljenjem visokočastitega knezoškofijskega ordinarjata.«, *SN*, 3., 7., 10., 14. in 17. februar 1900.

¹⁷² Boršnik, »Opombe«, v Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, 7. knjiga, 431.

¹⁷³ Prav tam, 425-440.

Slovenski narod. Tabla nad prodajalnico ima simbol dveh stiskajočih se rok, večjo pest konsumnikov - duhovnikov in tanko ter izsušeno kmečko, kot prikaz pomoči. A avtor ironično pristavlja, da ne ve ali se kmečko roko stiska iz prijateljstva ali da se jo iztisne do »zadnje kapljice krvi«. Konsumno društvo toči alkohol, seveda tirolsko ponarejeno vino, ki je cenejše. *Slovenski narod* je večkrat pisal o problemu ponarejenega vina iz vinskih tropin – petijota. Problematična ni le njegova nekakovost, ampak kot nizkocenovni izdelek predstavlja nelojalno konkurenco domačim vinogradnikom. Prodaja petijota v konsumnih društvih je za vinogradnike »hujša od trtne uši«. ¹⁷⁴ Tudi ostalo prodajno blago v konsumu kaplana Petra je slabe kvalitete. Blago za hlače se je hitro strgalo, omeni se, da je bilo kupljeno pri Židu (proti katerim naj bi se klerikalci s konsumni borili). Poslovanja društva nihče ne pregleduje, odborniki na čast kaplana, po prvem letu poslovanja, brez pregleda, na zaupanje, odobrijo račune za preteklo leto. Za nameček so knjigovodske knjige le s številkami popisane nekatere strani različnih Blaznikovih pratik in starih Mohorjevih koledarjev. Odborniki društva, katerih karakterizacija je povzeta po resničnih osebah, ¹⁷⁵ so nesposobni in nepošteni ljudje. Kot podpornika konsumnih društev Tavčar ošvrkne tudi knezoškofa Jegliča. »Presvitlemu« se je Peter zaradi društva prav prikupil. Ko je birmal v Moravčah, ga je ob večerji pohvalil. Ob negodovanju starega župnika Andreja, ga je »presvitli« pokaral, da želijo le pomagati lačnemu ljudstvu, saj: »Mi vemo, kaj je lakot! [sic]«. Nato si je na krožnik dodal dve veliki postrvi in ju zaužil z »blagoslovljenim« apetitom. ¹⁷⁶

Podobno poslovanje klerikalnih gospodarskih zavodov opisuje Kokalj v »Cerkvenih miših«. Kaplan Čuk se je kmalu po prihodu v vas z vso vnemo spustil v organizacijo najprej posojilnice in nato še konsumnega društva. Pri osnovanju posojilnice je kaplan le stežka pridobil ljudi za odborniške in nadzorne položaje. Zadostno število jih je prisostvovalo ustanovitvi, le ker je posredoval pri njihovih vernih ženah. Na ustanovnem zboru so ga vsi le nemo poslušali, bolj so mu postali naklonjeni šele po naslednjih sejah, kjer jih je vedno bogato pogostil. Posojilnica je hitro zaživela, saj je šel Čuk takoj po ustanovitvi na »lov za hranilničnimi knjižicami«, ki so mu jih verne ženske brez ugovaranja dale.

Če je kaplanovo ustanovitev posojilnice župnik Jurij Podpečnik podpiral, je bil veliko bolj zadržan do ustanovitve konsuma. Vedel je, da je med »površno teorijo in

¹⁷⁴ Dolenjski vinogradnik, »Glas iz kroga vinogradnikov«, *SN*, 27. marec 1899, 1-2.

¹⁷⁵ Boršnik, »Opombe«, v Tavčar, *Zbrano delo*, 7. knjiga, 433.

¹⁷⁶ »Izgubljeni Bog«, *SN*, 3. februar 1900, 2.

resno realnostjo veliko brezno»¹⁷⁷ in slutil, da bo neizkušeni kaplan društvo hitro zavozil, zato se v društvo ni želel vpletati. A ker se je hkrati zavedal, da ustanavljanje konsumnih društev podpirajo tako v SLS kot v škofovski palači in da po njihovo, kdor ne podpira konsumov ni vnet duhovnik, je kaplana podprl v njegovi nameri. Le izgovoril se je, da mu ne more pomagati, saj se na te stvari sam ne spozna.

Čuk je tako sam na hitro ustanovil konsum, določil odbornike in nadzornike, sebe pa postavil za vodjo. Blago je raje naročil pri Židih z Dunaja kot pri liberalcih iz Ljubljane. Zaposlil je dve čedni prodajalki, občasno tudi sam pomagal. Tam je preživel večino svojega časa, prav tako tudi odborniki, ki so jedli in pili na račun konsuma. Zaradi teh poedin in slabega vodenja posojilnice ter konsuma, sta se oba znašla v finančnih težavah. Za konsum je Čuk nakupil veliko nepotrebnega blaga, veliko ga je preplačal ter mnogo prodajal na up. Zato je s pomočjo prodajalke Rezike pred prihodom revizorja ponaredil bilance, ki pa zaradi površnega pregleda ni ugotovil napak. Na željo Rezike, s katero se je kaplan zapletel in je z njim zanosila, ji je zvišal plačo ter ji uredil visoko brezobrestno posojilo. Ko se je na koncu Čuk zaradi Ivanove tožbe in drugih neprijetnosti odločil, da bo zapustil Orehovlje in z Reziko odšel v Ameriko, je izpraznil blagajno konsuma ter posojilnice, ključke pa predal »najbolj zabitemu odborniku«.¹⁷⁸ Po njegovem odhodu sta oba zavoda šla v stečaj.

Mnogo o spornem delovanju v katoliških gospodarskih zavodih v Malovrhovih »Skušnjavah Tomaža Krmežljavčka« izvedemo že ob nastopu Tomaža v službo, kjer se je naučil vseh sleparij. Z delovanjem konsumnih društev pa se je Krmežljavček srečal na svoji prvi reviziji pri Sv. Janezu. Konsum je bil kljub dobri prodaji pred propadom, saj so odborniki ter župnikova kuharica menili, da lahko vse stvari vzamejo zastonj. Prodajalec, ki je imel drugače vse knjige urejene, je sam prosil za revizijo. Z vednostjo prodajalca je Tomaž poneveril nekatere račune in župniku oz. njegovi kuharici ter ostalim odbornikom zaračunal več kot so vzeli, dobiček pa sta si razdelila. Odbornike je nato naučil, kako morajo ravnati v prihodnje, da konsum ne bo prišel v težave, oni pa bodo tudi dobro poplačani za svoje »delo«. Razložil jim je »kako se moko in zmleto kavo umetno pomnoži, kako je treba računati obresti in kako se pameten človek pri zamudnih obrestih v svojo korist zaračuna in kar je bilo še drugih manipulacij, za katere so zadostovale umstvene zmožnosti konsumskih odbornikov.«¹⁷⁹

¹⁷⁷ Calco, »Cerkvene miši«, *SN*, 07. november 1913, 2.

¹⁷⁸ Calco, »Cerkvene miši«, *SN*, 09. december 1913, 2.

¹⁷⁹ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 19. junij 1911, 1.

Propadanje konsuma pri Sv. Janezu spominja na notico v *Slovenskem narodu* o bankrotu konsuma v Kašlju leta 1899. Liberalni časopis je trdil, da so za propad krivi odborniki, ki so jemali blago brez plačila. Da jim ob bankrotu vzetega ne bi bilo potrebno plačati, so za stanje konsuma okrivili prodajalko. Knjige so bile neurejene, zato so nanjo lahko pritiskali, da je prodala vse svoje imetje in nato odšla v Ameriko.¹⁸⁰ Zgodba se sicer ne ujema popolnoma, v Malovrhovem delu se stvari zaradi Tomaževega posredovanja iztečejo drugače. Konsum je tik pred propadom, župnik pa je prepričan, da je za to odgovoren prodajalec, čeprav so odborniki in njegova kuharica tisti, ki so jemali blago. Tomaž z izterjavo dolgov reši konsum in prodajalca. A hkrati odbornike nauči, kako jemati, ne da bi konsum bankrotiral. Blago po »slabi vagi«, je drugi očitek liberalnega tabora konsumom. Tretji pa so nepravilnosti v delovanju, kar je opaziti pri Tomaževi drugi reviziji v Petelinjem. Tam je delovanje konsuma popolnoma nepregledno. Z revizijo je imel Tomaž kar nekaj dela, saj kot je rekel župnik, sam nima nobenega smisla za organizacijo, konsum pa so ustanovili na odločbo škofije. Po končanem delu je ugotovil, da je denarja v blagajni preveč, a od kje ta pribitek, zaradi neurejenosti knjig ni mogel ugotoviti. Polovico je zato »pravično« pospravil v svoj žep.

Prikaz poslovanja katoliških gospodarskih organizacij se pri Tavčarju ne razlikuje od tistega v Malovrhovih »Skušnjavah Tomaža Krmežljavčka« in Kokaljevih »Cerkvenih miših«. Vsi prikažejo polno nepravilnosti, površno poslovanje in mnogo goljufij v konsumih ter drugih klerikalnih gospodarskih zavodih. V njih vodstvo zasedajo le mrhovinarji, ki se želijo le okoristiti na tuj račun, zaradi česar trpi prevarano prebivalstvo.

¹⁸⁰ »Bankerotirano konsumno društvo«, *SN*, 2. september 1899, 3.

5. DUHOVŠČINA IN CERKEV V KNJIŽEVNOSTI IN PUBLICISTIKI LIBERALCEV

S koncem politične enotnosti in začetkom aktivne udeležbe duhovščine pri Katoliško narodni stranki, se je duhovščina izpostavila političnemu obračunavanju. Osramotiti duhovščino je pomenilo osramotiti klerikalno stranko. Ker se vlogi duhovnika in politika tako prepletata, je občasno težko ločiti med podobo klerikalnega politika in podobo duhovnika. Zaradi tega se kljub ločenosti poglavij, ponavljajo obravnavana pripovedna dela ter liki. Razlika je v tem, da sem se v prejšnjem poglavju osredotočila na politično delovanje stranke in osebne lastnosti politikov, duhovniki pa so se pojavljali zgolj kot sooblikovalci politike in programa. V sledečem poglavju pa se bom osredotočila na pogled liberalcev na vpletanje Rimskokatoliške cerkve v politiko in osebne lastnosti duhovščine, neodvisno od njihovega političnega dela.

5.1. »Ločitev škofa-duhovnika in škofa-politika ni iznajdba tega peklenškega slovenskega liberalizma.« - Vmešavanje cerkve v javno življenje

Vzrok, da je liberalni tabor svoje nasprotnike označil za klerikalce, je bil po njihovem mnenju enak poglavitnemu razlogu za strankarsko ločitev. Poseganje cerkve v vse pore javnega življenja, je bil glavni očitek klerikalni stranki predvsem pa cerkvi. Liberalci so vseskozi ponavljali, da niso neverniki, da spoštujejo vero in nimajo nič proti duhovnikom, a le kot dušnim pastirjem. Priznavajo jim avtoriteto na verskem področju, nikakor pa ne na političnem. Boj naj bi bil naperjen zgolj proti »mladi« klikli duhovnikov, ki želi vso oblast, tako posvetno kot svetno dobiti v svoje roke. »Celi prepir nema z vero ničesar opraviti, celi prepir izvira iz tega, da hoče znaten del naše mlajše duhovščine pograbit vodstvo v našem političnem življenji, in da hoče po načelih, kakor jih je razvil Goriški zelot [Mahnič], in na katere naša mlajša duhovščina, po izgledu svojega prevzvišenega vladike, slepo prisega, preustrojiti ne samo javno življenje sploh, tem več tudi naše slovstvo posebej.«¹⁸¹

V polemiki s *Slovincem* so izpostavili, da: »Vi svojim vernim ovčicam modro prikrivate, da smo mi kritikovali le posamezne osebe zaradi gotovih posameznih dejanj,

¹⁸¹ »Po volitvah«, *SN*, 3. maj 1890, 1.

in vi generalizujete, da napadamo vso duhovščino in da nasprotujemo veri sploh. Na ta način nam zopet vedoma delate krivico!»¹⁸²

Poudarjali so, da se njihov boj ne bije proti celotni duhovščini, ampak stranki, ki sama kritizira drugače misleče duhovnike. Na srečo naj ne bi bil ves stan tako »slep in korumpiran«, slovenska duhovščina večinoma »ne hodi pred vaše jasli«. Tako klerikalna stranka ni »stanovska stranka, le klika, ki podpisuje kar je učil krivi svetnik od Kala [Mahnič]«.¹⁸³

Liberalci so svoje nasprotovanje cerkvi in škofom kot politični avtoriteti, utemeljevali tudi s primeri iz sveta. »Ločitev škofa-duhovnika in škofa-politika ni iznajdba tega peklenskega slovenskega liberalizma.« Spomnili so na francoske klerikalce, duhovnike in laike, ki naj bi bili steber katolicizma, pa so odpovedali pokorščino »ne morda kakemu Missii, temveč svetemu očetu samemu«, ko jim je predlagal, da priznajo republiko. Navajajo tudi članek, natisnjen v katoliški reviji *Deutsches Volksblatt*, ki med drugim piše: »Ako hote imeti škofje v vsem prvo in odločilno besedo, in ako se jim mora uklanjati vsakdo, kdor se hoče imenovati kristijana, potem je to cerkveni absolutizem sans phrase, potem se jenja vsako politično delovanje duhovščine ter katoliških laikov in potem so upravičena predbacivanja nasprotnikov cerkve. Kje pa je zapisano, da morajo kleriki in lajiki uklanjati se v vseh političnih rečeh škofovskim ukazom? Na dan s tem cerkvenim pravom! Škofje morejo v političnih rečeh izreči kako željo, katera se bo po okolnostih uvaževala, zakona takega pa ni, ker ne more in ne sme biti, sicer je kaos v cerkvi in v državi neizogiben.« Naj pomnijo bralci, dodaja *Slovenski narod*, ni vse evangelij, kar se piše in tiska pod pokroviteljstvom škofa Missie.¹⁸⁴ Omenijo tudi, da naj bi celo papež svetoval škofom, naj ne izrabljajo vere v imenu politike.¹⁸⁵

Narodno napredna stranka naj bi »vedno stala na stališču, da duhovnik ni poklican v to, da bi se preveč vtikal v politiko. Saj je Kristus sam rekel, da njegovo kraljestvo ni od tega sveta.« Politika duhovnike le pokvari in namesto, da bi oznanjali ljubezen do bližnjega, hujskajo proti svojemu nasprotniku.¹⁸⁶ Vmešavanje cerkve v javno življenje so liberalci videli predvsem v škofovski avtoriteti znotraj nasprotne stranke ter delovanju nekaterih duhovnikov.

¹⁸² »'Slovenčev' namen in taktika, *SN*, 9. maj 1892, 1.

¹⁸³ »Politična razdivjanost« *SN*, 19. avgust 1893, 1.

¹⁸⁴ »Meje cerkvene pokorščine«, *SN*, 10. januar 1893, 1.

¹⁸⁵ »Roma locuta«, *SN*, 19. januar 1895, 3.

¹⁸⁶ »Shod v Cerknici«, *SN*, 24. marec 1909, 1.

Ljubljanskega knezoškofa Jakoba Missio in njegovega naslednika Antona Bonaventuro Jegliča¹⁸⁷ so v liberalnem tisku imeli za glavni politični avtoriteti klerikalne stranke. Za napade sta z vmešavanjem v politične zadeve velikokrat poskrbela kar sama. Pred deželnozborskimi volitvami leta 1895 je *Slovenski narod* napovedoval volilno gibanje, kot ga v deželi še ni bilo, obe stranki naj bi v vsakem volilnem okraju imeli svojega kandidata.¹⁸⁸ Prvo večjo afero je sprožil knezoškof Missia, ki je v škofijskem listu objavil »Opomin duhovščini o političnih volitvah«. *Slovenski narod* ga je v celoti objavil 16. oktobra 1895, v naslednjih številkah pa še mnogo prostora namenil polemiziranju z njim. Škof je namreč od duhovščine zahteval, da se mora vsak duhovnik, ki želi kandidirati, prej o tem posvetovati z njim. Ni želel, da se zgodi, da duhovnik kandidira nasproti laiku, ki je »na dobrem glasu, pravi katoličan in ima potrebne lastnosti«, ali huje proti drugemu duhovniku ali najhujše, »kar Bog ne daj, da bi se morebiti kak duhovnik pridružil stranki onih ljudi, ki kot sinovi nepokorščine prezirajo cerkveno avtoriteto in ki vodijo morebiti že mnogo let srditi boj proti onim, katere je sveti duh postavil za škofo, da vladajo cerkev«. Naročil je javne molitve, da se pouči ljudi, kako pomembne so volitve za koristi cerkve in »da morejo doprinesti, da se javno življenje zopet prilagodi naukom katoliške vere in tako naše večno vzveličanje ne samo ne izpostavi nevarnosti, nego čimbolj unapredi.« Spomnil je na pastirsko pismo goriške metropolije iz leta 1887, s katerim so takrat prepovedali naročanje in podpiranje *Slovanskega sveta* in *Slovenskega naroda* zaradi dopisov iz Rusije, in opozoril, da naj si vsi, ki berejo, pišejo ali podpirajo takšne liste, izprašajo lastno vest, ker varajo lahko ljudi in sebe, ne morejo pa Boga.¹⁸⁹

Lepšega darila pred volitvami liberalni časopis ni mogel dobiti. S pastirskim pismom so liberalci dokazovali odvisnost klerikalne stranke od škofa in tudi, da se škof zaveda, da brez njegove pomoči ne morejo zmagati. Nadalje pišejo, da je omejevanje politične neodvisnosti navadno diktatorstvo, kar duhovščini ne more koristiti. Škofu umanjka tudi pomembna lastnost pravih kristjanov – odpuščanje. V spomin namreč kliče leto 1887 in tiste »ponesrečene dopise z Rusije«. Sprašujejo se, zakaj, če ima vera toliko opraviti s politiko deželnega zbora, da so potrebne javne molitve, se škof ne

¹⁸⁷ Podrobneje o Jegliču ter primerjavi z Missio v poglavju *Anton Bonaventura Jeglič*.

¹⁸⁸ »Volitve - pred durmi«, *SN*, 11. oktober 1895, 1.

¹⁸⁹ »Ljubljanski knezoškof in volitve. I.«, *SN*, 16. oktober 1895, 1.

udeležuje sej? Tako gre le za zlorabo vere, ki je le njej v škodo, saj jo postavlja za »politično deklo«.¹⁹⁰

Svojega prepričanja, da za vsemi odločitvami v klerikalni stranki stoji knezoškof, niso več opustili. Škofovo vmešavanje v politiko je imelo tudi satirični odziv. Ob volitvah novega vodje klerikalne stranke po smrti poslanca Karla Kluna (1896) je sestankovanje članov »opisano« pod črto v humorni prigodi »Iz klerikalnega kluba«. Po hvalisanju nekaterih članov, zakaj bi bili ravno oni primerni za novega vodjo, vstane Andrej Kalan in se razhudi, če so mogoče liberalci, da bi kar sami volili predsednika. Tega bo določil škof, saj je predsednik le škofov namestnik. Člani spoznajo svojo zmoto, zato prosijo Kalana, naj se pogovori s škofom. Kalan se vrne od škofa z naslednjim sporočilom: »Ekselenca gospod knezoškof vam naznanjajo, da bodo sami sebe vprašali za svet in potem milostno imenovali predsednika.«¹⁹¹

Še bolj kot vmešavanje škofa v politiko se je liberalcem zdelo problematično, da škof s tem daje potuho politikantskim duhovnikom. Čeprav je Missia nasvetoval, da se kandidature za politične funkcije, če je le mogoče, prepuščajo laikom, to nikakor ni pomenilo, da se ti ne smejo vmešavati v javne zadeve in politiko. Liberalce je skrbel predvsem vpliv duhovščine na prebivalstvo in politična prednost, ki jo ima s tem nasprotna stranka. Pogosto je bil slišan očitek o zlorabi prižnice in spovednice v politične namene ter kako s tem duhovščina opušča svojo dušnopastirsko dolžnost.

Probleme in posledice vmešavanja duhovščine v politiko podrobno opiše Kokalj v zgodbi »Cerkvene miši«. V izrazito črno-beli pripovedi želi prikazati, kaj se zgodi z mirno in srečno vasjo, če tja pride novostrujarska politikantska ter pokvarjena duhovščina. Kaplan Čuk kmalu po prihodu v vas razkrije Juriju svoje mnenje o poslanstvu duhovščine: »V dno duše sem namreč prepričan, da zahtevajo današnji časi od vsakega duhovnika, da zapusti cerkev in altar in da se vrže v valovje posvetnega življenja, da mora le-tam kot vodnik stati na čelu našega dobrega in vernega ljudstva ter urejati v pravem katoliškem smislu tudi njegove posvetne zadeve. Duhovnik je v prvi vrsti, toda tudi edini poklican in upravičen tudi v posvetnih stvareh izreči svojo končno sodbo, kateri se mora vse in nepogojno ukloniti.«¹⁹²

Pred volitvami leta 1913 so zapisali, da bi Slovenska ljudska stranka že zdavnaj propadla, če ne bi imela podpore duhovščine in cerkve. Duhovnik kot politik in agitator

¹⁹⁰ »Ljubljanski knezoškof in volitve. II. – V.«, *SN*, 17., 19., 24., 26. oktober 1895.

¹⁹¹ »Iz klerikalnega kluba«, *SN*, 18. julij 1896, 1.

¹⁹² L. Calco, »Cerkvene miši«, *SN*, 5. november 1913, 2.

ni nevaren, nevarno je, če se v politiko vmeša vero in cerkev, uporablja prižnico kot »politično tribuno« in spovednico za politično hujskanje. »Tudi slovenska klerikalna stranka črpa svojo moč in svoj vpliv edino in izključno iz okolnosti, da ji je vsa duhovščina s škofom na čelu vdinjana kot poslušna služabnica, ki je ponižala hrame božje, hiše molitve v agitacijske lokale za Krek – Šusteršičevo politično stranko.«¹⁹³

5.1.1. »Dnevi nesreče« - Politični obraz katoliških shodov

Liberalna stran je zlorabo duhovniške moči nad ljudstvom, ki je bilo globoko verno in s tem zelo dovzetno za cerkveno propagando, videla tudi v slovenskih katoliških shodih. Namesto oživljanju katoliške zavesti naj bi bili namenjeni izključno politični agitaciji. Po zgledu avstrijskih shodov je klerikalna stranka prvega organizirala leta 1892.

Če naj bi bil, po mnenju organizatorjev, namen I. slovenskega katoliškega shoda, da se oživi versko življenje in okrepi vero med Slovenci, v to liberalci niso verjeli. Več mesecev po prvem shodu so zapisali, da: »s tem namenom se radi strinjamo in niti sredstvom, ki se v ta namen priporočajo, nismo nasprotni. Naši dušni pastirji, višji in nižji, se smejo zanesti, da jim bomo v verskih rečeh udani in poslušni. Spoštujemo tudi pobožne bratovščine in družbe, posebno one, katerih namen so dela krščanskega usmiljenja. Kdo bi teh po svoji moči ne podpiral?« Vendar se duhovščina v resnici vedno bolj oddaljuje od krščanskega življenja, namesto sprave je v deželi prepir. Narodnjakom se podtika brezverstvo, podira se vse kar je bilo dobrega storjenega. Resničen namen shoda izključno političen.¹⁹⁴

Ob najavi II. slovenskega katoliškega shoda so se liberalci spomnili prvega kot »dneva nesreče«, ki je rodil »našemu narodu toliko gorjâ in sramote, toliko bojev, jeze, žaljenj in izbruhov najnižjih strastij, da ga moremo šteti med one žalostne dneve, ki ostanejo v zgodovini slovenstva črno obrobjeni.« Prvi shod je prinesel le popolni razdor in je razpihal sovraštvo med narodom. Narodne ideje je postavil v kot in napovedal boj proti narodni inteligenci. Uveljavljajo načelo »Divide et impera«, s čimer le služijo Rimu in Dunaju. Od drugega shoda ne pričakujejo nič dobrega, a bojijo se ga ne. Če so preživeli prvega, bodo tudi drugega.¹⁹⁵ Njihov namen ni oživljati vere, ampak

¹⁹³ »Duhovna oblast in nove deželnozborske volitve«, *SN*, 25. oktober 1913, 1.

¹⁹⁴ »Ali je mogoča sprava temeljem resolucij katoliškega shoda?« *SN*, 13. marec 1893, 1.

¹⁹⁵ »II. katoliški shod«, *SN*, 30. oktober 1899, 1-2.

širjenje brezvestnega klerikalizma med ljudmi, kar pa bo imelo za posledico le še hujše boje z narodno stranko. II. katoliški shod je tako le začetek volilne kampanje.¹⁹⁶

II. slovenski katoliški shod so liberalci obravnavali precej negativno, a mu niso posvečali veliko pozornosti. Burneje so reagirali na III. slovenski katoliški shod (1906). Narodno napredna stranka je v sodelovanju z Jugoslovansko socialno demokrasko stranko organizirala protestni shod v Narodnem domu. Potekal je na isti dan (26. avgust), kot se je začel katoliški. Na njem je bila sprejeta resolucija, ki je utemeljevala vzrok za organiziranje protestnega shoda. Katoliški shod po njihovem ni nič katoliškega, ampak »demonstracija klerikalne stranke, nastopajoče pod protektoratom cerkve in njenih dostojanstvenikov s politično-reakcionarnimi nameni«. Cerkvi priznavajo popolno svobodo v verskih zadevah, protestirajo pa proti klerikalnemu zlorabljanju te svobode za nadvlado nad državo, privilegijem cerkve in favoriziranju duhovščine napram drugim stanovom. Zahtevajo dosledno ločitev cerkve in države, ureditev zakonskega prava v modernem svobodnem smislu. Cerkvi tudi ne pripada nadzor nad šolstvom, saj je šola namenjena posredovanju objektivnega znanja, ne vzgoji »mladih klerikalcev«. Socialne zahteve katoliškega shoda so »cenena vaba«, da kmetje izgubijo socialno neodvisnost. Klerikalizem je škodljiv narodu in narodnemu napredku, saj nasprotuje vsaki svobodi. Na shodu so pozivali na energičen in legalen boj proti fanatičnemu klerikalizmu. Politična in gospodarska nasprotja obeh strank, ki jih sicer ne gre zapostavljati, jima ne smejo preprečevati skupnega boja.¹⁹⁷

Sam katoliški shod pa na liberalce ni naredil velikega vtisa. Še pred koncem shoda so poročali, da se ga je udeležilo zelo malo ljudi. Edino prvi dan je bilo nekaj gostov, potem se je pa vse razbežalo. Tudi od škofov sta bila poleg Jegliča prisotna le še Sedej in Napotnik, medtem ko ni bilo krškega škofa Mahniča in tržaškega Nagla. Malo je bilo tudi izvenkranjskih udeležencev, Korošcev na shod sploh ni bilo.¹⁹⁸ Udeležencev naj bi bilo manj, kot bi jih zbral kak ameriški cirkus.¹⁹⁹ Primerjava s cirkusom se nanaša na »spektakel« pomladi istega leta, ko je v Ljubljano prišel Buffalo Bill z Wild West showom. Na dveh predstavah se je skupaj zbralo kar 11.000 udeležencev.²⁰⁰ Po drugi strani naj bi se katoliškega shoda že prvi dan udeležilo nad

¹⁹⁶ »Katoliški shod«, *SN*, 7. september 1900, 1.

¹⁹⁷ »Sijajen shod v 'Narodnem domu'«, *SN*, 27. avgust 1906, 1-2.

¹⁹⁸ »Katoliški shod«, *SN*, 28. avgust 1906, 3.

¹⁹⁹ »Katoliški shod«, *SN*, 30. avgust 1906, 3.

²⁰⁰ Janez Cvirn, »Vsega je bil kriv Buffalo Bill : K zgodovini boemskega življenja v Ljubljani pred prvo svetovno vojno«, *Zgodovina za vse* 2, št. 2 (1994), 2.

7500 Slovencev,²⁰¹ skupaj naj bi za vse tri dni prodali 9276 vstopnic, kar je še enkrat več kot za II. katoliški shod.²⁰² Če lahko zaupamo številkam *Slovenca*, je pisanje liberalcev o klavnosti III. katoliškega shoda napram II. lažno, hkrati pa vseeno ne dosega niti udeležbe »nekega ameriškega cirkusa.«

Ob napovedi IV. shoda v liberalnem časopisju niso pričakovali, da bi bil shod kaj drugačen od prvih treh. Smisel teh shodov je za njih edino v tem, da se klerikalci pod cerkvenim plaščem politično organizirajo in svojo »čredo« navdušujejo za klerikalizem.²⁰³ Ob začetku shoda so prostor v časopisu namenili predvsem kritiki stranke ob že znanem mnenju, da gre le za političen shod. Zaključijo, da je »vsega zla« kriva Šusteršičeva stranka, ki ni katoliška, še manj pa krščanska.²⁰⁴ Shod je bil vseeno zelo uspešen, prišli so tudi Čehi, Poljaki, Hrvati ... Udeležencev je bilo več tisoč, v ospredju pa ni bila vsebina, ampak manifestacija (sprevodi, zastave...).²⁰⁵ Liberalci shoda vseeno niso mogli razglasiti za uspešnega, tokrat jih je motila brezvsebinskost. Poudarili so, da je udeležencev vseeno manj, kot so jih klerikalci pričakovali, in da v resnici ni bilo izobešenih mnogo zastav. Nenazadnje jim ni uspel naskok na Ljubljano, kar naj bi si klerikalci želeli. Ljubljana tako ostaja domena Narodno napredne stranke.²⁰⁶

Kot so trdili liberalci, so shodi res bili politične narave. Na njih se je katoliška stranka organizirala in oblikovala svoj program. Fran Erjavec za prvi shod zapisal, da je s shodom bil »položen temelj in ustvarjene so bile jasne smernice vsemu nadaljnjemu katoliškemu gibanju na Slovenskem.«²⁰⁷ Nobenemu drugemu shodu niso liberalci namenili toliko pozornosti kot prvemu. Vzrok je verjetno predvsem to, da je bil prvi. Zaradi svežosti razkola med strankama so se shodu bolj posvečali in ga podrobneje spremljali.

²⁰¹ Erjavec, *Zgodovina*, 125.

²⁰² »Mednarodni 'svobodomisleci' in katoliški shod«, *Slovenec*, 1. september 1906, 6.

²⁰³ »Katoliški shod v Ljubljani«, *SN*, 26. marec 1913, 3.

²⁰⁴ »Misli ob katoliškem shodu«, *SN*, 23. avgust 1913, 1.

²⁰⁵ Stane Granda, »Jeglič in slovenski katoliški shodi«, v *Jegličev simpozij v Rimu*, 341.

²⁰⁶ »Klerikalni naval na Ljubljano« in »Katoliški shod«, *SN*, 25. avgust 1913, 1.

²⁰⁷ Erjavec, *Zgodovina*, 46-47.

5.2. »Pokazali so se v vsi svoji nepoštenosti, v vsi hudobi, pokriti z vsemi človeškimi slabostmi.« - Spremenjena duhovščina v novi politični situaciji

Liberalci so, kot sem omenila že v prejšnjem poglavju, poudarjali, da njihova kritika ni namenjena duhovščini kot stanu, ampak točno določenim »novodobnim« duhovnikom, ki menijo, da je njihova naloga aktivno poseganje v politično dogajanje. V tem primeru niso duhovniki ampak politiki, ki jih imajo pravico napadati kot kateregakoli drugega politika. Kot poudarjanje nenapadanja duhovščine v celoti, se lahko razume tudi v mnogih leposlovnih delih izoblikovana opozicija med starim in mladim duhovnikom (večinoma kaplanom). Starejši duhovniki so razsodni in ne marajo klerikalcev ter njihovega postopanja. Pogosto so kritiki mlajše duhovščine in zastopajo narodne ter liberalne poglede, njihova vloga je osnovana predvsem kot jasna opozicija novodobni duhovščini.

V »Izgubljenem Bogu« je omenjen stari župnik Andrej, ki je zaradi bolezni večino poslov prepustil kaplanu Petru. Njegovo nestrinjanje s konsumom in drugimi deli mlajše duhovščine, se vidi njegovi pripombi ob obisku škofa, ko negoduje, če se morajo zdaj duhovniki že v šoli učiti knjigovodstva in dodal, da je kramarijo Jezus spodil iz templja. Podobno majhno vlogo ima v zgodbi Miroslava Malovrha »Žrtev razmer : Zapiski kranjskega kapelana« stari dekan. Slednji ne želi prebrati Missijevega pastirskega pisma, saj ne odobrava vmešavanja duhovščine v politiko.²⁰⁸ Pomembnejšo vlogo igra župnik Matija Koren v »Cerkvenih miših«. Zaradi ovadbe njegovega kaplana Jurija Podpečnika (ob spodbudi cerkvenega vrha), da je podpiral in dovoljeval širjenje napredne misli, je Koren prisilno upokojen. Na prošnjo Ivana Novaka se kljub prepovedi vrne v Orehovlje. Tam pomaga Ivanu v boju proti Juriju in kaplanu Čuku.

Redek primer zgodbe, posvečene izključno »staremu« dobremu duhovniku, je »Gorski župnik« Frana Vidica. Osiveli župnik Anton že vrsto let sameva v gorski župniji in le redko hodi v dolino. Ko se neki zimski večer vrača proti domu, po danem zadnjem zakramentu bolniku, se mu v spomin priključijo mladostni spomini. Ko je še kot kaplan deloval v nekem zdravilišču, je spoznal mlado Olgo, ki je tam preživljala poletje s svojo bolno mamo. Njun odnos je prikazan zelo prisrčno, k njemu hodi igrati klavir, pogovarjata se in seveda se zaljubita. V trenutku šibkosti jo poljubi, a to obžaluje. Za razliko od duhovnikov, ki zlorablajo dekleta in ne spoštujejo zaobljube celibata, se Anton svojega dejanja in spozabljenja sramuje. Čeprav se imata rada,

²⁰⁸ Podrobneje o zgodbi v nadaljevanju poglavja.

prekineta stike, saj vesta da njuna zveza ni mogoča. Po mamini smrti Olga s teto odide iz zdravilišča, on pa nekaj mesecev kasneje sprejme službo gorskega župnika.²⁰⁹ Anton je prikazan kot dober človek, poudarjena je njegova dobrota, izobraženost in omikanost. Ker je le človek, tudi greši. Njegova ljubezen je sicer čista, a zaradi njegovega stanu nemogoča. Ravna častno in se ne izneveri svojemu stanu, ampak se raje umakne v samoto. Z objavo te zgodbe je *Slovenski narod* prikazal človeškega in poštenega duhovnika, ki je pravo nasprotje klerikalnih. Da ni objavljena brez politične motivacije, kaže vsiljena omemba, da Anton ni podpiral »mlajše duhovščine«, ki katolištvo na »veliki zvon obeša« in da se mu zdi samotarjenje boljše kot ukvarjanje z »nepotrebno politiko«.²¹⁰ S to omembo avtor jasno nakaže, da je Anton predstavnik t.i. stare duhovščine, tako tudi njegova pozitivna vloga ne preseneča.

Pri Ivanu Tavčarju je večkrat poudarjeno nasprotje med starimi in novimi duhovniki. Tej tematiki se ne more izogniti niti v romanu *Izza kongresa* (izhajal v *Ljubljanskem Zvonu*, 1905-1908). Delo v osnovi ni namenjeno blatenju političnih nasprotnikov, ni satira ali parodija v smislu nekaterih drugih njegovih del (»4000«, »Izgubljeni Bog«,...), kar pa ne pomeni, da iz nje ne veje duh liberalnih načel in kritike duhovništva (opisani duhovniki imajo večinoma le negativne lastnosti). Ob opisu ljubljanskega prošta v času kongresa ne more mimo primerjave z duhovniki njegovega časa: »Tedaj so umeli ljubljanski škofje in njih korarji svet bolje, nego ga umejo njih nasledniki.« Zahajali so v posvetne družbe, hodili v salone, se kazali kot »celi možje«, kar danes velja za greh. A vseeno so jih ljudje takrat bolj spoštovali in bili naj ni tudi bolj verni.²¹¹

Spreminjanje duhovščine skozi čas opisuje Tavčar tudi v treh feljtonih »Iz naših župnišč«, »Iz preteklega časa«, »Iz polpreteklega časa« in »Iz sedanjega časa«. V vsakem je opisan po en župnik. V preteklosti je bil župnik veseljak, družil se je z ljudmi. Rad je sicer globoko pogledal v kozarec, a je bil dobrosrčen. Ljudje so ga imeli radi, hodili so k spovedi in k maši, predvsem zato ker so bile izjemno kratke. Ni bil preveč pobožen. Večkrat so k njemu hodili tudi iz drugih župnišč, vedno je vse bogato pogostil, le škofa ne. Škofu in njegovim ljudem je raje potarnal, kako tu živijo in da jim boljšega ne more dati na mizo. Res ni imel veliko in farani se ga spominjajo kot

²⁰⁹ Fr. Javor [Fran Vidic], »Gorski župnik«, *SN*, 26. maj–3. junij 1896.

²¹⁰ Fr. Javor, »Gorski župnik«, *SN*, 27. maj 1896, 1-2.

²¹¹ Ivan Tavčar, *Izza kongresa* (Ljubljana, 1979), 38.

dobrega človeka, ki so ga imeli radi.²¹² Drugačen je župnik iz polpreteklega časa. Ljudje ga niso ljubili, a so se ga bali. Bil je izredno strog, a je živel razkošno življenje. Pridigal je o grehih župljanov, vedel je vse. Med ljudi ni hodil, zadrževal se je v svojem župnišču. Bil je despot, služinčad se ga je bala. Bil je izobražen in tudi aroganten, a za politiko se ni zmenil. Govorilo se je, da ima s kuharico sina (ki ga je poslal v Gradec), a tudi te govorice so bile tihe in nepreverjene. Ko je umrl, pri njemu niso našli veliko denarja, čeprav bi ga moral imeti. Ljudje so ga spoštovali, a spominjali se ga niso prav dolgo.²¹³ Danes se je vse spremenilo. Župnišča so odprla svoja vrata ljudem in v njih ter iz njih se stekajo čenče. Župnik ve vse in v vse vtakne svoj nos. Z odprtjem vrat pa se je odprl tudi pogled na dogajanje v župnišču. S svojimi dejanji so razdelili ljudi, da tam kjer prej niti vedeli niso, kaj je to stranka, že imajo dva tabora. Spoštovanje do župnikov je izginilo. Proti inteligenci, ki je opozarjala na napake duhovščine, se je začela prava gonja. Verne ovčice še vedno hodijo za župniki, a tudi tu se je spoštovanje izgubilo, z njimi občujejo kot prijatelji. Vaški fantje jih morajo pobirati pijane iz jarkov, politično agitirajo (grozijo tudi s peklom, če bi napačno volili). Sprva so le hujskali proti liberalnim trgovcem, a so nato našli boljši način. Ustanovili so konsumna društva, čeprav ne znajo niti dobro računati. Vse le zato, da so nekateri liberalni trgovci izgubili vse stranke. »Pokazali so se v vsi svoji nepoštenosti, v vsi hudobi, pokriti z vsemi človeškimi slabostmi, ki so na njihovi posvečeni osebi še odurnejše in večje. Tisti čar, ki jih je stavil visoko nad druge navadne ljudi, je izginil, sami so ga uničili, in ž njim je izginilo tudi spoštovanje in oni stari, čudoviti respekt, katerega so si znali njihovi predniki tako dolgo obraniti. In nadprirodni sij okrog njihovih glav se vedno bolj manjša, vedno bolj izginja...«²¹⁴

Župnika iz preteklega in polpreteklega časa nista do popolnosti skladna s prej opisanimi podobami »starega« župnika, a imata pozitivno ali vsaj pozitivnejšo vlogo v primerjavi s sedanjim župnikom. Podoba slednjega pa se ujema s karakterizacijo v drugih delih.

Mnenje liberalcev je bilo, da se je »mlada« duhovščina, ko se je začela ukvarjati s posvetnimi zadevami, popolnoma pokvarila. Z neusmiljenim bojem proti liberalcem ljudi le hujskajo. Zaradi lastnih interesov spodbujajo političen razkol in podpihujejo

²¹² -r. [Ivan Tavčar], »Iz naših župnišč : Iz preteklega časa«, *SN*, 24. marec 1903, 1-2.

²¹³ -r. [Ivan Tavčar], »Iz naših župnišč : Iz polpreteklega časa«, *SN*, 4. april 1903, 1-2.

²¹⁴ -r. [Ivan Tavčar], »Iz naših župnišč : Iz sedanjega časa«, *SN*, 18. julij 1903, 1-2.

sovraštvo med ljudstvom. Umiranja morale, širjenja brezverstva in sovražnosti do duhovščine po njihovo ni kriva liberalna stranka, kot so trdili klerikalci, ampak duhovščina sama. Duhovniki in njihova politična agitacija, kot tudi zasebni škandali so tisti, zaradi katerih se ljudje odvrčajo od vere. Zaradi strasti s katero »pobijajo« liberalce, so pozabili na svojo dušnopastirsko službo, zaradi nemoralnega zasebnega življenja nekaterih duhovnikov, ki vero in cerkev zlorabljajo v politične namene, so se ljudje pohujšali in v duhovščini ne vidijo več avtoritete.²¹⁵

Duhovniki bi z vidika liberalcev morali biti dobri, varovali naj bi javno moralo, bili dober zgled ljudstvu, a so svoje stanovske obveze podredili političnemu boju, ki ga vodijo neusmiljeno in krvavo. Junija leta 1893 je *Slovenski narod* v feljtonu »Brez naslova« objavil več kratkih aforizmov. Eden izmed njih se glasi: »Ljubi svojega bližnjega, kakor samega sebe, ljubi tudi neprijatelja svojega! Ne sodite, da ne boste sojeni! Tako uče narod. Kako delajo sami? 'Križaj vsakega, ki je zoper nas! Smrt našim političnim nasprotnikom, smrt 'slobodomislecem' smrt!' 'Peter, na jeziku nosijo Jehovo!' V srci? Ljubezen krščansko? Da, ljubezen — tmine!«²¹⁶

Ne le, da križajo svoje nasprotnike in jim želijo smrt ter s tem lomijo krščanske vrednote, s svojim ravnanjem podlegajo antikristu. V enostavni pesmi »Slovenci, antekrist se bliža!« avtor primerja napoved o prihodu antikrista s trenutnim dogajanjem. Ugotavlja, da bo ta kmalu prišel, saj: »Kjer nekdanj ozanjevala/ Resnica, sprava je in mir,/ Tam zdaj se seje laž, prepir,/ In brata sovražiti, kleti/ Uče duhovniki mladi,/ kje pa ne zdajo ti njih sveti,/ Tam zmerjati začno ljudi!« Zato morajo biti rojaki posebno previdni, kajti če pride antikrist, bi mu te še pot gladili.²¹⁷

V pesmi »Diversa« avtor poziva ljudi, da se morajo upreti nemoralni »kaplaniji«, ki želi Avstrijo podvreči Rimu. Čeprav je napisana v satiričnem tonu, avtor misli popolnoma resno. Klerikalizem je nevaren, zato da pride na oblast, je pripravljen »sovraga« ubiti. Po zmagi bo spet oživela inkvizicija (»In takrat v žarečem spet svitu vsplamtel/ žar španske krvave bo slave«), minister bo lahko postal vsak, ki se bo »izkazal resnično/da k spovedi vsaki je teden prišel«. Noben kaplan ne bo več opravljal svoje prvotne službe, le še v konsumih bo prodajal in s petijotom »kmečke žené/ in kmete bo brumno napajal«, ljubezen delil bo na vse strani, »očetoval bo v neštetih vaseh, /.../ sorodstva imel bo za vsemi plotí - / nesmrten mu res bo spomin.« Avtor

²¹⁵ »Sami ste krivi!« *SN*, 22. avgust 1896, 1.

²¹⁶ Levakov, »Brez naslova«, *SN*, 22. julij 1893, 1.

²¹⁷ Fr.S., »Slovenci, antekrist se bliža!«, *SN*, 24. avgust 1895, 1.

zaključí, da je »satire dovolj«, in svari pred klerikalnimi kandidati na volitvah, saj jim nič ni sveto in poziva: »Zato pa, rojaki, da res ne na kraj/ privedemo Kranjske propada,/ za brambo pravic se vzdignimo srčno/ da strêmo strupenega gada!«²¹⁸

Kaj je to čast za duhovnika, prikazuje v podlistku objavljena »igra« z enim prizorom »Čast«, spisana prosto po predlogi istoimenske drame Hermanna Sudermanna. Da se avtor v naslovu sklicuje na Sudermannovo dramo, ni iskati razloga v duhovništvu, ampak je poudarek na časti. Izvirniku podobna je situacija, ko se sin po več letih dela v tujini vrne k staršem. Obema je šolanje in delo ter s tem višji življenjski standard omogočil bogati »dobrotnik« povezan z družino. Med tem ko je originalna verzija mnogo bolj kompleksna, je slovenska predelava kratka, namenjena izključno politični diskvalifikaciji. Dobrotnik je liberalec z veliko hišo in je naročen na *Slovenski narod*. Sin Anton se po povratku domov v pogovoru s staršema obregne ob svojega dobrotnika, kot liberalca, brezverca in kapitalista. Želi, da mu vrnejo vse predmete in darove, saj je knezoškof ukazal, da se z brezverci ne sme družiti. To, kakšni so liberalci, mu je odprl oči novi prijatelj duhovnik. V tistem trenutku se ta prijatelj oglasi na obisku in pouči Antona, da lahko sprejema liberalčeva darila, vzame naj celo vse kar lahko, ljubiti pa mu ga zato še ni potrebno. Nato vstopita še liberalec in Antonova sestra Franica. Dobrotnik je prišel naznanit, da je bila Franica sprejeta za učiteljico na učiteljišču in ji je prinesel še nekaj denarja za lažji začetek. Družina to z veseljem sprejme, a se z njim spre duhovnik. Obtoži ga brezverstva in kapitalističnega oderuštva, njegovo dobro gesto pa označi za malenkost. Liberalec duhovnika ozmerja za nesramneža, kar pa razburi družino, ki ga zato postavi pred vrata. Vesel izida, se duhovnik pohvali, da je rešil Antonovo katoliško čast, ta pa mu v zameno obljubi, da bo zanj glasoval na volitvah v peti kuriji.²¹⁹

Seštevek vseh slabih lastnosti in dejanj duhovščine bi lahko poimenovali Malovrhovo »Žrtev razmer : Zapiski kranjskega kapelana«. Skozi zapise kaplana, ki je svojo izpoved napisal tik pred samomorom, je prikazano njegovo življenje. Kako je od čistega in nabožnega dušnega pastirja zabredel v greh in postopoma vse bolj plaval v njem. Premami ga bogata gospa Helena, ki ga omreži in zapelje v greh. Ker se boji, da se bo razvedelo, začne prisostvovati pri politični agitaciji, da bi bil bolje zapisan pri škofu. Malovrh vplete v zgodbo pastirsko pismo knezoškofa Missie, ki ga stari dekan ne želi prebrati, zato ga po posredovanju samega škofa prebereta pripovedujoči kaplan

²¹⁸ Ivan Jaren, »Diversa«, *SN*, 24. november 1900, 1.

²¹⁹ »Čast«, *SN*, 9. maj 1896, 1-2.

in drugi kaplan Janez. Na volitvah so zmagali (s katoliškim kandidatom, ki je bil na slabem glasu), a prizna, da le zato, ker se je agitiralo s prižnice in v spovednici. Skupaj s kaplanom Janezom goljufata v konsumnem društvu. Njegove moralne vrednote se v vasi X popolnoma podrejo in kaplan pada vedno nižje. Zapelje verno poročeno Anko, ki ji pravi, da intimni odnos z duhovnikom ni neodpustljiv greh, in jo nato sam spove. Na koncu prepriča komaj šestnajstletno Ljudmilo, ki je želela stopiti v samostan, da se mu mora vdati, ker tako zapoveduje psalm *Visoka pesem*. Tam se žena vda nebeškemu ženinu, ki ga po cerkveni razlagi predstavlja Bog, on kot duhovnik, pa je njegov namestnik na zemlji.²²⁰ V zgodbi ima kaplan pripisane izrazito negativne lastnosti, ki pa so primerljive z drugimi podobami »mlade« duhovščine. Od ostalih se razlikuje v tem, da se je pokvaril zaradi okolja, v katerem je pristal, kar nakazuje že naslov. Prav tako na koncu stori samomor, saj mu vest ne dopušča živeti s takimi grehi. Tako na stereotipno nemoralno duhovščino bolj spominja prvi kaplan Janez, ki je »fanatik, strasten agitator in konzumar, ki škofu skrivaj poroča o vseh dogodkih v fari in ki tudi nadzoruje dekana in družega kaplana.«²²¹

»Cerkvene miši« Alojzija Kokalja so izrazito političen tekst, namenjen le uzgodbljenju vseh očitkov, ki so jih proti klerikalcem imeli liberalci. Liki nimajo osebnosti, so le karikaturne podobe, so zelo dobri in pošteni ali pa slabi in pokvarjeni. Nova duhovnika, sprva kaplan nato župnik Jurij Podpečnik in nov kaplan Urh Čuk sta pripadnika t.i. mlade duhovščine, ki se najraje vmešava v politiko, hujska proti drugače mislečim ter želi imeti ljudi v popolni oblasti. Čeprav sta oba »novodobna petelina vojskujoče cerkve«, sta si karakterno različna. Jurij je na zunaj ves dober, zato si je hitro začel pridobivati simpatije, predvsem pri ženski populaciji. Ustanovi Marijino družbo, obiskuje bolne na domu. Deluje previdno in premišljeno iz ozadja. Njegovi edini motivaciji za delo sta denar in moč. Za dosego svojega cilja je pripravljen groziti, ne meni se za posledice svojih dejanj in tudi celibata ne spoštuje (z njim je zanosilo več članic Marijine družbe). Ker je premeten, bi mu lahko tudi uspelo obdržati vse niti v rokah, če ga ne bi premamila želja po maščevanju in telesna sla. Po izgubljenih volitvah in po izgubljeni tožbi za vse okrevi Ivana. Maščevati se mu želi tako, da bi ga ločil od njegove zaročenke Lenice. Poizkuša jo prepričati, da bi se včlanila v Marijino družbo, a ga preplavita sla in bes ter Lenico posili. Ko ji uspe pobegniti, napiše pismo in ga naslovi na starega župnika, nato se vrže v prepad. Koren je ni mogel rešiti, na njeno

²²⁰ [Miroslav Malovrh], »Žrtev razmer : Zapiski kranjskega kaplana.«, *SN*, 2. januar – 4. februar 1903.

²²¹ »Žrtev razmer«, *SN*, 2. januar 1903, 2.

željo pa ne izda, da je bila posiljena in je naredila samomor. Se pa sooči z Jurijem, ki mu zagrozi, da bo vsem povedal ter ga dal zapreti, če ne zapusti Orehovelj. Jurij ve, da nima izhoda, zato se zastrupi.

Drugačen je Urh Čuk, je mladostniško neučakan in predrzen. Misli, da se bo klerikalizem hitro zasidral v vasi in da kot kaplan lahko počne kar želi. S prižnice hujska ljudi proti liberalcem, privrženca pridobiva tako, da jim v konsumu zastonj toči pijačo, za ljubico si vzame prodajalko. Ko se stvari zalomijo, raje pobegne kot da bi se soočil s posledicami. Tako iz posojilnice kot konsuma brez slabe vesti vzame denar in z Reziko odide v Ameriko.

Avtor povesti želi nazorno prikazati, kako je novodobna duhovščina, ki sledi političnemu diktatu škofije in stranke, pokvarjena. Med ljudi vnaša prepir in je za oblast pripravljena uporabiti vsa sredstva. Duhovniki sicer niso več kandidirali na volitvah, a so svojim kandidatom utirali pot do zmage in vleki niti iz ozadja. Ko na koncu prideta v vas nova duhovnika, ki se ne zmenita za politiko, župansko funkcijo pa prevzame Ivan, se rešijo vse težave.

»Izgubljeni Bog« ni namenjen le kritiki konsumnih društev, ampak prikazuje splošno pokvarjenost tiste duhovščine, ki se zbira okoli konsumnih društev. Dogajanje je pospremljeno z mnogimi ciničnimi pripombami in humornimi vložki. Kaplan Peter je vsota negativnih lastnosti takratne duhovščine, je pridobitniški, izkorišča ljudi, pijančuje, se spogleduje in neprimerno vede do Urše ter zanemarja svojo dušnopastirsko službo. V drugem delu pripovedi, ko se z odborniki že pošteno napije, ga kličejo k obhajilu »Čehunove Mete«. Ni mu povšeči in reče, da bo ta beračica že malo počakala in pred odhodom z družbo spije še en liter. Na poti na Ostrožno brdo s cerkovnikom večkrat padeta, začne se jima blesti in vidita Jezusa, nato spet padeta in zaspita. Ko sredi noči končno uspeta priti do svinjaka, kjer prebiva beračica, ugotovita, da sta izgubila hostijo in stečeta nazaj. Meta tako umre brez obhajila, a se ji prikaže Kristus, ki jo odpelje v večno kraljestvo. Kaplan Peter je bil nato prestavljen v drugo faro, od koder pa se v *Slovincu* poroča, da je prišel »vzorni božji služabnik«, ki je takoj pričel z ustanavljanjem konsumnega društva.

Meta je začela z beračenjem šele na stara leta. Celo življenje je trdo delala in si privarčevala nekaj denarja za zadnje dni. A hranilno knjižico je po dolgem prepričevanju izročila kaplanu, da bo lahko po njeni smrti uporabil denar po lastni vesti, predvsem za »škofove« zavode. Po upokojitvi ga je prosila za vsaj del denarja, ki pa ji

ga ni želel vrniti, zato je bila prisiljena v beračenje. Bivališče se ji je pripravilo v svinjaku, kamor se je nametalo nekaj slame, prinesla je še svojo odejo in nekaj posode. Zgodba Čehunove Mete je zgrajena iz več resničnih oseb in dogodkov za časa Tavčarjevega življenja. Prva je Meta Košir, starka, ki je ostala Tavčarju v spominu še iz otroštva in jo je upodobil že v drugih dveh svojih delih (*Ivan Savelj, In vendar!*).²²² Druga pa je zgodba, ki jo je Tavčar opisal leto pred objavo »Izgubljenega Boga« v podlistku »Sobotno pismo«²²³ in govori o beračici, ki je živela v svinjaku svoje hčerke, ki so ji ga »lepo« (!) opremili. *Slovenski narod* je »krajo« hranilnih knjižic s strani duhovnikov pobožnim ljudem, večkrat omenil v svojih noticah, leta 1899 so pisali o pravem lovu na njih.²²⁴

Med izhajanjem »Izgubljenega Boga« je v *Slovenskem narodu* zabeležena vest o ljubljanskem duhovniku, ki je obiskoval vse hiše, kjer je izvolal nekaj denarja. Seznanil se je z gospo, ki je imela kar nekaj prihrankov. Najprej ji je sestavil oporoko, v kateri je velike vsote namenila cerkvenim zavodom, nato jo je s pretvezo, da bodo hranilne knjižice pri njemu bolj na varnem, prepričal, da mu jih je izročila. Po tem k njej ni več zahajal. Ker ji je pobral vse, kar je imela, je začela ona hoditi k njemu in ga prositi za denar. Vrniti ji ga ni želel, je pa po prepričevanju pristal na to, da ji izplačuje nekaj denarja (manj kot so nanese obresti). Gospa naj bi nato iskala pravico na sodišču.²²⁵

Drugi del »Izgubljenega Boga« posredno kaže na pravi socialni čut klerikalne duhovščine. Čeprav se duhovščina ukvarja s socialno problematiko, v resnici le kradejo ljudem in to brez slabe vesti, tako da jim jemljejo hranilne knjižice, spreminjajo oporoke...

V *Slovenskem narodu* večkrat izpostavljen očitek, da duhovniki hodijo na »lov za hranilničnimi knjižicami«, omeni tudi Malovrh v »Skušnjavah Tomaža Krmežljavčka«. Tomaž je na svoji tretji reviziji v Blatni Ligonji ob druženju s kaplanom izvedel, da je tehant (star izraz za dekana) Valentin Čefuta zelo vnet za lov na hranilnične knjižice. Predvsem ga je zanimala dediščina stare Kosovke, vdove po bogatem veljaku. Marica Kos je v mladosti zanosila s kaplanom Matevžem Šteblarjem (prvi župnik iz Tomaževe rojstne vasi in eden izmed njegovih možnih očetov). Otrok se je rodil mrtev, mož pa je v pijanosti padel v potok in utonil. Takrat se je Kosovski

²²² Marja Boršnik, »Opombe«, v Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, 7. knjiga, 434.

²²³ Tinče Nazadnjak [Ivan Tavčar], »Sobotno pismo«, *SN*, 11. marec 1899, 1-2.

²²⁴ »Lov na hranilnične knjižice«, *SN*, 20. december 1899, 3.

²²⁵ »Kako se pride po ceni do denarja«, *SN*, 13. januar 1900, 2.

zmešalo in verjeti je začela, da je moža zastrupila, otrok pa je še živ, a so ji ga, zaradi njenih grehov, vzeli. Krajanji so mislili, da tehant lepo skrbi zanjo, a jo je v resnici osamil in jo vseskozi nadleguje ter ji grozi s peklom, če cerkvi (njemu) ne zapusti premoženja. A ker ona verjame, da njen sin še živi in je s tem njen dedič, o tem noče ničesar slišati. Tomažu se je starka skoraj zasmilila, tehant pa priskutil, zato se je odločil, da mu bo prekrižal načrte. Ko je bila starka sama doma, se je pretihotapil k njej in ji povedal, da je Šteblarjev sin. Ob obljubi, da jo bo odpeljal stran, ko bo za to primeren čas, mu ona izroči veliko vsoto denarja. Na Tomaževo srečo Kosovka še isti večer izdihne. Tomaž je tako obogatel in se hkrati veselil tehantove nesreče, saj niso našli ne testamenta ne preostanka skritega denarja.

Tehant je sicer opisan kot spoštovan mož, ki s trdo roko vlada v Blatni Ligonji, a Malovrh zelo na hitro omeni eno izmed njegovih hib. Najbolj naj bi se držal svetopisemskega reka, »pusti male k meni«, ki pa naj bi ga tolmačil zelo dobesedno.²²⁶ O pedofiliji takrat sicer ni bilo še veliko govora, a ni bila prezrta. V *Slovenskem narodu* so o zlorabi otrok s strani duhovščine sicer pisali, a ponavadi so to le notice, v rubriki *Dnevne vesti*. Zanimiva je vest, v kateri se sprašujejo, zakaj so dvema duhovnikoma - učiteljema prepovedali bivanje v škofovih zavodih. Znano jim je, da že prej nista bila vzor in sta imela razmerja z ženskami. A ker jim prejšnjih nočnih uhajanj z zavodov niso šteli v zlo, se »bojijo«, da so bili v nevarnosti učenci.²²⁷ Kasneje se omenjeni primer ne navaja več, zgodba tudi ni nadalje raziskana, tako da je težko govoriti o kakšni večji skrbi liberalcev za otroke v zavodu. Notica tako izpade le kot obrekovanje političnega nasprotnika in blatenje že tako nepriljubljenih škofovih zavodov.

Na splošno je Tomaževo življenje trdno prepleteno z mnogimi duhovniki. Ne le, da ima dvaintrideset očetov, ki so vsi cerkveni uslužbenci, ampak tudi ostali pomembno vplivajo na njegovo pot in kariero. Noben od duhovnikov ni prikazan kot pozitivna oseba, večina jih ima na plečih veliko grehov, so nepošteni in hinavski. Duhovniki so tudi tisti, ki s svojim zgledom kvarijo svoje vernike.

Že v rosni mladosti na njegovo oblikovanje, močno vpliva njegov najverjetnejši oče, župnik Matevž Šteblar. Ker je imela Tomaževa mati v župniku močnega pokrovitelja, je imela svojega moža v popolni oblasti. Tomaža je skupaj z župnikom razvajala, kar je otroka hitro pripeljalo, da je bil v vasi najbolj izkušen v pobalinstvu. Tudi na splošno je bil Matevž Šteblar »strah vseh moških in ljubljeneц vsega ženstva v

²²⁶ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 10. julij 1911, 1.

²²⁷ »Škofovi zavodi v Št. Vidu«, *SN*, 10. marec 1906, 4.

fari, zlasti odkar ni bilo kaplana.«²²⁸ Imel je razmerja z mnogimi ženskami in verjetno nikoli ni spoštoval celibata. Bil je skop, ni želel pomagati beračici niti lastni revni sestri, a imel je denar, da je lahko Neži izplačal doto. Njegov naslednik Janez Bradavica je ravnal ravno obratno, »bil je z moškimi prijazen in z ženskami trd«.²²⁹ Kar pa ni pomenilo, da je bil dosti drugačen od prejšnjega. Imel je razmerje s svojo kuharico in da bi to prikril, je Tomaža poslal na šolanje v Ljubljano. Zanj je plačeval več let, da bi ga le držal stran od vasi. Nič drugačni niso niti mladi alojzijeviščniki, ki pošiljajo pisma gospodičnam,²³⁰ prefekt Katastrofa, ki je skrivaj odšel na maškarado in tam dvoril Nataliji ter vsi Tomaževi domnevni očetje. V Blatni Ligonji je eden izmed kaplanov Matjok strasten agitator in pijanec ter skrbi, »da bi deželo obljubil z nezakonskimi otroci.«²³¹ Njegova vloga je v zgodbi dosti nepomembna, a izvrstno prikazuje t.i. mlade kaplane. Pred deželnozborskimi volitvami je bil ves čas pijan, saj je moral agitirati noč in dan. Takrat tudi potoži Tomažu, kako je žalosten, ker sam ne verjame tega kar pridiga. Da ni v njem niti kančka spodobnosti, se kaže predvsem v njegovem pijanskem reku: »Živio posilstvo in samomor«.²³²

Neskromno življenje duhovščine je Tomaž spoznal, ko je še kot otrok dobil čast, da streže na gostiji v čast škofa. Od vsega dobrega kar je videl, je prvič, a tudi zadnjič pomislil, da bi postal duhovnik. Tam so poleg škofa in župnika Bradavice bili še »vedno žejni in vedno lačni« fajmošter Jaka iz sosednje fare, rejeni korar ter drugi, ki so bili bogato pogoščeni in so pili na boj proti liberalcem, med molitvijo pa se jim je »pehalo«.²³³ Čeprav Tomaž na to nikoli več ni pomislil, je v prihodnosti še velikokrat videl obilje, v katerem živi duhovščina. Malovrh ne izpusti niti opisa stereotipnega debelega duhovnika. Takšen je eden izmed njegovih očetov Melhijor Ocvirk. Opisan je kot »okrogloličen« in ima »tolsto« roko.²³⁴ Ena od lastnosti, ki so jih liberalci radi pripisovali duhovščini, je tudi kratka pamet. Prefekt Katastrofa poduči Tomaža, ko je ta v Alojzijevišču: »Kdor preveč misli, nima prave vere in ni za duhovnski stan«.²³⁵

Nasprotje drugim duhovnikom v »Skušnjavah Tomaža Krmežljavčka« je župnik v Petelinjem, ki ga je Tomaž spoznal na svoji drugi reviziji. Kljub le nekaj čez

²²⁸ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 14. marec 1911, 1.

²²⁹ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 24. marec 1911, 3.

²³⁰ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 8. april 1911, 2.

²³¹ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 10. julij 1911, 1.

²³² Prav tam.

²³³ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 29. marec 1911, 1.

²³⁴ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 7. julij 1911, 1.

²³⁵ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 4. maj 1911, 1.

štiridesetim letom, je že ves siv, je visok in bledičen. Vedno je le postno hrano in graja vsak najmanjši greh. Tomaž ga je nek večer našel v farovski kleti, kjer je »napol gol ležal na tleh, priklenjen ob težko verigo, vzdano v zid, in lajal in se bičal in vmes jokal.«²³⁶ Ključ od verige je vrgel na drug konec prostora, da bi ga šele naslednji dan našla mežnarica in ga osvobodila. In to le zato, ker je storil »strašen« greh. Med branjem sv. pisma je namreč pomislil (!), da je imel Kristus krvne brate. Tako je Malovrh pokvarjenim duhovnikom, ki vseskozi grešijo zoper božje zapovedi, nasproti postavil versko blaznega duhovnika. Gre za dve skrajnosti, vmes pa ni ničesar.

V večini obravnavanih del duhovniki ne spoštujejo celibata. Z ljubezenskim življenjem duhovnikov se ukvarja tudi feljton »Nov ljubavni spisovnik«. Avtor podlistka piše, da ima več ljubezenskih pisem, ki so jih spisali duhovniki, in jih bo zbral v knjigi uspešnih ljubezenskih pisem domačih »don Juanov«. Za zdaj objavlja le eno. V svoji »žalosti« duhovnik piše pismo sestri ljubice, v katerem jo prosi za posredovanje. Tarna, da je kačo na srcu nosil, ker se dekle ne želi več družiti z njim. Iz pisma je razvidno, da jo že dlje časa nadleguje, čeprav ona noče več slišati zanj. Pismo v resnici ni ljubezenske narave, ampak izsiljevalno, saj sestro opomni, da jim je finančno pomagal in da bo, če ne bo šlo drugače, s tožbo izterjal denar. O ozadju zgodbe iz pisma ne izvemo veliko, le toliko, da je bil ob njej, ko je bila bolna. Takrat ga je bila vesela, zdaj ga pa ne želi več videti, ker naj bi se bala obrekovanja.²³⁷ Pismo naj bi bilo resnično in ga avtor feljtona priporoča kot zgled uspešnega pisma, ki je pri ljubljani doseglo svoj namen.

Druga že omenjena zaobljuba, ki se je duhovščina ne drži, je skromnost. V *Slovenskem narodu* večkrat zasledimo primere grabežljivosti duhovnikov, ki ljudem jemljejo denar za lastne potrebe, za zidanje kapelic in urejanje farovžev. Neopaženo pa ni ostalo niti cerkveno premoženje. Katoliška cerkev ni revna, saj ima »nad petsto milijonov izkazanega premoženja« in kdo ve koliko ga je še skritega.²³⁸ Bogastvo se kaže predvsem pri visoki duhovščini, pri kateri ni sledi o ubožnosti in zmernosti. Njihovo vzvišenost in nerazumevanje krščanskega nauka o revni cerkvi najbolje prikazuje anekdota, objavljena leta 1890. Kardinala pred dvorom čaka kočija z dvema vpreženima »iskrima vrancema«. Kardinal prav ponosno stopa proti kočiji, spremljajo

²³⁶ L. Šepetalec, »Skušnjave«, *SN*, 30. junij 1911, 2.

²³⁷ »Nov ljubavni spisovnik«, *SN*, 5. januar 1900, 1-2.

²³⁸ »Bogastvo katoliške cerkve«, *SN*, 23. december 1899, 4.

ga dvorniki, nakar se mu približa revno oblečen mož, ki mu pravi, da je Jezus hodil peš in bos. Kardinal pa mu odgovori: »Da, a Kristus je bil tesarjev, jaz sem pa knežev sin!«²³⁹

Kakšna naj bi bila duhovščina v očeh liberalcev dobro prikazujejo tudi šale, ki jih je Miroslav Malovrh zbral v dveh knjižicah, *Greh in smeh : Zabeljene in osoljene kratkočasnice* (1912) in *Burke in porednosti : Sramežljive kratkočasnice* (1914). Duhovščina sicer ni edina, ki se je šale dotikajo, se pa v njih pojavlja zelo pogosto. Ena izmed njih gre takole: »Župnik: Naš novi kaplan so pa čuden gospod! Ne kade, ne kvartajo, ne kolnejo, ne pijejo... / Mežnar: E ja? / Župnik: Res je! Ne pijejo! In žensk tudi ne marajo. / Mežnar: Slišijo, gospod župnik... naj ne zamerijo... morda pa novi gospod kaplan sploh niso duhovnik, ampak kak slepar?«²⁴⁰

5.3. »Jaz drugega nič ne znam kot babnice za norca imeti« - Spodbujanje in izrabljanje praznovernosti

Devetnajsto stoletje so zaznamovale nove oblike masovne pobožnosti, romanja, misijoni, relikvije, čaščenje Marije in Svetega srca Jezusovega, vera v prikazovanja, čudežne ozdravitve... Veliko jih je spodbudila duhovščina, z njimi se je prenovila katoliška zavest in se hkrati ustvarila nova vez med katoličani. V mnogih pogledih nobeno obdobje ni bilo tako strastno pobožno, kot čas razmaha sekularizma.²⁴¹

Porast pobožnosti je prinesel tudi povečanje možnosti njene zlorabe. Liberalci so cerkvi in duhovščini očitali spodbujanje vraževernosti in lahkovernosti, saj so si s prodajo relikvij polnili žepe. V feljtonu »List iz nebes poslan« avtor graja lahkovernost, ki je zakoreninjena pri ljudeh, tudi meščanstvu. Proti »babjeverstvu« pomaga edino izobrazba. Največji problem je, ker katoliška cerkev lahkovernost ne samo dopušča, ampak tudi razširja. Kot primer navaja neko staro knjižico naslovljeno *ccc*. V njej je zapisana zgodba o graščaku, ki je želel obglaviti svojega služabnika, a so pri njem našli papir, na katerem so bile napisane velike tiskane črke med njimi pa križi. Ta papir naj bi njegovega nosilca ščitil pred vsemi nezgodami, smrtjo ter drugimi neprilikami. Originalni list je bil poslan iz nebes leta 1724, napisal pa ga je sam Jezus Kristus. Kdor

²³⁹ Sevnčan, »Ulomci.«, *SN*, 15. april 1890, 1.

²⁴⁰ Tinček Hudolin [Miroslav Malovrh] (ur.), *Greh in smeh : zabeljene in osoljene kratkočasnice* (Ljubljana, 1912), 112.

²⁴¹ Boyer, »Catholics, Christians and the Challenges of Democracy«, 21.

prepiše te črke in križe bo oproščen vseh grehov, kdor pa v to ne verjame, bo umrl v smrtnem grehu in zadela ga bo strašanska smrt. Vse to pa ukazuje katoliška cerkev.²⁴²

Ob povzemanju knjižice avtor podlistka pripisuje svoje komentarje. Na primer ob zapisu, da nosilec lista ne bo nikoli okraden, v oklepaju doda: »kako pripravno za bogataše!«, ali pri stavku, da nosilec ne sme biti obešen: »važno za hudobce!«. Zaključuje, da veliko ljudi res verjame v to, a le zato, ker jim v cerkvah grozijo, da bodo drugače umrli strašne smrti. Liberalci so edini, ki javno trdijo, da gre za neumnosti, zato jih duhovščina obtožuje brezverstva, lopovstva in nasprotovanja narodu.

Kakšna neumnost so takšna vraževerstva, opisuje tudi Tavčar v podlistku »Velikonočni čudež : Odlomek iz stare kronike«. Zgodovinsko osnovo za zgodbo je Tavčar povzel po Valvasorju.²⁴³ Avtor piše v imenu bistrškega kartuzijana in opisuje škofov obisk v samostanu za Veliko noč leta 1670. Okolico samostana je v januarju stresel močan potres, zato je bil škofov obisk za menihe predvsem tolažba. Kljub prelatovem dokazovanju, da gre le za podzemne vetrove, so se menihi vseeno bali, da jih je zadela »šiba božja«. Škofa in njegovega mladega kaplana, so nastanili v bogato opremljeni celici. Zbrana množica je pred procesijo videla, kako pred oknom škofove celice valovi nekaj belega, kar je nato odnesel veter. Radovednost je ljudem in menihom narekovala, da so beli stvari sledili. Ko so jo ujeli, se je izkazalo, da je ženska srajca. Bila je prefinjeno tkana in lepo odišavljena, zato so predvidevali, da mora biti srajca kakšne svetnice, ki jo je v čast škofa poslala na zemljo. Ko so s tem seznanili škofa in njegovega kaplana, ki je imel zelo nemožat glas in stas, ju je pripoved vidno zabavala. Škof je sicer pritrjeval menihom in dodal, da je to gotovo srajca sv. Genovefe, a je imel vseskozi sarkastičen nasmeh na obrazu. Njegov kaplan se ni mogel zadržati in se je ves čas smejal. Menihi so razočarani ugotavljali, da ne škof ne kaplan nista najbolj trdna v veri. Oba sta se takoj po procesiji odpeljala nazaj v Ljubljano. Menih, ki piše zgodbo, ugotavlja, da je slaba vera škofa in njegovega kaplana hitro pokvarila ljudstvo, saj je še isti dan samostanski pastir »nesramno« razlagal, da srajca ni padla z nebes, ampak jo je veter odnesel iz škofove celice. Pripadala naj bi njegovemu kaplanu, ki to sploh ni, ampak je gospodična. Zaradi takih hudobnosti je bil pastir kaznovan, kapelice na kraju, kjer so srajco ujeli, pa vseeno niso postavili. Shranili

²⁴² R., »List iz nebes poslan«, *SN*, 7. april 1906. 1.

²⁴³ Boršnik, »Opombe«, v Tavčar, *Zbrano delo*, 7. knjiga, 445.

so jo v samostanu v rezljani skrinji in so jo ven vzeli le enkrat letno, na velikonočno nedeljo, ko se slavi ta čudež.²⁴⁴

Kako se izrablja nevednost ljudi ter kako lahko duhovnik na ta račun dobro živi, opisuje Miroslav Malovrh v »Zaljubljenem kapucinu : Vesela povest iz ljubljanske preteklosti«. Gre za satirično povest, ki se odvija v času Ilirskih provinc.²⁴⁵ Poleg izrabe lahkovernosti, opisuje tudi druge negativne lastnosti, pogosto nalepljene na kute s strani liberalcev.

Pater Angelik, k pijančevanju nagnjen kapucin, sit redovniškega življenja, se po tem, ko je kaznovan, ker je pijan javno osramotil red, odloči, da bo iz samostana pobegnil. Z njim pobegne tudi njegova mladostniška ljubezen Špelca, sedaj uršulinska nuna Adalgunda. Po vseh prigodah in nezgodah med iskanjem svojega mesta na svobodi, ko ju tudi začasno ločijo, in oba le iščeta možnost lažnjivega življenja izven samostanskih zidov, je konec za oba srečen. Izkaže se, da je Angelik edini preživeli (nezakonski) sin naivnega starega italijanskega grofa in dvakratnega barona Panigaja. Grofovo bogastvo in nazivi zagotovijo Angeliku preživetje brez dela, Adalgundi pa razkošje in položaj v družbi, ki si ga je želela.

Kapucini v samostanu niso značajsko dodelani in kot posamezniki nimajo velike vloge za zgodbo. Edine oznake, ki jim jih pisatelj pripiše, so skopost patra gvardijana, krutost patra Špinače, ki je po Angelikovemu pijanskemu razgrajanju z radostjo izvršil kazen desetih udarcev s palico ter ga zaklenil v samostansko ječo. Pater Angelik je skupek slabih lastnosti, ki jih kot menih ne bi smel imeti. Nekatere je prinesel že seboj v samostan, nekaterih pa se je navzel šele tam. Mnogo da na dobro hrano in pijačo ter nikakor ne more sprejeti samostanske skromnosti. Nikoli ni »s tako resnično gorečnostjo izvrševal svojega mašniškega poklica, kakor če mu je bilo moliti: varuj nas lakote, žeje in takih nadlog.«²⁴⁶ Pater je že »davno prej pozabil na vse svoje meniške obljube«²⁴⁷, kar velja tudi za obljubo celibata. Že pred časom mu je pater Tibrucij (ki prav tako ni dal mnogo na meniške zaobljube) pokazal predor do uršulinskega samostana, kjer je Angelik srečal svojo prvo ljubezen Špelico oziroma zdaj nuno Adalgundo. Je strahopeten, pogumen le z jezikom, ne ravno učen, v šolo je

²⁴⁴ [Ivan Tavčar], »Velikonočni čudež : Odlomek iz stare kronike«, *SN*, 2. april 1904, 1-2.

²⁴⁵ [Miroslav Malovrh], »Zaljubljeni kapucin : Vesela povest iz ljubljanske preteklosti«, *SN*, 1. julij – 3. avgust 1910.

²⁴⁶ »Zaljubljeni kapucin«, *SN*, 4. julij 1910, jutranja izdaja, 2.

²⁴⁷ »Zaljubljeni kapucin«, *SN*, 6. julij 1910, jutranja izdaja, 2.

sicer hodil, a učil se ni. Vedno je mislil, da ga bo »pamet že tako srečala brez učenja.«²⁴⁸

Denar za preživetje na svobodi si je zagotovil, ko je bil še v samostanu. Dobil ga je od »babnic« kot darila za duše v vicah. Tudi kasneje, ko mu je privarčevanega denarja začelo zmanjkovati, si ga je pridobil z zvijačo. Izdajal se je za bivšega misijonarja v Afriki, ki mu je Bog dal nalogo, da v vsaki deželi zbere najkrepostnejše vdove in ustanovi »Bratovščine neutolaženih vdov«. Med njimi bo najkrepostnejša zadela na loteriji. Med seansami jim je pobral kar nekaj denarja, ki naj bi ga porabil za maše dušam v vicah. Denar pa ni bil edina stvar, ki jo je pridobil s sleparijami. Z izkoriščanjem lahkovernih in naivnih ljudi, predvsem žensk, se je rešil tudi iz marsikatero težave. Še preden je uspel sleči meniško kuto, je kuharico prepričal, da je njega in Adelgundo pogostila, staro verno gospo pa, da je njo za eno noč vzela pod streho. Ko se je po pobegu želel nekje skrivno preobleči iz meniške kute v meščansko obleko, je na ulici prosil gospo, če sme uporabiti njeno stranišče. Ko se je preoblekel, je na skrivaj zapustil stranišče, tam pa pozabil svojo meniško obleko. Gospa ga je skupaj s svojimi deklami čakala, a ker meniha dolgo ni bilo, je odšla preveriti, če je vse v redu. Ker je na stranišču ostala le še kuta, so bile praznoverne gospe prepričane, da se je menih vzdignil v nebo, kot dokaz za čudež pa za seboj pustil kuto in sandale. Ko se je kasneje Angelik vrnil na kraj svojega »vnebovzetja«, je tam našel svojo kuto in sandale obešene na zid, okrašene s cveticami, okrog njih pa sedem klečečih in vzdihujočih žensk.

Vsi ti zapleti kažejo predvsem na lahkovernost, neumnost in naivnost ljudi. Pisec sleparja ne prikaže kot zlega, ampak kot iznajdljivega človeka, saj so si ljudje sami krivi, če so tako naivni. Besedilo bralcu ne da možnosti, da bi se mu osleparjeni zasmilili, ampak jih zasmehuje. Tudi Angelik o njih nima dobrega mnenja. Ko je razmišljal o tem, s kakšno sleparijo bi najhitreje prišel do zaslužka, je bila ena izmed idej, da bi ljudem prodajal lažno vodo iz reke Jordan, saj vode na »Kranjskem ne bo zmanjkalo, neumnih ljudi pa tudi ne.«²⁴⁹ »Neutolažne vdove« pa v mislih imenuje »pošasti neumne«.²⁵⁰ Z Angelikovo mislijo, da »dokler bodo babnice brenčale, se bo

²⁴⁸ »Zaljubljeni kapucin«, *SN*, 13. julij 1910, jutranja izdaja, 2.

²⁴⁹ »Zaljubljeni kapucin«, *SN*, 19. julij 1910 jutranja izdaja, 3.

²⁵⁰ »Zaljubljeni kapucin«, *SN*, 29. julij 1910, jutranja izdaja, 2.

kapucinom vedno dobro godilo»,²⁵¹ avtor izpostavi vodilno idejo povesti. Duhovščina bo ljudi lahko izkoriščala vse dokler bodo ljudje to dopustili.

Čeprav kapucinskemu redu (oziroma s tem posplošeno celotnem duhovniškemu stanu) pripisuje le slabe lastnosti, največ jih spoznamo prav preko glavnega lika, se zaradi satiričnosti pripovedi slednji bralcu ne priskuti in ga ne obsoja, ampak se mu lahko celo priljubi. Ustvarja vtis dobrodušnega pijančka, ki le izkorišča neumnost in lahkovernost ljudi, zato je tudi konec zgodbe za patra Angelika več kot le srečen. Večja kritika pade na naivne, lahkoverne ljudi, predvsem ženske, ki jih Angelik brezvestno izkorišča. Niso ne le tarča posmeha, ampak jim Malovrh s tem tudi pripiše vzrok, da je duhovščina takšna. Če ljudje ne bi bili tako lahkoverni, jih duhovščina ne bi mogla izkoriščati.

Najbolj znan resničen primer izkoriščanja ljudskega praznoverja je afera lažne svetnice Ivane Jerovšek, bolj znane kot Vodiška Johanca. »Svetnica«, ki je točila krvavi pot, je močno zaposlovala *Slovenski narod* in drugo časopisje. K njej je romalo veliko ljudi, ki so darovali za maše, obiskal jo je tudi knezoškof. Ob odkritju, da hodi po kri v klavnico, je *Slovenski narod* »čudež« proglasil za najgršo in najnesramnejšo sleparijo, ki »se je vršila pod pokroviteljstvom vodiškega župnika in pred očmi državnih oblastev in cerkveni, kakor vladni faktorji so to molče trpeli!«²⁵² Johanca je bila na sodišču obsojena na deset mesecev zapora, ker je lažno uprizarjala »Kristusovo trpljenje« in se s tem materialno okoristila. Njeni duhovniški pokrovitelji pa so ostali nekaznovani.²⁵³ Razkritje sleparstva Vodiške Johance so liberalci hitro izrabili za politični napad na duhovščino. Za razliko od sodstva so krivdo pripisali izključno duhovščini, ki zaradi dobička podpira in spodbuja takšno početje. »Johanca bi bila lahko cel sod krvi »našvicala«, pa bi ji ne bil noben človek verjel, **da ni župnik osebno v talarju pri njej stal in ljudi zagotavljal, da je to, kar se godi, čudež.** Ljudstvo je bilo z goljufigo zapeljano, da je znašalo denar, in to goljufigo je podpiralo dejstvo, da se od **poklicane strani ni ničesar storilo proti takšnemu početju.**«²⁵⁴

²⁵¹ »Zaljubljeni kapucin«, *SN*, 25. julij 1910, jutranja izdaja, 2.

²⁵² »Johanca iz Vodic«, *SN*, 13. september 1913, 5.

²⁵³ Igor Grdina, »Razkritje Vodiške Johance«, v *Slovenska kronika XX. stoletja : 1900-1941*, 142.

²⁵⁴ »Čudeži v vodiškem farovžu«, *SN*, 16. oktober 1913, 3.

5.4. »Izza temnih dni« - Politično obračunavanje z duhovščino preko preteklosti

Vsako zgodovinsko delo, ki ni prijazno do duhovščine, samo po sebi še ni nujno politično motivirano. Poleg prikaza duhovščine lahko o političnosti teksta sklepamo po avtorjevem političnem prepričanju, času in kraju objave, v tekst pa so vpletene situacije, ki opominjajo na tendenčnost teksta. Avtor več zgodovinskih povesti Miroslav Malovrh, ki je svoje pisanje podredil političnim ciljem, je »skozi privlačne viteške, piratske in ljubezenske fabule /.../ klical liberalnega bralca na boj proti političnemu nasprotniku, v prvi vrsti proti klerikalcem, potem proti aristokraciji in proti Nemcem.«²⁵⁵ Politična motivacija njegovih zgodovinskih povesti je zavita v dokaj pristno zgodovinsko ozadje, dodan jim je požrtvovalni junak, veliko dogajanja in zgodovinske osebe. Ta njegova dela ne kažejo neposredno na duhovnika - politika 19. stoletja. Za razliko od prej omenjenih »starih« duhovnikov, ki so služili za predstavitev dobrega duhovnika, Malovrh tu prikazuje moralno pohujšanje cerkvenih dostojanstvenikov že iz starih časov. Tako v »Opatovem praporščaku« kot v »Kralju Matjažu« je samostan oporišče nemorale, prešuštva, pohlepa, zločinskosti. Menihi izkoriščajo kmete, jih izsesavajo in živijo na njihov račun, posiljujejo ženske, imajo otroke, njihove roke so umazane od krvi.²⁵⁶ V obeh povestih je med vsemi menihi le po ena poštena duša in obe se spogledujeta s »krivo vero« (v »Opatovem praporščaku« s husitstvom, v »Kralju Matjažu« s protestantizmom). Oba zaradi kritike samostanskega življenja in dela pristaneta v ječi. Erazem Obričan v »Kralju Matjažu« si jezo priorja in ječo zasluži z naslednjimi besedami: »Mesto grobnega miru vlada v samostanu najgrja posvetnost. Samostan naj bo zavetišče duš, ki so se odpovedale vsem udobnostim življenja, a je samo zavetišče nečistnikov, pijancev in krivoprisežnikov. Samostan naj bi bil pribežališče onih, ki zaničujejo življenje in hočejo živeti samo Bogu, v resnici pa je zatočišče najgrših grehov in bivališče ljudi, ki vsak dan s svojimi deli žalijo Boga.«²⁵⁷ Mladega Hugona Albo iz »Opatovega praporščaka« pa zaprejo, ker se pri

²⁵⁵ Hladnik, *Z romanom*, 162.

²⁵⁶ [Miroslav Malovrh], »Opatov praporščak : Zgodovinska povest«, *SN*, 14. september - 14. november 1903 in [Miroslav Malovrh], »Kralj Matjaž : Zgodovinska povest«, *SN*, 9. julij - 29. september 1904. Zanimiva in potrebna bi bila raziskava vplivov na Malovrhove povesti, saj so »vplivi, ki so jih morda imele slične italijanske ali francoske povesti«, nedognani. (*Slovenski biografski leksikon*, s.v. »Miroslav Malovrh«). Dalo bi se sklepati, da so nanj še najbolj vplivali različni kolportажni (z elementi grozljivega) romani in druge trivialne zvrsti tistega časa.

²⁵⁷ »Kralj Matjaž«, *SN*, 14. julij 1904, 2.

vizitatorju potegne za izkoriščane kmete. Daljši govor zaključi z besedami: »Bog mi je priča, da sem še premalo povedal! Samostan izkorišča kmeta, menihi zapeljujejo kmetijske žene in hčerke v nečistost, in ko bi Bog poslal ogenj in žveplo na samostan, bi bila to zaslužena kazen. Zato pa Vas prosim, premilostni gospod opat, poskrbite, da se menihi zopet posvetijo svojemu zvanju in da nastanejo druge razmere.«²⁵⁸ Slednji na koncu povesti ostane menih, a spozna da je med Kristusovimi nauki in nauki rimske cerkve nepremostljiva razlika. Erazem pa prestopi v protestantsko vero, se poroči in je po zmagi protireformacije prisiljen zapustiti Kranjsko.

Krutost menihov v obeh povestih ne pozna meja. Ta krutost se kaže tudi v odnosu do žensk. V samostanu v Stični (»Opatov praporščak«) imajo menihi v samostanu zaprta dekleta, ki so rodila že več otrok. Ne ve se, kdo je oče kateremu otroku, saj so ženske last vseh. Opat Albertus Lindek se zagleda v kmečko dekle Polonco, ki je zaročenka glavnega junaka Andreja Rovana, njegovega praporščaka. Dekle ugrabi, ko je Andrej na poti v Rim. Ker se mu dekle ne želi predati in ga celo zabode, ko jo hoče posiliti, jo razglasi za čarovnico ter jo da golo privleči na slavnostno pojedino. Tam jo izroči na milost pokvarjenih gostov, ki se z njo zabavajo celo noč. Na pol mrtvo jo zjutraj odnesejo na pristavo in jo golo pustijo tam. Dekle v obupu vstane in teče do prvega vodnjaka ter se vrže vanj. Nič drugačni niso v samostanu v Bistri (»Kralj Matjaž«). Povest se začne z obtožbo, da je menih v gozdu posilil ciganko in jo davil, dokler ni izgubila zavesti. Na pomoč ji je priskočil glavni junak Anton Magajna, ki nato kot priča nastopi pred priorjem in ostalimi menihi. Prior odloči, da ni zadostnih dokazov proti menihu Celestinu, ker ciganka ni pričala. Ko pa menih še krivo priseže na svetinjo, je proces zaključen. Menih Celestin je predstavljen kot eden izmed najbolj krutih menihov. Kasneje ugrabi ciganko Ester in jo da zapreti v ječo. Ker ga ta še vseeno zavrača, pograbi bič in udarja po njej. »A ko je pater Celestin pri svitu plamenic zagledal kri, rudečo in gorko, žarečo, kot žare rubini, ko je zagledal raztrgano meso, iz katerega je odtekalo življenje, tedaj je vrgel bič od sebe in v blazni strasti začel poljubljati te rane, kakor bi hotel popiti odtekajočo kri.«²⁵⁹ Ker ga to ni zadovoljilo, se je sprehodil še do drugih celic in bičal ostale jetnike.

Glavna junaka imata drugačno usodo. Andreja Rovana čaka srečen konec, dobi plemiški naziv in se poroči z opatovo sestro Margareto. Anton Magajna, voditelj kmečkega punta, se po porazu raje vrže v brezno, kot da bi se predal. Kljub srečnemu

²⁵⁸ »Opatov praporščak«, *SN*, 22. september 1903, 3.

²⁵⁹ »Kralj Matjaž«, 22. julij 1904, 1.

koncu za Andreja, v nobeni od povesti ne moremo govoriti o srečnem koncu. Kmetje ostanejo zatirani s strani samostana, v »Kralju Matjažu« je ljudstvo po puntu strogo kaznovano, v »Opatovem praporščaku«, kljub zamenjavi opata, še vedno trpi. Novi opat ni zviševal in ni odobraval novih dajatev, a že obstoječe so bile za kmeta veliko breme. Hugon Alba proti koncu pravi: »Meništvo /.../ se je preživelo in kakor je bilo svoj čas koristno, tako je sedaj škodljivo in zaradi tega je tudi vsak posamezni menih le nesreča za ljudi, med katerimi živi.«²⁶⁰

S pričevanjem o grozotah in zločinih duhovnikov naredi Malovrh velik vtis. Ta stan je tako pokvarjen, a tako trdoživ, da bi se mu morali upreti. Anton Magajna v pogovoru z Regino pravi: »Vem, gospa, da imajo papisti večjo moč v rokah, kakor marsikateri cesar in kralj, ali potrebno je, da se njih moč razbije. Kdor je slep ali duševno tako slab, da ne uvideva koristi in potrebe tega boja, naj ostane doma in nihče mu ne bo tega zameril. Kdor pa spoznava, za kaj gre, da se gre za srečo in bodočnost naroda in človeštva, ta ima odprti samo dve poti: ali mora služiti Rimu, ali se proti njemu vojskovati. Na strani stati in samo gledati, ne sme; to ni častno — in vsaj jaz tega ne morem.«²⁶¹ Pričujoči govor se lahko razume kot aktualno političnega in služi kot opozorilo ter poziv liberalnemu bralcu. Klerikalna grožnja je predstavljala tudi podreditev Rimu ter s tem nevarnost za preživetje naroda. Zaradi proticerkvene tematike, je glede na politično situacijo tistega časa in avtorjevo politična usmeritev, delo že samo po sebi politično motivirano, deli besedila, kot je zgoraj navedeni, pa le še poudarjajo tendenčnost besedila.

Kritike duhovščine in cerkve se je preko zgodovinske tematike lotil tudi Emil Vodeb. V *Slovenskem narodu* je pod psevdonimom Vladimir Vesel izhajal njegov zgodovinski roman »Libera nos a malo : Zgodovinski roman« (del molitve iz očenaša, ki pomeni, reši nas pred zlom). Vrne nas v 15. stoletje, v čas preganjanja čarovništva, kmečkih uporov in turških upadov.²⁶² Snov za zgodbo je avtor našel v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske*. Gre za tragično zgodbo, katere glavni junak je mlad kaplan Ivan Šteberžan. Izhaja iz slovenske plemiške družine in je bil kot drugorojeni sin določen za duhovniški poklic. Med tem ko je bil na šolanju v Ljubljani, je njihovo posestvo napadel »grozni« Erazem Predjamski in pobil njegovo družino. Njegovo

²⁶⁰ »Opatov praporščak«, 11. november 1903, 3.

²⁶¹ »Kralj Matjaž«, 20. julij 1904, 1.

²⁶² Vladimir Vesel [Emil Vodeb], »Libera nos a malo : Zgodovinski roman«, *SN*, 2. januar – 11. februar 1911.

družinsko posestvo je prevzela nemška plemiška družina Elah, Ivan pa je bil določen, da se v domač kraj vrne kot mašnik.

V času Ivanove vrnitve se je mnogo govorilo o čarovništvu. Lahkoverni ljudje so se bali vešč in o vsakem nenavadnem pojavu poročali duhovščini. Najbolj dovzeten in tudi najbolj zagret za trdo preganjanje čarovništva je bil župnik Jovo, imenovan tudi sveti Jovo. Opisan je kot »majhen, okrogloliččen in trebušen, z visoko plešo, ki se mu je svetila vedno v maščobnem sijaju.«²⁶³ Stereotipnemu prikazu duhovnika, ki dobro živi in se masti, je v nasprotje postavljen Kašpar Rauber,²⁶⁴ tržaški glavar in sorodnik bodočega ljubljanskega škofa. Opisan je kot »visok, silen in nenavadno bradat mož«, s postavo »pravega junaka in borilca«.²⁶⁵ Nasproten mu ni le po videzu, ampak tudi po osebnosti. Veliko bolj je skeptičen do domnevnih čarovnic in »dokazov« o njih.

Nova plemiška rodbina Elah je kmečko prebivalstvo le izžemala in povečevala davke, prav tako je svoj delež želela cerkvena gospoda. Zato so se kmetje začeli puntati, a so se vsi, z izjemo starega Ribiča in njegovih dveh sinov, prestrašili, ko jim je nasproti stal Henrik Elah. Kljub takojšnji predaji, jih je Elah dal zapreti, le Ribič s sinovoma je uspel pobegniti. Ivan kmetom ni mogel pomagati, zato je odhitel na pomoč Ribičevima hčerama Franici in Reziki, v slednjo se je Ivan namreč zaljubil. Skupaj so nato poiskali Ribičevo skrivališče.

Še pred puntom je Ivan na prošnjo kmetov, skupaj z Ribičem odšel prosit svetega Jova, da se odpove dajatvi rib, do katerih po stari pravdi sploh ni upravičen. Iz jeze in maščevanja je Jovo takoj po njunem odhodu pisal v kartuzijo v Bistri in škofu v Ljubljano o porastu čarovništva. Obtožil je celotno Ribičevo družino ter še nekaj drugih kmetov. Po puntu je obveljala misel, da je tudi to delo hudiča, seznam obtoženih pa se je v naslednjem Jovovem pismu še povečal. Na seznamu se je znašel tudi Ivan, ker je pomagal Ribičevima hčerama.

Na podlagi teh dveh pisem sestankujejo kartuzijani v Bistri. Brez pomisleka verjamejo vsem obtožbam, pa naj so še tako smešne. Kartuzijani se takoj strinjajo, da so vsi obtoženi krivi, čeprav so priče večinoma Elahovi hlapci in njegova žena, ki niso nepristranski. Kartuzijane je najbolj skrbel Ivan, saj niso želeli, da bi se duhovnika izpostavilo kot čarovnika na natezalnici. Odločijo se, da ga zwabijo v samostan pod pretvezo, da želijo, da jim le razloži kaj se je zgodilo. Ivan se v tej veri odpravi v

²⁶³ Vesel, »Libera nos a malo«, *SN*, 5. januar 1911, 2.

²⁶⁴ Gašper Ravbar, realna zgodovinska oseba, ki je leta 1484 premagal Erazma Luegerja Predjamskega.

²⁶⁵ Vesel, »Libera nos a malo«, *SN*, 5. januar 1911, 2.

samostan, kjer ga čaka neprijetno presenečenje. Menihi so mu le prebrali ovadbo, čakala ga je že v naprej določena kazen, živega so ga zazidali v samostanu.

Za njegovo usodo je Ribičeva družina izvedela od mlinarja, ki ji živel v bližini samostana. Slednji je videl že marsikatero krutost menihov, pripovedoval je, da so nekoč pri njemu skrili mlado dekle. Teden dni za tem, ko so jo vzeli nazaj, je bila najdena v Ljubljani. Rezika, ki je nosila Ivanovega otroka, je ob novici od hudega znorela in pobegnila v dolino. Prišla je v času sojenja ostalim obdolžencem. Sodišču je sicer predsedoval Rauber, a so večino imeli Elah in njegovi hlapci. Kljub temu, da Jovova prisotnost ni bila potrebna, se je sojenja udeležil. Maščevanje nad kmeti ga je zelo veselilo, predvsem pa si je želel obsodbe oglarja Tomažka, ker mu je v času, ko je bil ta v ječi, ukradel vse prihranke. Rezika je pritekla v dvorano z razmršenimi lasmi in razgaljenimi prsmi. Kričala je na ves glas, da je čarovnica ter da so Ivana zazidali v samostanu. Komaj so jo obvladali, Jovo pa je zahteval, da tudi njo odpeljejo v mučilnico. Vse obtožene so iz mučilnice kot obsojence peljali na grmado. Vsi so bili krvavi in izmaličeni od mučenja, Reziki pa so na povelje Jova odrezali tudi jezik, da ne bi mogla izdati, kaj se je zgodilo z Ivanom. Pred prižigom grmad je prišla novica, da prihajajo Turki. Vsi navzoči so hitro pobegnili, le Jovo je še pred tem hlapcem iztrgal baklo in jo vrgel na grmado.

Med bolj pomenljivimi je konec romana. Turki so bili takrat v literarnih delih večinoma predstavljeni kot: »kruti, krvoločni, neusmiljeni in brez razumevanja za stiske in potrebe kristjanov« in na svojih roparskih pohodih »ne delajo razlik med oboroženimi branitelji, starci, ženskami in otroki, svete jim niso niti cerkve niti duhovniki ali menihi.« Na drugi strani pa so »so kristjani dobri, trdni v svoji veri, hrabri, delovni ...«²⁶⁶ Vodebov zaključek sicer nima namena prikazati Turkov kot dobrih, a krutost kristjanov je tolikšna, da pretrese tudi Turke. Goreče grmade v njih zbudijo gnus, da kristjane primerjajo s psmi. Beg naroči svojim vojakom: »Nobenega prizanašanja njim, ki so hujši od zverine!« Odgovori pa mu mladi vojščak: »Kar hočejo sami, tako storimo mi z njimi.«²⁶⁷

S pomočjo zgodovine so v *Slovenskem Narodu* želeli prikazati pokvarjenost cerkve tudi v seriji feljtonov »Izza temnih dni : Sličice iz življenja raznih papežev«.²⁶⁸ Razlog za objavo avtor utemeljuje s tem, da je Slovencem zgodovina katoliške cerkve

²⁶⁶ Nina Mrak Mešl, »Podoba islamskih konvertitov v slovenski književnosti in njihov položaj v Osmanskem cesarstvu«, diplomsko delo (Univerza v Ljubljani, 2013), 66.

²⁶⁷ Vesel, »Libera nos a malo«, *SN*, 11. februar 1991, 2.

²⁶⁸ »Izza temnih dni : Sličice iz življenja raznih papežev«, *SN*, 22. marec – 23. junij 1904.

malo znana, kar pišejo o tem klerikalci je pa: »vse tendencijozno, enostransko in zavito, vse ima namen, prikriti resnico, premotiti narod in utrditi moč klerikalizma.« Zato bodo oni objavili le nepristransko napisana zgodovinska dejstva. Njegova »objektivnost« se pokaže že v začetku, ko zapiše: »Čim so rimski škofje zadobili največjo oblast, sta se na papeškem dvoru že tudi pojavili korupcija in moralična izpridenost v toliki meri, da je groza.« Dodaja sicer, da »krivično pa bi bilo trditi, da so vsi papeži in njih sotrudniki bili nevredni ljudje«²⁶⁹, a je bralcu hitro jasno čemu so namenjeni članki.

»Zgodovinsko« delo se začne v 8. stoletju in obravnava papeže do Gregorja XIII. (1527 – 1585). To je tisti »temni čas«, »čas ko je papeštvo imelo največjo moč in največjo veljavo«.²⁷⁰ Zgodovinski prispevki ne vsebujejo lažnih podatkov, a izrazito osebni izbor tem in njihova interpretacija jasno kažeta na politično motiviranost dela.

Tako kot leposlovje ima tudi zgodovinopisje pri bralcih večjo identifikacijsko moč kot klasični politični članki. Če očrniš zgodovino institucije, jih očrniš v sedanjosti. Pokvarjenost, pohlepnost, krutost itd. so bile lastnosti cerkve, s čemer je bralcu sugerirano, da ne more biti dosti drugače v sedanjosti.

²⁶⁹ »Izza temnih dni«, *SN*, 22. marec 1904, 2.

²⁷⁰ »Izza temnih dni«, *SN*, 23. junij 1904, 2.

6. POMEMBNEJŠE OSEBNOSTI KLERIKALNEGA TABORA V OČEH LIBERALCEV

6.1. Anton Mahnič – »Goriški prerok«

Anton Mahnič je eno pomembnejših imen, ko govorimo o ločitvi duhov ali bolje začetku konca politične sloge. Bil je doktor teologije, v letih 1880 do 1895 profesor bibličnih ved v goriškem semenišču, od leta 1891 dalje tudi njegov ravnatelj. Leta 1896 je postal škof na otoku Krku. Že leta 1882 je pošiljal dopise *Slovincu* o konfesionalni šoli, leta 1884 pa sta v istem listu izhajala njegova podlistka »Indija Komandija [sic]« ter »Dvanajst večerov«, s katerima je postal poznan tudi širši javnosti. V »Dvanajstih večerih« je dvignil veliko prahu s svojimi estetskimi pravili za leposlovje. Zagovarjal je tezo, da mora biti leposlovje vzgojno naravnano, moralno neoporečno in podrejeno katoliškim nravstvenim normam. Spotaknil se je predvsem ob Josipa Stritarja, njegovo kritiško ustvarjanje in domnevno simpatiziranje s Schopenhauerjevim svetoboljem. Izpostavil je Stritarjevo kritiko ponovne izdaje poezij Franceta Prešerna, ki jo po njegovem mnenju pretirano hvali. Prešernu grede vse hvale za obliko in jezik, sporna je vsebina.

Leta 1888 je Mahnič začel izdajati nov list *Rimski katolik*. V njem je iz pretežno literarnih in pedagoških tem prešel tudi na širše družbene probleme, tako filozofske, teološke kot tudi družbeno-politične.

Naturalizem po Mahniču zanika Boga, vse nadnaravno in dobro. »Iz naturalizma, uporabljenega za dejansko življenje se je pa porodil liberalizem.«²⁷¹ Liberalizem poudarja popolno svobodo, a je v praksi ne uresničuje. Liberalna svoboda je le nepriznavanje avtoritete, še zlasti ne cerkvene, v smislu »Ne bom služil!«²⁷² Prava svoboda je katoliška svoboda, ki je omejena z božjimi zakoni nravnosti. »Prost je, kdor se more izmed več reči odločiti za eno, ko bi se mogel ravno tako odločiti za drugo. Prosta volitev zahteva tedaj predvsem spoznanja. Nismo pa zmožni prosto hoteti, česar nismo spoznali. Kdor tedaj nima pravega spoznanja, ni prost. Zmota prostost krati, nevednost jo uničuje. Jezus Kristus nam je prižgal luč pravega spoznanja. /.../ K pravi, popolni prostosti tedaj privede človeka le krščanstvo; v tem zamislu moramo razumeti

²⁷¹ Anton Mahnič, *Več luči! Iz »Rimskega katolika« izbrani spisi*, ur. Aleš Ušeničnik, (Faksimile, Ljubljana, Nova Gorica, 2000), 45.

²⁷² Prav tam, 46.

besede Kristusove: 'Ako vas Sin oprosti, boste resnično prosti' (Jan. 8, 36).²⁷³ Liberalizem je oče radikalizma – socializma. Oče izriva cerkev iz javnega življenja, jo izpostavlja zasmehu, vere sicer ne zavrača, a jo preganja v zasebno sfero. Pridiga o enakosti, a ustvarja razliko »med kapitalistom-miljonarjem pa med delavcem-nemaničem«. Normalna posledica teh anomalij je, da se sin radikalizira.²⁷⁴ Radikalizem je po naravi načelen, dosleden in se ne ozira na grozovite posledice svojih dejanj, za razliko od liberalizma, ki je dvoličen. To lastnost mu Mahnič šteje v dobro.²⁷⁵ Socializem bo izrinil liberalizem, zato je potrebno, da tudi desna stran preide v katoliški radikalizem. »Tedaj se vname boj med hudičevim radikalizmom in radikalizmom Kristusovim. Na kateri strani bo zmaga? O tem ni dvomiti.«²⁷⁶

Anton Mahnič je zahteval popolno ločitev duhov in zavračal kakršnokoli sodelovanje z nasprotniki katolicizma. »Kdor ni z menoj, je proti meni – je rekel On sam.«²⁷⁷ je večkrat ponovljen stavek v Mahničevih tekstih. Katoliške resnice so nedeljive, če tajiš eno, tajiš vse.²⁷⁸ S tem je tudi zavrnil možnost katoliškega liberalizma. Ta se širi po celotni Evropi, lasten pa je tudi slovenskim liberalcem, ki so liberalci in hkrati želijo biti tudi katoličani, kar pa ni možno. »Ako je v katolicizmu Kristus, je v liberalizmu Antikrist. Zatorej je med obema nasprotje, kakor med Bogom, virom resnice, in med hudičem, očetom laži, kakor nasprotje med lučjo in temo, med pozicijo in negacijo: - večno nasprotje!«²⁷⁹

Dolžnost vseh vernikov se je ogibati liberalcev »kot smrtne kuge«. To sta rekla že sv. Pavel in sv. Janez za »korintske liberalce«, pa so bili ti manjše zlo, saj niso zanikali vere in je niso izpodkopavali. Vsakemu liberalcu je najsvetejše sovraštvo do katoliške cerkve. Narodna društva, kjer se v imenu narodnosti združujejo katoličani in liberalci, so nenaravna in prisilna združitev, saj je liberalcu najvišja narodnost, katoličanu pa vera. Za slogo mora katoličan svoje prepričanje zatajiti, s čimer postane svojemu nasprotniku neškodljiv. Do sodelovanja lahko pride edino, ko imata skupnega sovražnika, a tudi tedaj gre le za sodelovanje in ne spravo, saj tudi »najhuji sovražnik hiti gasiti ogenj v sosedovi hiši iz strahu, da se ne razširi do njegove.« Sprave pa ne bo

²⁷³ Prav tam, 48-49.

²⁷⁴ Prav tam, 76-78.

²⁷⁵ Prav tam, 73.

²⁷⁶ Prav tam, 78.

²⁷⁷ Anton Mahnič, »Pisma o vzgoji«, *RK* (1888/9), 41. Podobno: isti, »Nekonfesionalna šola, vera, narodnost«, *RK* (1888/9), 151.

²⁷⁸ Anton Mahnič, »Katoliški liberalizem«, *RK* (1888/9), 384-386.

²⁷⁹ Anton Mahnič, *Več luči!*, 51.

in je ne more biti, dokler se liberalci ne podvržejo katoliški ideji. Slovenija je katoliška in bo takšna tudi ostala.²⁸⁰

Mnogo člankov je posvetil tudi vprašanju oblasti, narodnosti in revolucij. Njegovi nazori so vsekakor strogo katoliški. Vsak se mora višjim oblastem podrejati, tako očetu, možu, duhovnikom, posvetni oblasti ter Bogu, saj so vse oblasti dane od Boga.²⁸¹ »Pravo Božje ni odvisno do narodove volje niti od večine glasov./.../ Ako bi večina glasov določevala, kaj je prav, bi se nam kmalu zmedli vsi npravstveni pojmi.«²⁸² Zato ni presenetljiv njegov odnos do revolucij kot tudi do narodnosti. Narodnost je sicer božja stvaritev, a ne more biti bolj sveta od vere. Vera mora biti vsakemu katoličanu na prvem mestu. Podpiral je zahteve po narodni enakopravnosti, a le po jezikovni plati, ne tudi politični. Politiko naj se pusti večjim narodom. Federativna ureditev po deželah bi prinesla tudi jezikovno enakost, medtem ko ideja o Zedinjeni Sloveniji ni ne uresničljiva ne potrebna, hkrati pa tudi neupravičena in nenaravna. Domovina je Avstrija in nihče nima pravice rušiti božje oblasti cesarjev. Katolicizem, ki zagovarja prostost, bo tako poskrbel za avtoriteto, domovinski čut in pravičnost. Pravičnost obsega tudi enakopravno jezikovno ureditev. Revolucija pa prinaša le gorje, rušenje božjega prava in konec vsega npravnega. Tako kot francoska revolucija v imenu liberalizma, kot narodnostne revolucije so odpad od božjega obličja. Velikokrat omenjena »revolucija« je zedinjenje Italije. V imenu narodnosti so porušili obstoječi red, najhujši nasledek tega pa je bilo uničenje »najčastitljivše« države – papeške.²⁸³

Mahničeve »pridige« se vsebinsko močno ne razlikujejo od uradne cerkvene politike. Njegovi teološko-družbeni nauki imajo zaslombo v širšem skrajnem katolicizmu po Evropi. Papež Pij IX. je leta 1864 objavil seznam zmot modernega časa, *Syllabus Errorum*. Nanj se je se je v svojih tezah mnogokrat naslanjal Mahnič.²⁸⁴ Tudi še danes kritiziran Mahničev pogled na umetnost ni bil nekaj novega.²⁸⁵

Poudariti je potrebno tudi, da je Mahnič postopoma spreminjal svoje mnenje. Narod je bil zanj sprva le skupina ljudi, ki govori isti jezik, in nič več.²⁸⁶ Leta 1892 v svojo definicijo naroda vključil še »skupnost rodu« in »genij« oz. posebno duševno

²⁸⁰ Anton Mahnič, »Z liberalci – nikake zveze; k večemu – kompromis!«, *RK* (1888/9), 458-466.

²⁸¹ Dr. Mahnič [Anton Mahnič], »1789 – 1889. Avtoriteta pa krščanstvo. – Najnovejša okrožnica papeževa. Božja družina,« *RK* (1888/9), 557-562.

²⁸² [Anton Mahnič], »Kaj uči o narodnosti zdrava pamet in sv. Pismo?«, *RK* (1888/9), 181.

²⁸³ *RK*, (1888/9), 97 – 562 passim.

²⁸⁴ Prunk, »Evropski vplivi«, 171.

²⁸⁵ Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična*, zv. 5, 221.

²⁸⁶ [Anton Mahnič], »Kaj uči o narodnosti zdrava pamet in sv. Pismo?«, *RK* (1888/9), 61. Tudi: Dr. Mahnič, »Škofje pred sodiščem javnega mnenja«, *RK* (1891), 308

življenje naroda, ki se najbolj izraža skozi jezik.²⁸⁷ Njegovo stališče do naroda pa se je radikalno spremenilo na Hrvaškem, kar se izraža tudi v *Promemoriji* iz leta 1905, *Spomenici papežu Benediktu XV.* (1915) in *Spomenici škofov goriške metropolije* (1916).²⁸⁸

Ko je opazil, da se Evropa z »velikanskimi koraki bliža republiki«, je spremenil tudi svoje mnenje o političnih sistemih. Za razliko od že omenjenega negativnega gledanja na ljudsko odločanje, je že leta 1894 omilil pogled tudi na republiko. »Vse državne oblike so na sebi dobre, torej morejo i narode osrečiti, da se le v njih spoštuje Božje in človeško pravo.«²⁸⁹

Liberalni tabor je bolj kot Mahnič, skrbelo širjenje podpore »preroku goriškemu«. Okoli njega se je zbiralo vedno večje število mlajših duhovnikov, ki so bili dovzetni za širjenje skrajnega klerikalizma, med opaznejšimi je bil Andrej Kalan. *Slovenski narod* je v enem izmed svojih uvodnikov zapisal: »Mi bi se tudi danes ne bili pečali z dr. Mahničem, da ni tu odkril svoje ovčje kože, ter nam pokazal risa, ki tiči v njej. Dr. Mahnič ni več posamezna oseba, ki je nekdaj s svojimi kozolci, katere je preobračala po svojem »Rimskem katoliku« razveseljevala nas Slovence s humorističnim berilom. Okrog moža se je nabrala nekaka stranka, posebno od tedaj, odkar sta ga brata Tonkli-ja vzela pod svoje varstvo.«²⁹⁰ Radikalizacija klerikalne stranke, ki se je počutila vedno močnejšo, je pripeljala do dokončnega preloma v politiki na Kranjskem. Liberalci so bili postavljeni pred dejstvo, da sloge ni več.

Do dokončnega preloma je prišlo šele v devetdesetih letih 19. stoletja, že prej pa je prihajalo do medsebojnih zbadanj. Javni spopadi so se povečini odvijali predvsem na literarnem področju.²⁹¹ Že v osemdesetih je nastala literarna parodija, odgovor na Mahničeve kritike, izpod peresa Janeza Mencingerja (s psevdonimom Dr. Sivor), »Vodnikov 'Vršac', potlej pa še nekaj«. V njej slavnostni govornik Sulfurij Udrihovič poda kritiko Vodnikovega *Vršaca* in jo obsodi zaradi njene vsebine. Med drugim naj bi Vodnik poveljeval planinstvo, ki pa je nevarno, drago in popolnoma nepotrebno. Hkrati obtoži pesnika laganja, saj ta pravi, da se na vrhu odpre »neznan svet«, kar ni res, saj poznamo vse, kar je spodaj. Obtoži ga tudi malikovanja, saj piše o velikem

²⁸⁷ Walter Lukan, »Anton Mahnič in nacionalno vprašanje«, v *Mahničev simpozij v Rimu* (Celje, 1990), 141.

²⁸⁸ Pelikan, *Akomodacija*, 24; Lukan, »Anton Mahnič in nacionalno vprašanje«, 144–145.

²⁸⁹ Anton Mahnič, *RK* (1894), cit. po Janko Pleterski, »Katoliška ali socialna, narodna ali ljudska stranka?«, v *Cerkev kultura in politika 1890-1941*, 21.

²⁹⁰ -r, »V Ljubljani«, *SN*, 20. januar 1890, 1.

²⁹¹ Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična*, zv. 5, 215.

Bogu, kar namiguje na to, da je bogov več, veliki in mali. V poeziji škofa Antona Martina Slomška pa je našel schopenhauerski pesimizem in ga proglasil za Gregorčičevega učitelja.²⁹² Bizarna pikolovska kritika je v *Ljubljanskem zvonu* izšla kot odgovor na Mahničevo »literarno klanje«.

Tudi *Slovenski narod* je v bran vzel pesnike, ki jih obsodil Mahnič. Leta 1885 objavi *Izjavo* članov literarno-zabavnega večera, ki jo je spisal Ivan Tavčar. Isti leta 1890 objavi članek v obrambo pred Mahničevim kritiziranjem Antona Aškercarja. V obeh avtor podpre pesnika in obrne napad nazaj v Mahniča. »Mahnič se je prvi pohujšal, in za njim pohujševali so se še drugi pretiranci, o katerih vemo, da skrivoma vino pijó, pred oltarjem Gospodovim pa zavijajo oči, kakor da so brez madeža in greha!«²⁹³

6.1.1. Blaženi Anton od Kala

Leta 1891 je v *Ljubljanskem zvonu* začela izhajati povest Ivana Tavčarja, »4000 : Času primerna povest iz prihodnjih dôb. Po vzorih dr. Ničmaha napisal dr. Nevésekdo«. Očitno je, da je dr. Ničmah anagram Mahniča, »ideološki in formalni okvir« pa je Tavčar prejel iz Mahničevih polemičnih satir, »Indija Komandija« in »Iz dnevnika Štefana Hodulje« in sicer tako, »da je Mahničevo hotenje postavil na glavo.«²⁹⁴

»Indija Komandija« je prvič izšla v *Slovincu* leta 1884, Mahnič jo je ob stoletnici francoske revolucije ponatisnil v svojem *Rimskem katoliku*. Ponatis je opomin na nevarnosti, ki jih prinašajo liberalne in radikalne ideje, ki so krive za revolucije. S pretiravanjem izpelje ideje enakosti, bratstva in svobode do absurda. Človek, ki mu odvzameš avtoritete in strah pred bogom, mu podariš lažno svobodo in tako postane marioneta lažnemu/nekredibilnemu vodstvu. Prebivalstvo v Indiji Komadniji si ideje svobode in enakosti razlaga po svoje ter si vzame popolno svobodo, kar pa državo pripelje v kaos. Red se vzpostavi šele, ko stari župan ponovno vzpostavi stara pravila, red in strah pred nebeškimi pošastmi. Poglavitna misel je, kot že omenjeno, da ideje, ki ne slonijo na krščanstvu, spoštovanju Boga, staremu redu, ne prinašajo prave svobode, miru in lepšega življenja.²⁹⁵

²⁹² Dr. Sivor [Janez Mencinger], »Vodnikov 'Vršac', potlej pa še nekaj«, *Ljubljanski zvon*, 1. marec 1885, 165 – 175.

²⁹³ Ivan Tavčar, »A. Aškerc«, v *Zbrano delo*, 8. knjiga (Ljubljana, 1959), 66.

²⁹⁴ Marja Boršnik, »Opombe«, v Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, 4. knjiga (Ljubljana, 1966), 361.

²⁹⁵ Anton Mahnič, »Indija Komandija«, *RK*, zv. 5 in 6 (1888/9).

»Iz dnevnika Štefana Hodulje : V pustu spisal za post«, je podlistek, ki je izhajal v *Rimskem katoliku*, in je druga zgodba, na katero se pogosto navezuje Tavčar v povesti »4000«. Štefan Hodulja je posebež, ki s hoduljo hodi po slovenskih deželah. Spoznava ljudi in njihove grehe, ali kot pravi pisec zgodbe uredniku v predgovoru: »Postni čas je čas premišljevanja. Vzemimo torej ter pridno prebirajmo listke iz Hoduljeve zapuščine, našli bomo zapisane lastne grehe. Mogoče vendar, da se eden ali drugi iz nas še strezne.«²⁹⁶ Ti grehi so za Mahniča dokaj pogosti in splošni, malo kdo pa jih prepozna kot take. Kmetje se šolajo in prepuščajo filozofiranju, znanstvenim vprašanjem, pesnjenju, pisanju člankov za narodne časopise, hodijo po narodnih plesih, kandidirajo za poslance, med tem ko polja ostajajo neobdelana. Šolajo se tudi ženske, državno šolstvo ima premalo verskega pouka ter preveč snovi, ki zanika Boga. Hodulja srečuje ljudi, katerih lastnosti so take, kakršne Mahnič v svojem časopisu graja in napada. Listi iz dnevnika naj bi sprožili v bralcih premišljevanje in prepoznavanje lastnih napak ter grehov.

Potrebno je opozoriti, da »Indija Komandija« in »Štefan Hodulja« nista tarči smešenja v »4000«, ampak njun avtor. Obe Mahničevi deli skozi satiro zavračata svobodomiselne ideje in propagirata njegove katoliške nazore o družbi. Sta vzgojni čtiva, napisani tako kot zahteva avtor, da je napisana vsa literatura, vzgojno-izobraževalno, s pravimi nauki. Tavčar je od »Indije Komandije« vzel obliko antiutopije²⁹⁷ (le da v »Indiji Komandiji« utopija preide v antiutopijo in se konča srečno z vzpostavitvijo prvotnega stanja) ter nekaj motivov in tem obrnil. Prav tako od »Štefana Hodulje«. Na satiričen način so predstavljeni Mahničevi nauki, seveda večinoma prikrojeni in obrnjeni. Vzeti pa so tako iz omenjenih dveh zgodb, kot iz Mahničevih člankov v časopisju. »4000« je svet kakršen bi bil, če bi se ti uresničili.

Mahniča v »4000« prepoznamo v dveh likih. Prvič ga pripovedovalec sreča v predpeklju kot Toneta od zelene Soče. Čisti z veliko metlo gor in dol. Z obraza mu padajo kaplje znoja, ki se poznajo na svetlem tlaku. Ob tem vzdihuje »Oj, te lise, te nesrečne lise!« Ko ob sizifovem delu opazi Tavčarja, zagodrnja: »Spet slovenski liberalec!« Bog je takšno kazen namenil Mahniču, ker je sodil, oziroma kot pravi angel Azrael: »V življenju je sodil in sodil, bruna v svojem očesu pa ni obsodil, ni obsojal.

²⁹⁶ Tone od Kala [Anton Mahnič], »Iz dnevnika Štefana Hodulje : V pustu za post«, *RK* (1888/9), 74.

²⁹⁷ Antiutopija kot negativna utopija, družbena in politična kritika. Podrobneje v Keith M. Booker, *Antiutopija v moderni literaturi : Funkcija kot družbena kritika* (Ljubljana, 2004).

Udaril ga je zato Gospod in mu odkazal edino mesto v predpeklju, da čisti ondi tlak in odpira nebeška vrata dušam, hitečim v naročaj premilostivemu Stvarniku!»

A to ni edina zaušnica Mahničju. Pomembnejši lik, ki ga predstavlja Mahnič, je blaženi Anton od Kala, po čigar naukih živi Papeževa provinca LII. Tone od Kala je bil Mahničev psevdonim pri »Štefanu Hodulji«. Leta 4000 je svet popolnoma drugačen kot ob koncu 19. stoletja. Avstrijski cesarji vladajo tu le še po imenu, slovenščina je skoraj izginila, nemščina je prepovedana, Ljubljana se imenuje Emona in provinco vodijo cerkveni služabniki. Kot Mahnič v »Indiji« liberalne ideje pripelje do skrajnosti in absurda, tako Tavčar v »4000« klerikalne.

S prvo omembo Mahničja napade kot osebo, ga diskvalificira, saj duhovnika, ki naj bi na zemlji posredoval božjo besedo, postavi pred vrata nebes, med tem ko jih on, kot eden izmed mnogih liberalcev, prečka. V nadaljevanju pa so na udaru bolj njegovi nauki, radikalizirani in pretirani, obrnjeni. Tavčarjev namen je jasen, osmešiti Mahničja in njegovo filozofijo ter prikazati, kam peljejo takšni nauki. Tako kot Mahnič v »Indiji«, le da je v »Indiji Komandiji« satira v službi vzgojnosti, medtem ko »4000« nima eksplicitnega vzgojnega elementa.

Prvoosebni pripovedovalec je ležal v gomili dva tisoč let, nato je po njegovo dušo prišel angel Azrael in ga popeljal v nebesa, a le na ogled, saj se nato vrne na zemljo k zavedenemu ljudstvu. Pred mestnim obzidjem Emone na kapiteljskem polju spozna profesorja na vseučilišču Svetega Simplicija, kjer predava teorijo blaženega Antona od Kala, ki postane njegov vodič po mestu. Na koncu ne ostane le pri ogledu, ampak se pripovedovalec zaplete v notranje zadeve mesta, kar ga stane življenja, saj ga kot satanovega služabnika zažgejo na grmadi.

Provinca je urejena po teoriji blaženega Antona od Kala. Oblast pripada cerkvenim možem. Vrhovno oblast ima v rokah ljubljanski nadškof, cerkovniki imajo vojaške službe in čine, benediktinci so člani gologlave straže, kapucini vodijo policijo, frančiškani sodstvo.

Največji grehi papeške province so korupcija, nemoralnost in nepravičnost oblasti. Vsi so podkupljivi, tudi pri bratovščinah ni sledu o zaobljubi uboštva, prebivalstvo terorizirajo in imajo nad njimi popoln nadzor. Ljudje jim sledijo in jih ubogajo, saj so zakoni strogi in neusmiljeni, hkrati pa so neizmerno bogaboječi in ne dvomijo v oblast. Eden izmed krivcev je zagotovo pomanjkanje izobrazbe. O tej temi Tavčar ne spregovori veliko, a so že namigi dovolj zgovorni. Univerza se imenuje po Svetem Simpliciju (enostavnem), o nepomembnosti izobrazbe priča majhna plača

univerzitetnega profesorja, ki tudi poudari, da je »**samó** profesor na vseučilišču [poud. a.]«. Tavčar se je verjetno tej temi želel bolj posvetiti, saj pripovedovalec omeni, da je naslednjič srečal profesorja na njegovem predavanju, a tega potem v delu ni. Tudi s pomanjkanjem izobrazbe je mogoče razložiti pokornost oblasti, do katere ljudje nikakor niso kritični. Podobno je v Mahničevi »Indiji«, kjer ni šol, saj se vsak nauči le kar potrebuje za svoj poklic. Vse ostalo lahko izvejo ob nedeljah pri maši, saj »učen kmet ni bil nikoli srečen.« Razlika med njima je, da v »4000« oblast izkorišča ljudsko nevednost za podrejanje in zatiranje. Mahničeva oblast pa je pravična in skrbi za svoje ljudi. V tej razliki se jasno kažeta dva različna pogleda na oblast in dve svetovnonazorski prepričanju.

V »Indiji Komandiji« ima kralj izvršilno oblast, ljudje ga spoštujejo, ubogajo in se ga boje. Zakoni se ne spreminjajo, so od vedno isti, ni parlamenta, saj »več gospodarjev ko je v hiši, slabše gre.« Drugače je leta 4000, zakonov ne poznajo, saj so ti »izvirali od hudiča«. Sodniki se opirajo le na svoje knjige, Sveto pismo ali knjige blaženega Antona od Kala.

Podobno Tavčar obrne omembo v »Indiji Komandiji«, da zdravnikov ne rabijo, ker nikoli nihče ne zboli, saj je »zrak tako tenek in čist«. Leta 4000 ravno tako ni zdravnikov, a to zato, ker so zdravniki le »uporniki proti jasno izraženi volji božji«.

Ena radikalnejših Mahničevih trditev in praks je bila, da je za sveto stvar dovoljen napad na osebo, ne le na njeno prepričanje. Za branjenje katoliške stvari je dovoljeno »nameriti naravnost v neprijateljsko srce«.²⁹⁸ Obratno seveda ne gre. Napadi na cerkev in njene »služabnike« so nedopustni, saj krhajo cerkveno avtoriteto nad pobožnim ljudstvom. Sprašuje se tudi: »Vprašam vas, narodni tribuni, kam pridemo s cerkveno avtoriteto, ako boste celó škofovsko mitro po blatu veljali!«²⁹⁹ Cerkvni dostojanstveniki tudi niso odgovorni vernikom, njihove grehe se lahko presoja le znotraj cerkve. »Vernikom je zapovedano poslušati, vbogati, kratko in ponižno kaker ovcam – učiti, a ne soditi, ne zapovedovati.«³⁰⁰ Tavčar je Mahničevo naziranje o nedotakljivosti duhovništva povsem dobesedno prenesel v leto 4000. Kaznovanje oziroma takratna pokora po spovedi je tepež s strojem, ki je opremljen s palicami. Duhovščina dobi le simbolno kazen, določeno število udarcev s tankimi paličicami, ovitimi v svilo in volno. Na sodišču po pričanju mašnika sledi takojšnja sodba, saj ti

²⁹⁸ »Katoliški liberalizem«, *RK* (1888/9), 482.

²⁹⁹ »Škofovska oblast in njene meje« *RK* (1888/9), 513.

³⁰⁰ Anton Mahnič, »Škofje pred sodiščem javnega mnenja«, *RK* (1891), 309.

nikoli ne lažjo in ni potrebe po zaslišanju drugih. Tako ljudstvo ne more mimo volje duhovščine, njihova oblast je absolutna in nedotakljiva. Še več, po predpisih blaženega Antona od Kala mora rimski katolik vselej verovati, »da je ustvarjeno ljudstvo zaradi mašnikov in ne mašniki zaradi ljudstva.«

»Triumf ali največji uspeh teorije blaženega Antona od Kala« so t.i. svetniki, razglašeni že za časa življenja. Nekaj jih Tavčarju predstavi profesor. Gre za bizarne zgodbe, ko so se grešniki s prebiranjem knjig blaženega Antona od Kala spreobrnili in zdaj delajo pokoro. Najpopolnejši sad teorije je oče Krišpin, ki se ni nikoli pregrešil, a je bil ob prebiranju razsvetljen, da sta največji pregrehi človeštva jezik in trebuh, zato zdaj molči in je le travo. Verjetno ni nepomembno dejstvo, da se ti svetniki kažejo množici le del dneva, med tem ko drugače živijo nenadzorovano v svojih stanovanjih, kar pomeni, da lahko počnejo, kar želijo.

V javnosti je bil med bolj kritiziranimi Mahničev pogled na ženski spol. Val ogorčenja je požel, ko je v usta Štefana Hodulje položil: »Ne, ne bojim se, tudi če mi oči izkljujejo, povem odkrito in brez ovinkov: kar se tiče žensk, je bilo vedno in vselej moje trdno prepričanje, da bi se jim jeziki vsaj ta tretji del prirezali, da bi jih vse doma pozaprli mej štiri zidove in jim glavo vklenili v natezavnico, da bi se ne mogla nobena dvanajst mesecev ozreti se na levo ne na desno.«³⁰¹

Pri Tavčarju je Blaženi Anton od Kala izumitelj znamenite tezalnice, ki jo nosijo ženske leta 4000. Ženskam je prepovedana govorica, za to, da katera lahko spregovori, mora moški zanjo plačati dispenzo. Pri tem Tavčar ni preveč dosleden, saj kasneje ženske govorijo, tako v kohorti starih devic, kot nadškofova sestra, ženska na naboru... Tavčar je »4000« pisal sproti³⁰² in nedoslednosti v satiri, med drugim tudi že omenjen pozabljen opis predavanj na univerzi, kažejo na nedodelanost in hitenje pri pisanju. Slednje dodatno dokazuje instrumentalizacijo literature v politične namene, saj je čas izida zaradi aktualnosti teksta izredno pomemben.

Da bi se je v Emoni zatrla »tista grozna spolovna ljubezen« so se za možitev in ženitev uvedli nabori, saj samski moški in ženske živijo v ločenih oddelkih, v tretjem so poročeni pari. Vseučiliški profesor pove, da spolno ljubezen poznajo samo še učenjaki, kateri imajo dostop do stare knjige blaženega Antona od Kala. Kasneje ob prizoru nabora ponovno dregne Mahniča, ko skoraj dobesedno ponovi njegov stavek: »Glede na resni obet [zakona] sva se vdala po propisih blaženega Antona od Kala ljubezni, ki

³⁰¹ Tone od Kala [Anton Mahnič], »Iz dnevnika Štefana Hodulje«, *RK* (1888/9), 403.

³⁰² Boršnik, »Opombe«, v Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, 4. knjiga, 369.

je dovoljena samo v zakonu ali pa tedaj, kadar se je zakon resno obetal.« To je Mahnič zapisal v *Dvanajstih večerih*, ob kritiki Prešernove poezije, katera govori le o ljubezni. Spolnost je namenjena le razmnoževanju, zato se »sme vršiti le po oni postavni, javno priznani zvezi, kateri pravimo zakon.«³⁰³

Seveda spolna ljubezen izven zakona ni popolna neznanka v Emoni. Tega Tavčar sicer direktno ne napiše, a je jasno, da jo cerkovniki poznajo prav dobro. Na naborih imajo prednost pri izbiri, ko ženske jemljejo za hišne pomočnice, seveda najmlajše in najlepše, z izgovorom, da take najhitreje zabredejo v pregreho. Poleg tega pa, kot je že bilo omenjeno, spolno ljubezen poznajo le še učenjaki, ki prebirajo knjigo blaženega Antona od Kala, ti pa so po večini duhovniki.

V »4000« se Tavčar ne more izogniti Mahničevi literarni kritiki. Poleg spolne ljubezni iz *Dvanajstih večerov* postavi v zgodbo tudi Prešerna, njega, ki je »kriv« za poveličevanja spolne ljubezni. Pri sojenju patru Primožu, ki je obsojen maševanja v narodnem jeziku, so Prešernove poezije eden ključnih dokazov njegovega krivoverstva. Za posedovanje bogokletne knjige je namreč zagrožena smrtna kazen. Tako leta 4000 pred Tavčarjem zgori verjetno zadnji izvod poezij Franceta Prešerna.

Povest ni naperjena le proti Mahniču. V njem prepoznamo tudi druge osebe klerikalne struje, med drugim ljubljanskega škofa Jakoba Missio, Andreja Kalana, predvsem pa mlado katoliško strujo, ki se je zbirala okoli Mahniča. Širjenje Mahničevega katoliškega radikalizma je, kot že omenjeno, liberalni tabor bolj skrbelo, kot bi jo Mahnič, če bi ostal osamljen v svoji sveti vojni. V »času primerni povesti« je dežela razpeta v strankarstvo in mlada struja si je priborila mogočen vpliv pri nadškofu Martinusu. Ti so tisti, ki po hinavščini in pohlepu še presegajo ostalo duhovščino. Tavčar skupaj s škofom razkrinka njihovo dvoličnost, zato jih zaprejo. A nova struja je premočna, uspe jim državni udar, nadškofa in Tavčarja sežgejo na grmadi, kot ostale »nasprotnike blaženega Antona od Kala«. Konec ne prinese odrešitve ali spremembe, ta pride šele s smrtjo: »Vidimo pa se tedaj, ko pogine človeštvo apokaliptičnim jezdecem pod kopiti in ko pride Gospod v zarji svoji, da sodi pravičnike in – licemerce - !«

Mahnič je podpiral večjo vlogo cerkve v posvetnem življenju, vmešavanje duhovščine v politiko (v to naj bi bili celo primorani zaradi liberalne politike), večji vpliv cerkve v izobraževanju. Tudi duhovniki so državljani in lahko kot ostali sodelujejo v politiki. So »vojaki Kristusovi« in zato morajo v času, ko si je država

³⁰³ Anton Mahnič, *Dvanajst večerov : Pogovori doktorja Junija u mladim prijateljem. Kako je oče Kobencelj na Dunaj sir nosil* (Ljubljana, Nova Gorica, 1999), 148.

prisvojila pravice, ki po »naravnem in božjem pravu pristojajo le cerkvi«, še toliko bolj posegati v politiko. Pa tudi med bolj izobraženimi so, kar je za politiko le dobro.³⁰⁴ Tavčar je duhovščini podelil kar absolutno gospostvo, kar pa je izvirni problem in osnovna tema antiutopije »4000«.

Tavčarjeva »času primerna povest« ni bila prva satira naperjena proti Mahniču in klerikalizmu, je bila pa med najbolj prepoznavnimi. Ivan Cankar je o njej zapisal, da so se kot mladi fantje navduševali nad »briljantno pisano satiro«, kajti slovar malomeščanskega liberalizma jim je bil »takrat evangelij.«³⁰⁵ Kljub uspehu med bralci, satira ni imela vrednega »naslednika«, saj so se nadaljnje satire zoper klerikalce iz liberalnega tabora, bolj kot na kritiko načel osredotočila na osebno diskvalifikacijo.

6.1.2. »Če hočeš, le rigaj in vpij, kritikúj!«

Anton Mahnič se je »proslavil« predvsem s svojimi literarnimi kritikami. Napadal je takrat priznane in cenjene pesnike ter si tako naprtil mnogo sovražnikov. Zaradi njegove kritike, ki je videla pesmi le skozi prizmo krščanskih norm, ga umetniki niso jemali kot kritiško avtoriteto.

Antona Aškerc sicer ne moremo strogo prištevati k liberalnemu taboru, bil je zagovornik sloge, a je bil veliko bližje liberalizmu kot klerikalizmu. V pismu A. Vidicu 14. februarja 1902 je zapisal: »V Ljubljani pa se kepajo liberalci in klerikalci z blatom... Človek bi obupal, ali jaz sám ne obupavam, ker slutim, da nastopi kmalu nova generacija, ki se bo bolj zavedala svoje narodnosti.«³⁰⁶ A je bil kljub temu, kot je zapisal Ivan Cankar, viden glasnik liberalne dobe.³⁰⁷

Njegovo poezijo so vzeli v bran tako v *Slovenskem narodu*, kot v ostalem liberalnem časopisju, a tudi Aškerc Mahniču ni ostal dolžan. Leta 1890 je v *Ljubljanskem zvonu* izšla romanca »Firdúzi in derviš«. Romanca opisuje pesnika Firdúzija, ki ga nori derviš Mahmud vseskozi kritizira. Prijatelji ga nagovarjajo naj pove kritiku kar mu gre:

³⁰⁴ »Smejo tudi duhovni politikovati? - In celo kapelani?«, *RK* (1890), 36-46.

³⁰⁵ Ivan Cankar, »Pisma Jeremijeve«, *Zbrano delo*, 24. knjiga (Ljubljana, 1975) 203.

³⁰⁶ Cit. po: Marja Boršnik Škerlak, *Aškerc : Življenje in delo* (Ljubljana, 1939), 312.

³⁰⁷ Cankar, »Pisma Jeremijeve«, 205.

»Verz za verzom ti zavija,
vse obrača ti narobe;
kar je belo, vidi črno,
kjer je čistost, vidi podlost...
Odgovori mu!«

A pesnik odgovori prijateljem:
»Smili naj se vsak bolnik vam!
Ni učil tak Zarathustra?
Derviš Mahmud mi se smili,
ker bolan je revež hudo –
um mu je bolan!

Koran zmešal mu je glavo,
dražiti ga, greh bi bilo;
Kdo ve, kaj bi se zgodilo?
Kriv pa bi bil jaz!«

Blaznost dervišu Mahmudu, ki je zelo znan preročnik, sije že iz oči, »a iz ust mu vró kletve na Firduzija.« Pomensko je že poimenovanje Mahniča kot derviša, pripadnika islamske asketske redovniške skupnosti (beseda izhaja iz perzijsčine in pomeni berač). Na koga je meril Aškerc z opisom Mahmuda, je bilo več kot očitno. V njem se je prepoznal tudi Mahnič.³⁰⁸

Ivan Prijatelj je o tej pesmi zapisal: »To je bil odgovor, to je osveta – epika! /.../ Istemu kritiku je posvečena satira »Pegaz in osel«. To je že grobejši odgovor, to je že udarec s kolom, a še vedno odgovor pesnikov.«³⁰⁹ Slednja je izšla leto kasneje v istem listu kot prva. Mahnič je tu le osel, ki riga. Pegaz se k njemu na tla ne bo spustil, ker, »tebe bi glava bolela – čast pa bi moja trpela!«. Sam se osel ne more povzpeti do višav, omejeno je njegovo obzorje, kar je nad njim naj ne sodi.

³⁰⁸ Marja Boršnik, »Opombe«, v Anton Aškerc, *Zbrano delo*, 1. knjiga (Ljubljana, 1946), 380.

³⁰⁹ Ivan Prijatelj, »Anton Aškerc«, *Izbrano delo*, 2. knjiga (Ljubljana, 1970), 129.

»Če hočeš, le rigaj in vpij, kritikuj!...

Če Pégaze sodiš pomni in čuj:

Dete že vsako na vasi

osla spozna te po – glasi...!«

Gre za ostrejšo pesem in zelo direktno žalitev Mahniča. Aškerc ga degradira na raven osla, nekoga, ki ne misli sam, ga daje le zavist, ker sam nima kril. Mahnič je objavil pesem na platnici *Rimskega katolika* v stalni rubriki *Liberalna kritika*.³¹⁰

Mahnič se je ob Josipa Stritarja obregnil že v *Dvanajstih večerih*. Najprej ga pohvali kot velikega moža, ki je Slovencem jezik in slog zgladil ter udomačil nove leposlovne oblike. Seveda pa vsemu dobremu sledi ampak, in sicer, kar kvari Stritarja, so njegova načela in po teh se sodi človeka. Stritar je prinesel Slovencem do tedaj neznana in narodnemu značaju nasprotna načela, za seboj pa je potegnil še ostale pisatelje in pesnike. Že omenjena Stritarjeva kritika Prešerna je eden izmed Mahničevih očitkov. Stritar ni ločil jezika od vsebine, še več, sam še podpahuje tisto ljubezensko poželenje pri mladini, ko pravi, da naj ljubijo skrivoma. Hkrati poveljuje Prešernovo »nemoralno, v strasti vtopljeno, nesrečno življenje«, kot tisti ideal h kateremu naj bi stremeli pesniki. Na udaru je tudi Stritarjevo literarno ustvarjanje. Zorin je »visoka pesem svetobolja« stokajočega Stritarja, ki poveljuje samomor in Schopenhauerjev panteizem.³¹¹

Stritar se je v pesmi k Mahniču obrnil leta 1891 v ciklu kvartin Drobiž II. V njih opisuje osebne dogodke od leta 1884 dalje.³¹² Svojemu kritiku nameni kar štiri kitice. V prvi se odzove na to, da ga je proglasil za schopenhauerjanca, a se na to takrat ni odzval, »ne draži, grešnik, bogoznanca«, a v naslednjih dveh že pove direktno kaj si misli o njem:

³¹⁰ »Gospoda Antona Aškerca, slovenskega realista, kritika proti vredniku 'Rimskega Katolika', *RK* (1891).

³¹¹ Dr. Anton Mahnič, *Dvanajst večerov*, 141-194.

³¹² France Koblar, »Opombe«, v Josip Stritar, *Zbrano delo*, 2. knjiga (Ljubljana, 1953), 376.

»Ne zaničuj fanatika,
če je sicer poštena duša ;
vse možu je dogmatika,
od todi v srcu taka suša.

Fanatik mož je, ne slepar,
on mèni, da Bogú s tem služi ;
po svoje vsaka božja stvar;
v višavi orel, ureh v luži.«

V zadnji pa, kot vsi ostali, ki so bili do sedaj omenjeni, Mahniču očita njegovo postavitev v božjo vlogo sojenja ljudem. Zanimivo, je da Mahnič zadnje kitice ni objavil v *Rimskem katoliku*. Objavil je prve tri in zameril Stritarju, da namesto protikritike pravi, da mu »odpušča«, ker ga je ob pamet spravil fanatizem.³¹³ Poudari nekaj besed v kvartinah, hkrati pa spusti najbolj bistveno: »s krščanskim duhom se ne strinja,/ da sodi kakor Bog ljudi,/ uboge grešnike preklinja!«, načelno protikritiko, ki jo je zahteval.

6.1.3.»Tragični junak« in liberalno časopisje

Anton Mahnič je napade in odzive nase ter na svoje pisanje pridno beležil v *Rimskem katoliku*. Na zadnji strani platnic je imel stalno rubriko *Liberalna kritika*. Objavljal je dele člankov, nezaupnic, šaljivih zaupnic. V prvem zvezku 4. letnika je v članku objavil cel seznam vzdevkov in lastnosti, ki mu jih pripisujejo. Svoje nasprotnike okrca, da nihče ne poda znanstvene protikritike. Pišejo leposlovna dela proti njemu, branijo ideje, ki jih on ni napadal, ali pa le žaliyo.³¹⁴

Šal, zbadljivk, kritik na njegov račun je bilo v liberalnem taboru ogromno. Zato bodo spodaj omenjene le nekatere, ki jih je ponatisnil Mahnič, ter nekatere iz *Slovenskega naroda*.

Z »Dodatkom« k *Dvanajstim večerom* si je Mahnič prislužil nadimek »dodatkologije profesor« (pridevek »dodaktologični«, »dodatkologije doktor«...),

³¹³ »Od Stritarja«, *RK*, (1891), 179.

³¹⁴ »Slovstveno-kritični »quodlibet«. Polemizovanje naših nasprotnikov«, *RK* (1892), 46-50.

njegovi podporniki pa dodatkologični razsvitljenci³¹⁵, Brus pa je na to temo objavil pesem, del katere gre takole:

»/.../ kar Ljubljana brez megle,
kar obutev brez podplata, /.../
Stara baba brez kofeta /.../
Kar brez papeža je Rim,
To je Mahnič brez dodatka.«³¹⁶

Iz njegovega priimka so spletki mnogo nadimkov. Poimenovali so ga »Mahdi«³¹⁷ (odrešenik v islamski veri, ki bo vladal nekaj let pred sodnim dnevom in bo očistil svet tiranije, nepravilnosti in slabosti), primerjali z mahom (»V temi raste samo mah in znani Mah—nič! nič!«³¹⁸). Njegov *Rimski katolik* so primerjali z »judeževom malho«³¹⁹, njegovi spisi so »božjastne komedije«³²⁰. Večkrat uporabljene oznake so tudi filozof, fanatik, prerok, zelot, inkvizitor...

Mahnič je tragični junak, njegova tragika je v tem, da je anahronističen, saj se je rodil 300 – 400 let prepozno. »Doba grmad, krvavih inkvizicij, bila bi zanj kaj hvaležna!« To zapiše avtor feljtona »Mahničijada« v *Slovenskem narodu*. Takšen naslov bi namreč avtor sestavka nadel prvemu slovenskemu epu, ki ga bodo zagotovo znali napisati pesniki *Doma in sveta*.³²¹

Svoje bralce je *Slovenski narod* kratkočasil tudi s feljtonom, »Nekaj za kratek čas ali 'logika' dr. Mahniča«. Citiran je del članka »goriškega literarnega mesarja« iz *Rimskega katolika*, kjer izpeljuje, da je Bog dal razum ljudem in s tem razodel svojo voljo, da težijo k resnici, saj je Bog resnica. Tako kot matematični zakoni, ko nam razum sam pove, da je $1+1=2$ in nič drugače. Če namreč kdo trdi, da je $1=2$, mu pravijo norec. Iz te izpeljave pa pisec feljtona udari Mahniča z versko dogmo o troedinosti boga. Bog je eden, ampak Bog je tudi trojen. Se pravi $1=3$. Tako morajo verovati in to

³¹⁵ Prav tam, 47.

³¹⁶ »Liberalna kritika«, *RK* (1888/9), zv. 3.

³¹⁷ Ahasver II., »Tedenske drobtinice«, *SN*, 30. oktober 1890, 1.

³¹⁸ »Liberalna kritika«, *RK* (1888/9), zv. 4.

³¹⁹ Prav tam.

³²⁰ »Liberalna kritika«, *RK* (1888/9), zv. 5.

³²¹ Jože Polulski, »Mahničijada«, *SN*, 16. december 1893, 1-2.

mora verovati tudi Mahnič, če ne je heretik. On pa jim pravi, da so norci, ker verjamejo. V tem se kaže logika »novega preroka«.³²²

Mnogokrat je Mahnič omenjen v povezavi z besedno zvezo »sejanje sovraštva«. V feljtonu, ki govori o sv. Frančišku Asiškem, so v tekst vstavljene opombe uredništva. Prvič je v oklepaj vpisano »Čujte! Čujte blaženi Anton od Kala« ko piše, da se je Asiški vedno boril za spravo in proti sovraštvu. Drugič je enaka opomba zapisana za besedilom: »Vsem pripovedujta mir, toda imejta ga tako na ustih, kakor na srci in to še celo več. Ne dajajte nikdar povoda, da se ljudi jezi ali pohujšuje.«³²³

Mahnič pa ni bil le »komedijant«, veliko bolj resno so ga v liberalnem časopisju jemali v rubrikah nad črto. Vse pripisane mu lastnosti so opisovali manj humorno (čeprav tudi tam niso vedno izpuščali satiričnih pripomb), saj jim je predstavljal skupaj s knezoškofom Jakobom Missio idejnega vodjo nove klerikalne stranke. Njegovo ime se je pogosto pojavljalo v časopisju in četudi so v devetdesetih v ospredje političnega boja že stopali drugi, se jih je še držal pridih Mahničeve filozofije. *Slovenski narod* je večkrat pisal o Mahničevi in Missijevi stranki kot sinonimu za novo katoliško stranko.

Imenovanju Mahniča za krškega škofa je *Slovenski narod* posvetil uvodni članek. Njegov odhod na Krk je vesela novica za Slovence, saj se bo manj vmešaval v slovenske zadeve. A kot vsaka dobra stvar ima tudi to imenovanje svojo temno plat. Prva je ta, da se utegne Mahnič nekoč vrniti v eno od slovenskih dežel kot škof. Druga je vzrok, zakaj je bil Mahnič poslan na Krk. V večini tamkajšnjih župnij je še vedno v uporabi slovanska liturgija, ki so jo dotedanji škofi podpirali, medtem ko so ji Italijani ostro nasprotovali. Ravno Mahničevo javno nasprotovanje slovanski liturgiji je bil po mnenju liberalcev, glavni razlog za njegovo imenovanje za škofa. Bali so se tudi, da bo poskušal razcepiti enotno hrvaško narodno stranko, saj je vedno deloval po načelu deli in vladaj.³²⁴ Njihove napovedi se niso popolnoma uresničile, Mahnič na Krku ni zatiral slovanske liturgije in se nikoli ni kot škof vrnil v slovenske dežele, je pa mnogo pripomogel k vzpostavitvi hrvaškega političnega katolicizma.

³²² f, »Nekaj za kratki čas ali 'logika' dr. Mahniča«, *SN*, 9. november 1891, 1-2.

³²³ »Kaj je učil sv. Frančišek Asiški?«, *SN*, 25. junij 1891, 3.

³²⁴ »Dr. Anton Mahnič – Krški škof«, *SN*, 27. november 1896, 1.

6.2. Ivan Šusteršič - »Ideali so za politika samo balast«

Ivan Šusteršič je bil eden najvidnejših politikov klerikalne stranke. V začetku politične kariere je največ časa posvečal organiziranju stranke in strankine zadružne organizacije. Leta 1899 je postal predsednik Katoliško narodne stranke in se leto kasneje vrnil v državni zbor ter bil nato izvoljen še v deželni zbor. S širjenjem politične moči klerikalne stranke, se je večal tudi Šusteršičev vpliv.

Ivan Šusteršič je že s svojim prvim pomembnejšim javnim nastopom na I. slovenskem katoliškem shodu, vzbudil zanimanje liberalnega tabora. Šusteršič v času katoliškega shoda ni skoparil s kritikami na račun liberalcev. Napadel je družbo sv. Cirila in Metoda (predvsem njeno liberalno vodstvo). Jasno se je postavil proti liberalnim načelom (z utemeljitvijo, da jih je zavrnil že papež Pij IX.), liberalcem pa bodo vse »odpustili«, če bodo pristali na katoliško podlago. Skupno delovanje je namreč mogoče le, če so skupna tudi načela.³²⁵ Odzivi liberalnega tabora so bili burni, nekatere njegove besede (predvsem proti družbi sv. Cirila in Metoda) so jim še leta služile za obračunavanje z njim. S svojim stavkom, da nikoli ni in tudi nikoli ne bo lagal, si je prislužil tudi humorni odziv. V noticah o shodu si je že prislužil vzdevek »doktor, ki nikoli ne laže«.³²⁶ V feljtonu »Nedeljsko pismo«, kjer avtor opisuje svoje videnje katoliškega shoda, nameni nekaj besed tudi Šusteršiču. Izjava o laganju je avtorja feljtona spomnila na anekdoto, ko kmet pripoveduje svojo težavo odvetniku. Ko ga odvetnik vpraša, če mu je vse povedal po resnici, se kmet odreže, da on že govori resnico, »lagali bodo potlej že oni!« Kakšen odvetnik bo Šusteršič, če ne bo lagal, bodo videle njegove stranke. Če ne bo ponovno spremenil svojega prepričanja, kot ga je že večkrat. Omeni, da celo njegovi somišljeniki menijo, da je v klerikalni stranki le zaradi povzpetništva in da si preko duhovščine pridobi nekaj strank.³²⁷

Oznaka Šusteršiča kot povzpetnika, ki spreminja svoja načela in ni iskren katoličan ter se obrača po vetru, se ga je držala skozi celotno kariero. Podrobno se je *Slovenski narod* posvetil njegovi osebi pred volitvami v deželni zbor 1895. Pred začetkom katoliškega gibanja je bil popolnoma neznano ime. Stranki se je pridružil izključno iz »častilakomnosti in pohlepnosti za posvetnim blagom.« Klerikalci so ga sprejeli z odprtimi rokami, ker jim manjka inteligence v stranki in ker pozna njegov

³²⁵ »Prvi slovenski katoliški shod«, *SN*, 2. september 1982, 3.

³²⁶ »Prvi slovenski katoliški shod«, *SN*, 3. september 1982, 3.

³²⁷ »Nedeljsko pismo«, *SN*, 3. september 1982, 2.

značaj. Je njen najstrastnejši in najnestrpnejši bojevnik. V sebi nima narodnega čuta, doma so govorili le nemško, nekaj narodnega duha, ki se ga je nalezal na gimnaziji je hitro zavrgel na univerzi. Tam nikoli ni govoril slovensko in je z veseljem javno zaničeval svoj narod. To pa niso le mladostniški grehi, saj sta enako storila njegova brata, ki sta bila sprva velika narodnjaka, nato pa trda nemškutarja. Tudi sedaj nima nobenega narodnega prepričanja, prej je kozmopolit, zaradi česar se je tako priljubil škofu Missii. Spreminjanje načel ne velja le za narodnost, ampak tudi za vero. Po shodih jo strastno zagovarja in kaže svojo pripadnost stranki, a kaj ko je njegovo katoličanstvo kupljeno. Tu ga liberalci obtožijo, da je vsak njegov nastop plačan in celo navedejo vir te informacije. Klerikalna stranka ga ne mara, a ga trpijo, ker se je zanj potegnil knezoškof.³²⁸ V isti številki je *Slovenski narod* objavil tudi dopis iz Kranja, ki govori o tem, kako se je Šusteršič na shodu v Loki norčeval iz rožnega venca ter porogljivo očital nekemu narodnjaku, da je med ljubljanskim potresom molil.³²⁹

Po neuspehu na volitvah za deželni zbor, je Šusteršič leto kasneje napovedal kandidaturo za izpraznjen državnozborski poslanski sedež (po nepričakovani smrti Karla Kluna). Njegovo kandidiranje je povzročilo mnogo hrupa v stranki, saj je prvi kandidaturo prijavil Ignacij Žitnik. Katoliško narodno stranko je dvojna kandidatura razdvojila. Medtem ko se je veliko članov nagibalo na Žitnikovo stran, je bil Šusteršiču bolj naklonjen škof.³³⁰ Odločitev naj bi padla v osrednjem volilnem odboru stranke, a se je še pred sestankom med podporniki enega in drugega, vnela »ognjevitna agitacija«. Ignacij Žitnik je v takem vzdušju izjavil, da candidature ne sprejme, s tem pa je ostal na voljo le en kandidat. Takšno je bilo uradno pojasnilo stranke. A odločitev je bil sprejeta še pred sestankom odbora, saj je Missia podprl kandidaturo Šusteršiča.³³¹

Zaplete okoli kandidatur v Katoliško narodni stranki je liberalno časopisje spremljalo z zanimanjem. *Slovenski narod* piše, da je bila kandidatura Šusteršiča sprejeta proti volji volivcev in večine zaupnih mož katoliške stranke. Sprožila naj bi upravičeno ogorčenje »vseh poštenih elementov« v stranki. Razloge za odločitev knezoškofa Missie v prid Šusteršiča, liberalci vidijo v njegovem nenarodnem prepričanju. Na Dunaju naj bi naredil vse, da prepreči združitev slovenskih in hrvaških poslancev v enoten jugoslovanski klub. Šusteršič naj bi nameraval s svojimi poslanci stopiti v Dipaulijev klub (nemški klerikalci), Žitnik pa naj bi bil naklonjen

³²⁸ »Plačano katoličanstvo«, *SN*, 23. november 1895, 3.

³²⁹ »Iz Kranja«, *SN*, 23. november 1895, 3.

³³⁰ Andrej Rahten, »Geneza knezoškofove stranke na Kranjskem«, *Zgodovinski časopis* 65 (2011), 111.

³³¹ Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, 52.

jugoslovanskemu klubu. Drugi razlog vidijo v tem, da škof socialno krščanstvo podpira le kot agitacijo, a poslanec, ki bi zares podpiral te nauke, zanj ne bi bil primeren.³³² Podrobno so pregledali in pokomentirali tudi Šusteršičev program. Ta naj bi »obudil veselost« pri vseh, ki ga vsaj malo poznajo. Zavzemal naj bi se za narod, kar pospremijo z očitkom, da naj bi tudi za slovenske kmete uradoval nemško. Na katoliškem shodu je napadel narodno organizacijo sv. Cirila in Metoda, narodnost pa naj bi vključil v program šele, ko so agitirali proti njemu tudi v tem oziru. V programu se je zavezal krščanskosocialnim naukom, česar liberalci ne verjamejo, verjeli pa naj ne bi niti njegovi sodelavci. Med njimi naj bi se ga držal tak vzdevek, ki ga niti objaviti ne smejo, ker je protizakonito. Prav tako po mnenju *Slovenskega naroda* nima pravice govoriti o zadolženosti kmetov in velikih obrestih, ki jih plačujejo, če ne omeni, da so zadolženi tudi pri posojilnicah, ki jih sam zastopa.³³³

Bolj ko se je Šusteršič uveljavljal v politiki, pogosteje so nanj letele kritike iz liberalnega časopisja. Očitke o njegovi protinarodni drži so dokazovali tudi z njegovim odvetniškim delom, saj naj bi uradoval v nemščini. Eno izmed takšnih »razkritij« so poimenovali kar »naroden škandal«, ker je na sodišče oddal prošnjo v nemščini, s čimer naj bi želel vplivati na pronemške sodnike.³³⁴

Med letoma 1899 in 1900 je na Kranjskem odmevala afera »žlindra«. Vse se je začelo, ko je Gospodarska zveza (pod nadzorom klerikalcev) očitala Kranjski kmetijski družbi (pod nadzorom liberalcev), da predrago prodaja Thomasovo žlindro (umetno gnojilo) in s tem oškoduje kmete. Na nesrečo klerikalnega tabora se je obtožba obrnila v njihovo škodo. Izkazalo se je namreč, da je nižjo ceno Gospodarski družbi omogočilo posredovanje Šusteršiča, ki je kril del stroškov nabave. Ugotovljeno je bilo tudi, da je žlindra slabše kakovosti, kot bi morala biti. Šusteršiča so obtožili, da je vedel za nižjo kakovost in da je omogočil nelojalno konkurenco Kranjski kmetijski družbi. Iz Kranjske se je afera preselila tudi v državni zbor. V preiskavi je bilo ugotovljeno, da njegovo poštenje ni prizadeto. Dokazano je bilo zgolj dejstvo, da je res kril preostanek stroškov za dobavo žlindre. Preiskava pa ni utišala kritik drugih poslancev (Nemcev in slovenskih liberalcev). Po nekaterih opazkah nemških poslancev (npr. Dr. Žlindra) je Šusteršič zahteval sestanek grajalnega odbora. Ta se je sestal in poročal v zboru, kjer so

³³² »Kandidatura dr. Šusteršiča«, *SN*, 12. september 1886, 1.

³³³ »'Program'«, *SN*, 21. september 1886, 1.

³³⁴ »Nedosledno in nemožato«, *SN*, 15. september 1899, 1.

sklenili, da se za nobeno opazko ne izreče graja.³³⁵ Zapis te seje so liberalci ponatisnili posebni knjižici *Žlindra v državnem zboru*.³³⁶ To afero so liberalci radi izrabljali za napade na Šusteršiča in je niso pozabili. Afera mu je ob izbruhu prinesla več vzdevkov, kot so, med drugim »Žlindra Schusterschütz«³³⁷ in že omenjeni najpopularnejši »Dr. Žlindra«.³³⁸

Novembra 1901 so južnoslovanski poslanci na Dunaju vložili nujni predlog za ustanovitev univerze v Ljubljani. Ko državni zbor ni sprejel nujnosti predloga, so liberalci del krivde za to pripisali Šusteršiču, ker se je »silil v ospredje« in s svojim govorom »kompromitiral ves narod«.³³⁹ Slovensko dijaštvo mu je poslalo nezaupnico in mu očitalo, da si je kljub nasprotovanju ostalih poslancev izbral mesto predlagatelja, izključno iz lastnih interesov, da se politično rehabilitira po aferi z žlindro.³⁴⁰

Ko je katoliška stranka v kranjski deželni zbor vložila nujni predlog za spremembo volilnega reda in je po zavrnitvi začela z glasno obstrukcijo, so liberalci Šusteršiča močno prijeli. Poročilo o dogajanju v deželnem zboru je bilo pisano žaljivo do Šusteršiča in ostalih klerikalnih poslancev. Za večjo predstavljalivost, je dodan tudi vizualni opis dogajanja. Šusteršič naj bi planil pokonci »kakor vol« in je »kar tulil od jeze«, njegov govor pa so pospremili še s komentarjem: »Ker si je mož v zadnjem času okrog trebuha nabral nekaj loja, ker si je ta svoj trebuh zavil v svečano belo vestjo in ker se je med govorom s svojima rokama neprestano tolkel po tem trebuhu, bil je izdalje podoben vojaškemu bobnu, kojega obdeluje general-tambor!« Ob predstavitvi nujnosti predloga za volilno reformo, je »nastopil kot pozér« pred zrcalom. Opletal je z rokami in te »figure bile so res občudovanja vredne; kar pa je govoril, bil je čisto navaden in ordinarni 'bierschwefel'«. Na naslednji seji je ponovno prišlo do kravala, na koncu je Šusteršič žalil poslance narodne stranke. Predsednik deželnega zbora je sejo zato zaključil, Šusteršič pa ni mogel odnehati: »Šusteršič pa še vedno dalje divja ter ponavlja svoje psovke ter kliče: Ali hočete kaj zaušnic dobiti?/ Dr. Tavčar vstopi pred Šusteršiča: Tukaj sem! Prvi bi ne rad udaril — na Vašo zaušnico sem pa tudi

³³⁵ Pleterski, Dr. *Ivan Šusteršič*, 113-114.

³³⁶ Leta 1996 je bil izdan ponatis *Žlindra v državnem zboru*, skupaj s Šusteršičevo knjižico *Moj odgovor* - Ivan Šusteršič, *Moj odgovor; Žlindra v državnem zboru* (Škofja Loka, Postojna 1996).

³³⁷ npr.: »Šusteršič – ovaduh«, *SN*, 14. december 1900, 3.

³³⁸ glej: *SN*, 17. november, 4., 15., 17., 29. december 1900, tudi še 27. april 1907.

³³⁹ »Vseučiliška debata«, *SN*, 9. december 1901, 1.

³⁴⁰ »Izjava slovenskega dijaštva« *SN*, 9. december 1901, 1.

radoveden./ Šusteršič se umika proti izhodu ter pravi: Bo že prišel čas za to.« Pobegnil je, ker je »junak samo v svojem goltancu«. ³⁴¹

Obstrukcija v deželnem zboru je le zaostрила odnose med strankama. Na volilnem shodu v Višnji Gori je Ivan Tavčar svoj govor namenil izključno opisu nasprotne stranke, najprej njenemu predsedniku Šusteršiču. Kdo je ta Šusteršič, vodja klerikalne stranke, se sprašuje. To je: »nič drugega kot kup arogance in nesramnosti, za katerima se skriva nevednost, plitvost in površnost. Vse skupaj poškopljeno je z žegnano vodo, ali jedro je ostalo kakor je bilo. In to jedro je sleparsko!« V nadaljevanju Tavčar oriše Šusteršičevo preteklost in ponovi že slišane očitke o spreminjanju stališč, menjanju barv ter sleparstvu. Kot mladenič naj bi bil »anarhist brez vere in idealov«, pretepal se je s policijo in pijančeval. Med študijem je pretental minorite, da želi postati menih, le zato, da se je v samostanu lahko mirno učil za izpite (ter zastonj jedel in pil), nato pa izstopil. Žalil je duhovščino, da »far in kozel jednako smrdita«, danes pa je ljubljeneec ljubljanskega škofa in »svetnik, in angelji že vlečejo stari Elijev voz iz nebeške kolnice, da nam ob svojem času živega Šusteršiča nad oblake popeljejo!« A slepar je slepar in kot poslanec je goljufal kmete s svojo žlindro in zato dobil zaušnico na Dunaju. Na Kranjskem je pa še vedno svetnik! A kakorkoli, Šusteršič »na svojih plečih nosi vžgano znamenje goljufa, kakor hudodelec na galeri. In tega znamenja se več ne otrese, in naj še tako rolo igra pri katoliško-narodni stranki. Da pa more igrati sploh kako rolo, to govori o grozni dekadenci te stranke!« ³⁴²

Konec leta 1911 je Frane Šuklje presenetil z odstopom z mesta deželnega glavarja. K temu naj bi ga napotilo nestrinjanje z lastno stranko, predvsem s Šusteršičem. ³⁴³ Slednji se je na Dunaj odšel dogovarjat o novem deželnem glavarju. Novica, da je bil sam imenovan za novega deželnega vladarja, je presenetila še bolj kot Šukljetov odstop. *Slovenski narod* je ob Šukljetovem odstopu zapisal, da imenovanje Šusteršiča ni verjetno, ker naj bi imel sam višje leteče cilje in tudi vlada tega ne bi storila, ker bi s tem še razpihala strankarski boj. ³⁴⁴ Presenečena pa je bila tudi SLS. Splošno prepričanje je namreč bilo, da bo novi glavar Franc Povše. Večje nezadovoljstvo je sprožilo še dejstvo, da se Šusteršič z imenovanjem ni odpovedal državnoborskemu mandatu. ³⁴⁵ V *Slovenskem narodu* so članek o Šusteršičevem

³⁴¹ »Deželni zbor kranjski«, *SN*, 23. junij 1902, 1-2.

³⁴² Ivan Tavčar, »Proč s hinavščino iz našega javnega življenja«, *SN*, 17. avgust 1901, 1-2.

³⁴³ Pleterski, Dr. *Ivan Šusteršič*, 264.

³⁴⁴ »Križa v deželnem dvorcu«, *SN*, 2. januar 1912, 1.

³⁴⁵ Pleterski, Dr. *Ivan Šusteršič*, 265.

imenovanju naslovili kar »Pot v Damask«. Članek je pisan v stilu pogovora in išče vzroke za njegovo imenovanje. In kakor je Savel postal Pavel, ko ga je obsijal »svit z neba in je čul nebeški glas«, tako se je ministru Stürgkhu prikazal Šusteršič in mu pokazal 27 poslanskih glasov. Vlada ni »kronala« najsposobnejšega in najzaslužnejšega poslanca (tega si naj ne bi upal trditi niti *Slovenec*). Zaključujejo, da je tudi narodu potrebna »pot v Damask spoznanja«.³⁴⁶ Šusteršiču, ki je bil najbolj glasen proti vsaki vladi, je ta namignila, da dobi od nje kakšno korist, zato je postal v trenutku patriot in pripeljal »svoje malo krdelce klerikalnih Slovencev« k njej. Njegovo imenovanje je le uspešno zaključen dogovor.³⁴⁷ Po imenovanju je ostal državnozborski poslanec in vodja kluba, kljub nezdržljivosti funkcij (načelo v stranki). Šele dve leti kasneje je, zaradi nezadovoljstva izvenkranjskih politikov, predal vodenje državnozborskega kluba Antonu Korošču.³⁴⁸

Več kot leto dni po imenovanju Ivana Šusteršiča za deželnega glavarja, je začela v *Slovenskem narodu* objavljati članke Kamila Theimer.³⁴⁹ Theimerjeva je bila na Dunaju priznana gospa, ki se je ukvarjala z gospodinjskim poukom. Na Kranjsko si je, na željo SLS, prišla pogledat Marijanišče in naj bi pomagala pri reorganizaciji gospodinjskih tečajev, ki so bili domena SLS. Po sporu s stranko je v člankih napadla Šusteršiča in Kreka. Slednji naj bi ji zaupal, da je Šusteršič postal deželni glavar s prevaro lastne stranke. Dobil naj bi navodilo, da na Dunaju priporoči Franceta Povšeta, a je ministru obljubil prehod njegovega poslanskega kluba v vladne vrste, če sam postane deželni glavar. Položaj je seveda dobil in v domovino se je vrnil s pojasnilom, da ga je minister sam prosil, naj sprejme glavarstvo. Vlogo pri tem naj bi imela tudi Bogomila Šusteršič, ki ima zelo velike apetite po moževem vzponu.³⁵⁰ To pričevanje je dalo liberalnemu časopisu dodaten zalet za napade na Šusteršiča in dokazovanje njegovega povzpetništva. Še lastno stranko uporablja kot stopnico za lastne interese in deluje proti njenim željam, so trdili. Kar je razkrila, je bilo »deloma več ali manj že znano« a se je zdaj še jasno povedalo.³⁵¹ Drugi očitek Šusteršiču, ki je ostal bolj v ozadju, je, da je preprečil ustanovitev semenišča v Marijanišču, ker zavoda ni mogel izkoristiti za osebne namene.³⁵² Tretja puščica s strani Theimerjeve v Šusteršiča, je bila

³⁴⁶ »Pot v Damask«, *SN*, 10. januar 1912, 1.

³⁴⁷ »Deželni glavar Šusteršič«, *SN*, 15. januar 1912, 1.

³⁴⁸ Bergant, *Kranjska*, 36.

³⁴⁹ Podrobneje o aferi Theimer v poglavju *Janez Evangelist Krek – »Slovenski Marks«*.

³⁵⁰ Kamila Theimer, »Kako je dr. Šusteršič postal deželni glavar na Kranjskem!«, *SN*, 14. maj 1913, 1-2.

³⁵¹ »Razkriti deželni škandali in obupna obramba klerikalcev«, *SN*, 19. maj 1913, 3.

³⁵² »Razkrinkani!«, *SN*, 21. maj 1913, 2.

obtožba, da je jemal denar od Ljudske posojilnice za privatne zadeve.³⁵³ Bolj kot Šusteršiča je afera, ki jo je povzročila Kamila Theimer, prizadela Janeza Evangelista Kreka.

Njegove osebne lastnosti so v liberalnem časopisju združili v humorističnem feljtonu »Očetovski nauki«. V njem »Šusteršič« svojemu sinu daje napotke za politično kariero. Sam ni imel nikogar, ki bi mu svetoval, zato je na začetku kariere storil mnogo napak, ki so mu zelo otežile politično pot. Prvi nasvet je, da naj ne kaže svoje barve in ne izraža mnenja, vsaj dokler se ne odloči, katera smer je prava, saj »ideali so za politika samo balast.« Njegovo delovanje naj bo »posvečeno le lastni koristi.« Stopiti mora na stran mase, ta je tista, ki pridobiva (in z njo je lažje shajati kot z meščanstvom). Sam je hitro spoznal duh mase in ugotovil, kako globoko je verna, zato se je spreobrn timer (čeprav ga je bilo najprej sram pred liberalci). Njemu so pomagali duhovniki, sin bo moral najti koga drugega, saj duhovniška moč počasi slabi. Nadalje mu opiše lastnosti ljudstva, katere mora poznati, če mu želi vladati. Ljudstvo je hkrati lahkoverno in nezaupljivo ter ne ljubi vedno tistih, ki mu dobro služijo. (»Kaj je pomagalo liberalcem, da so se trudili nesebično in uspešno za občni blagor?«) Da si podredi ljudi, morajo verjeti, da jim je brezpogojno in slepo vdan. Dajati mora videz, da neprestano dela za njih. Seveda ne zastonj, saj to prinese le nezaupanje, a mora poudariti, da je slabo plačan. Služi lahko veliko denarja, a na skrivaj (kot je sam z Ljudsko posojilnico). Mora biti glasen, čeprav ni nujno, da ima prav. Meščan misli, da mora biti politik prepričan, a mase ne moreš prepričati, lahko jo le premotiš (kot je sam delavce z bojem za volilno reformo). Nastopati mora ognjevito, neustrašno in brutalno. Hvaliti mora svoje pristaše in grditi nasprotnike. Laskanje imajo ljudje radi. Najraje vidijo, če hvališ lastnosti, ki jih sploh nimajo. Masa je nezmotljiva in nikoli ne dvomi o svoji intelektualni zmožnosti (kadar česa ne razume, se ravna po »zdravi pameti«, ta je pa nezanesljiva). Zato mora iti med ljudi in izvedeti, kaj mislijo, nato pa točno to razglasiti za svoje mnenje. Politik ne govori in ne piše zato, da ljudi prepriča, ampak zato da se jim prikupi. Širiti mora prepričanje, da niso sami krivi svoje nesreče, vedno so krivi drugi, vlada, zakoni, njemu nasprotna stranka. Eno poglavitnih lastnosti ljudstva je sovraštvo, ki je gonilna sila v javnem življenju. Zato je zelo koristno podpihovanje sovraštva proti političnim nasprotnikom (njemu je to zelo koristilo). »Politika bi bila prav nedolžna idila, če bi ljudje sovražili le tiste, ki so jim resnično

³⁵³ Kamila Theimer, »'Poštenjak' Šusteršič ali kako postane človek hitro bogat«, *SN*, 31. maj 1913, 2.

storili kako zlo.« Sovraštvo pa ljudstvo najlažje sprejme, če gre za materialne stvari. Najhitreje se naščuva stan proti stanu, s prepričanjem, da se en stan izkorišča. Sam je med drugim spodbujal sovraštvo ljubljanskih okoliških kmetov proti ljubljanskemu meščanstvu. Zato so volili njegovo stranko, čeprav je Ljubljana še vedno dajala mnogo denarja za obrobje. Najgrša človeška lastnost pa je zavist. V politiki je najpomembnejša socialna zavist, z njo najlažje manipuliraš z ljudmi. »Če se ljudem dopove, da se bore za sveto vero, za domovino in za ljudske pravice in če se jih pod takimi pretvezami pripravi do tega, da slede svojim grdim nagnjenjem in sramotnim strastem, potem je bitka že dobljena.« Bolj se širi politična enakost, bolj ljudje čutijo socialno neenakost. Kmet ve, koliko davka plača, ne ve pa, da ga drugi plačajo še več. Slikati mora bogataša v vsem njegovem bogastvu in hkrati dodati, da je lenuh. Sam je v deželnem zboru enkrat izrekel, da uradniki le »žro, žro, žro«, kar so uradniki kmalu pozabili, kmetom se je pa zelo priljubil. Pri volitvah je vedno odločujoče, kdo dobi indiferentno večino na svojo stran. Z duhovniki na svoji strani njemu to ni bilo težko. Dobiti mora ne le zaupanje kolektiva, temveč tudi posameznikov (sam je večkrat moral poljubljati najgrše otroke, da se je priljubil ženam nezanesljivih volivcev). Delati mora za stranko in ne v obče dobro. »Tisti poslanec, ki se bori za zmago principov in za občno korist, ne bo dolgo v milosti pri svojih volilcih. Poslanec mora vse zastopati, kar je v interesu njegove stranke in njenih pristašev, naj bo že pravično in moralično, ali pa ne.« Za vsak položaj, ki si ga človek pripori, mora nekoga izriniti. Na začetku kariere mora to storiti nežno, kasneje že odločneje. Če izpodriva nekoga iz lastne stranke, je potreba delikatnost. V vsakem primeru pa mora prepričati ljudi, da dela bolje od tekmeca. Glavno je, da je tekmelec odgovoren za vse, ti pa za nič.³⁵⁴

»Očetovski nauki« zaokrožujejo vse predstave o Šusteršiču, ki so jih gojili liberalci. Zanj je važen le osebni interes, moč in vpliv, zato zlahka menjava prepričanja. Pripravljen je vse žrtvovati za lastno dobro. Njegova politika je takšna, kot mu jo narekujejo potrebe. Teh lastnosti Šusteršič za liberalce nikoli ni izgubil. Tekst pa ne kritizira le Šusteršiča, poleg hvaljenja liberalne stranke, se v njem zrcali tudi mnenje, ki so ga imeli o »masi«. Ob že omenjenih vodljivih in neučenih volivcev, je tu prikazana še celotna »masa«, ki ni le vodljiva, ampak tudi nehvaležna, kruta, zavistna in dovzetna za manipulacijo. Ob takem mnenju, ne preseneča njihovo nasprotovanje volilni reformi.

³⁵⁴ »Očetovski nauki« *SN* 9. - 23. maj 1906.

Ivan Šusteršič v liberalnem taboru nikoli ni užival simpatij. Za njih je bil povzpetniški, nenačelen in častihlepen politik. Sicer spreten v svojem delovanju, a nikoli pozitivna osebnost. Njegove grehe iz mladosti, resnične ali ne, so radi uporabljali za prikazovanje njegovih lastnosti. Niso mu verjeli, da je veren katoličan, tako kot niso verjeli, da je narodnjak in ima čut za socialne zadeve. Ni se boril za lastna prepričanja, ne za stranko. Boril se je zase in svojo kariero, saj »ideali so za politika le balast«.

6.3. Janez Evangelist Krek - »Slovenski Marks«

Janez Evangelist Krek je javnosti najbolj znan po svojem delu na socialnem področju. Sodeloval je pri mnogih časopisih, objavljajl knjige o socialni tematiki (*Črne bukve* in *Socializem*) in pisal literarna dela. Njegovo pisanje je bilo predvsem pripomoček pri »izvrševanju socialno-organizatoričnega in političnega dela.«³⁵⁵ V prvi vrsti je bil politik, neuradni vodja krščanskosocialne struje v klerikalni stranki (»oče krščanskega socializma na Kranjskem«) in nekaj časa tudi strankin podpredsednik.

V liberalnem časopisju je Krek sprva manj prisoten kot sta škof Jeglič in Ivan Šusteršič.³⁵⁶ Seveda pa ni bil neopažen. Največkrat se je v *Slovenskem narodu* pojavil zaradi svoje socialne dejavnosti. V njegovo socialno mišljenje niso dvomili (česar ne moremo reči za njegovo stranko), še več, pripisovali smo mu celo socialistične ideje. Verjamejo, da je iskreno veren in vesten duhovnik, a tudi socialisti niso vsi ateisti (le vero imajo za izključno osebno stvar). Zavedajo se, da je preveč inteligen, da bi bil socializem opazen v njegovih spisih, a takšne ideje naj bi mu ušle v govorih na shodih. Menijo, da se Krek gotovo ne strinja s krščanskosocialno tezo o neenakosti stanov. Za njih je zadosti zgovorno že dejstvo, da naj bi si pridobil zaupanje socialnih demokratov. V klerikalnih krogih naj bi prevladovalo prepričanje, da je Krek »le s plaščem krščanskega socializma odet socialni demokrat«.³⁵⁷ Krek je s strani liberalcev dobil še mnogo vzdevkov, med drugim »tonzurirani rudečkar«, »slovenski Marks«³⁵⁸, »ljublanskega škofa Sancho Pansa«³⁵⁹ »protestantski župnik«³⁶⁰ ipd.

³⁵⁵ Walter Lukan, »Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled«, v *Krekov simpozij v Rimu* (Celje, 1992), 9.

³⁵⁶ Jurij Perovšek, »Janez Evangelist Krek in slovenski liberalizem«, v *Krekov simpozij v Rimu*, 76.

³⁵⁷ »Rudeči socialist v črni suknji«, *SN*, 17. februar 1897, 1.

³⁵⁸ Oboje v »Volilno gibanje. Z Notranjskega«, *SN*, 30. avgust 1901, 1.

³⁵⁹ »Krščansko socialstvo«, *SN*, 11. oktober 1902, 1.

³⁶⁰ »Dr. Krek v proračunskem odseku«, *SN*, 22. december 1899, 1-2.

Ko je bil pri Katoliški narodni stranki izbran za kandidata V. kurije za državnozbornske volitve 1897, so ga liberalci obtožili, da bo »uničevalec« skupnega jugoslovanskega kluba. Sklicevali so se na njegov govor na shodu zaupnih mož, kjer je izrazil nasprotovanje skupnemu delovanju z liberalci. Njegovo nasprotovanje naj bi bil edini razlog, da ga je katoliška stranka postavila za kandidata, saj ga v ostalih nazorih ne podpira, ker je zanj prerevolucionaren krščanski socialist. Za njih je »destruktiven element prve vrste« in »nevaren molj v katoliškem kožuhu.«³⁶¹ Podobno so menili, ko Krek ni ponovno kandidiral na naslednjih volitvah. Čeprav je Krek sam zavrnil kandidaturo, so liberalci razlog pripisovali temu, da si klerikalna stranka ne more privoščiti tako socialno reformističnega poslanca in ga je v nekandidiranje prisilila. Takšen poslanec jih v državnem zboru namreč le »kompromitira« pri njihovih pokroviteljih. Iz tega izvajajo dokaz svojih trditev, da je klerikalna stranka socialna le zaradi pridobivanja volivcev v domovini, ne pa da bi resnično tako delovala.³⁶²

Kreku so kot politiku priznavali govorniške sposobnosti, ki jih je bolje uporabljal na shodih kot v državnem zboru. Njegov prvi poslanski govor so primerjali s špansko juho »olla potrida«, v kateri je veliko vode in različnih trav. »Mnogo je skupaj znešenega, a posebnega nič!« A mu priznajo, da ni tako slabo za začetnika.³⁶³ Če so opazili njegove govorniške sposobnosti, še ne pomeni, da so odobraval tudi vsebino. Po tem ko je na shodu po izvolitvi seznanjal volivce z delom v parlamentu, so mu liberalci očitali dvojno delovanje, da podpira vlado na Dunaju, volivcem doma pa jo graja.³⁶⁴ Članek so naslovili z njegovim uvodnim pozdravom iz govora »Pridiga v oštariji« na shodu leto prej. Slednjega so humorno obravnavali v podlistku »Kronika«. Če se na »liberalnih shodih« za nagovor poslušalcev večinoma uporablja »Častita gospoda!« in pri socialistih »Častiti navzočniki«, je Krek svoj govor začel z »Pridiga v oštariji!«, še pred tem pa je odložil klobuk in si zavihal rokave, kar mu je v trenutku kupilo vse poslušalce. Čeprav govora potem niso dosti poslušali (saj delavci ne razumejo darvinističnih teorij, ki jih je v govoru pobijal Krek) je vseeno pustil močan vtis. Med govorom je tako močno udaril po mizi, da so se skoraj prevrnili kozarci, kar je navdušilo poslušalce.³⁶⁵

³⁶¹ »Uničevalec jugoslovanskega kluba je dobljen!«, *SN*, 15. februar 1897, 1.

³⁶² »Od Kreka na Šusteršiča«, *SN*, 31. oktober 1900, 1.

³⁶³ »Dr. Krek in njegov maiden speech«, *SN*, 10. maj 1897, 2.

³⁶⁴ »Pridiga v oštariji«, *SN*, 22. april 1897, 1.

³⁶⁵ »Kronika«, *SN*, 22. avgust 1896, 1.

Veliko trše so liberalci prijeli Kreka po njegovih govorih proti liberalizmu. Nekateri njegovi govori so bili namreč tako zelo sovražni, da je bil *Slovenec*, ki je objavil Krekov govor z dne 14. maja 1911 konfisciran.³⁶⁶ Omenjeni govor so v *Slovenskem narodu* označili za »ščuvanje« in »hujskanje«, ki spodbuja k uboju. Pripisali so mu celo objektivno odgovornost za umor v njegovem domačem kraju, ko je klerikalec ubil lastnega sorodnika iz političnega sovraštva. Sedmega istega meseca je v Davči pozival ljudi, naj »pomečejo liberalce v grapo in jih potolčejo s kamenjem«. Tako oznanja Krek »evangelij umora«. Na shodu ni govoril kot človek, ampak kot »stekel pes«.³⁶⁷

Ko so po začetku zasedanja državnega zbora začele v podlistku izhajati »Slike iz parlamenta«, si je Krek prislužil sledeči opis: »Srednje postave z vsemi potrebnimi in nepotrebnimi lastnostmi za prototipnega korarja z napihnjenimi lici in s trebuščkom, ki bi delal čast vsakemu priorju. Temni lasje, temna polt, vedno umazana in nezlikana srajca in zanemarjena toaleta. Na ulici bi lahko sodil človek, da je komisar v klavnici; njegova črna suknja zatemnjuje svitle solnčne žarke in sveti ponoči mesto Auerjevih svetilk na slavnem mestnem trgu krščanskim socialinom, ko jih vodi od burnih debat in preprirov z rudečkarji. Oficijalno krščanski socialinom, privatno — kakor pravijo — rudeči socialinom.« Nadalje piše, da je marljiv in delaven, a pozabljiv in raztresen. Velik humorist in veseljak, strasten igralec taroka. Poleti in pozimi nosi isti ceneni slamnik, gostom vedno ponudi vse kar ima, tudi lastne čevlje (oboje dokazuje njegov socialinom in komuninom). Imeniten agrarec, ki rešuje ameriške in kitajske agrarne krize, občasno tudi slovenske. Ob polnih čašah ureja *Glasnik* in sodeluje pri drugih časopisih. Avtor zaključí: »Mož ni napačen, nekaj univerzalen genij: Boljši krščanski socialinom kakor Lueger, popotuje in govori na večjih shodih, kakor Brian, se ne briga za toaleta kakor — Paul Verlaine in dela po okusu klerikalcev lepše pesmice, kakor — Ada Negri.«³⁶⁸

Da je Krek ljubil dobro pijačo, je bilo splošno znano, zato je liberalce najbolj zabavalo, da je sodeloval v klerikalnem boju proti alkoholu (predvsem žganju) in v »družbah treznosti«. Ustanavljanje teh družb so liberalci sprejeli z odporom. Na poziv *Slovenca*, naj ustanovijo svojo takšno družbo, so odgovorili, da za to ni potrebe. Menili so, da se da žganje omejiti z višjimi cenami in dobrim ter cenejšim pivom. Dodali pa še, da pri njihovih privržencih ni toliko pijancev kot pri klerikalcih, saj je znano, da je dosti

³⁶⁶ »Nedeljsko hujskanje dr. Kreka«, *SN*, 18. maj 1911, 1.

³⁶⁷ Prav tam.

³⁶⁸ Politicus, »Slike iz parlamenta IV.«, *SN*, 12. junij 1897, 4.

več pijančevanja med kmeti. Družbe treznosti jih motijo, ker z njimi klerikalci le še dodatno izžemajo ljudi. Smešno se jim zdi, da želijo tisti, ki so »s konsumi faktično vzgojili celo generacijo najhujših pijancev«, sedaj pridigati ljudstvu. Dober zgled naj dajo raje »rudečenosi« duhovniki. Med njimi tudi Krek, saj je vsem znano, da je velik pijanec. »'Vse zapijemo, vse zalumpamo', bi lahko pel, kako pa njegova slabost reflektira na življenje njegove stranke, vidimo v deželni zboru. Ta in oni se sicer čudi, da je **vinski bratec** [poud. a.] dr. Krek na protialkoholskem shodu igral tako važno ulogo, češ, to je komedija. A morda se godi dr. Kreku krivica in hoče on s svojim življenjem le pokazati, kako grda razvada je pijančevanje.«³⁶⁹

Dve leti pozneje, ob ustanovitvi društva »Abstinent«, katerega predsednik je bil Krek, je *Slovenski narod* pod črto objavil »Sobotno pismo«. Na humoren način obravnava ustanovitev društva. Piše, da je dejstvo, da je Krek predsednik, sprožilo kar nekaj opazk, saj »Krek pa abstinenca – kdo bi se ne smejal od vsega srca!« Pisec doda še, da društvo ne bo tako strogo do svojih članov. Prepovedano jim bo piti le v liberalnih gostilnah, med tem ko v klerikalnih lahko. »Trpka ironija« je dejstvo, da je bilo društvo ustanovljeno v hotelu Unionu, kjer je v vinski kleti »tempelj pijančevanja«.³⁷⁰

Veliko prahu je dvignila že omenjena afera Theimer. Ob sporu s stranko je v *Slovenskem narodu* (tudi v *Zarji* in *Dnevu*) začela objavljati članke o dogajanju v stranki, na udaru sta bila predvsem Šusteršič in sprva le posredno tudi Krek. Svojo odločitev, da članke objavi, je utemeljevala s stvarnim in osebnim vzrokom. Prvi razlog naj bi bil preprečitev ustanovitve semenišča za izobrazbo učiteljic gospodinjstva na kmetih. Drugi razlog je bil osebne narave. S Krekom se je seznanila (preko Bogomile Šusteršič³⁷¹) zaradi socialnih in narodnogospodarskih vprašanj. Njuno znanstvo naj bi se je prelevilo v intimno prijateljstvo. Po letu in pol prijateljevanja naj bi ji Krek predlagal poroko s Povšetom (ki ga takrat še poznala ni), da bi se ustvarilo politično ravnotežje napram Šusteršiču in da postavi raznovrstne socialne zavode ter svoje strokovno znanje v službo njegovemu narodu. Ogorčena naj bi ponudbo zavrnila, a

³⁶⁹ »Antialkoholističen shod«, *SN*, 26. oktober 1903, 3 in »Katoliški antialkoholik«, *SN*, 31. oktober 1903, 3-4.

³⁷⁰ R, »Sobotno pismo«, *SN*, 25. november 1905, 1.

³⁷¹ Kamila Theimer, »Poštenim ljudem«, *SN*, 24. september 1913, 1.

Krek naj se ne bi vdal in ji to še večkrat predlagal. Ob tem se je obnašal ogorčeno in »s kričečo nehvaležnostjo«.³⁷²

Na njene obtožbe so se seveda burno odzvali v *Slovincu*. Želeli so jo prikazati kot umobolno, histerično samomorilno žensko, ki želi zaradi osebnih zamer uničiti Slovensko ljudsko stranko. Proglasili so jo za Židinjco in obrekovali njeno družino.³⁷³ Zaradi obtožb in žalitev je Kamila Theimer *Slovenca* tožila.³⁷⁴ Krek dovoljuje takšne napade na svojo prijateljico v svojem časopisu, piše Kamila, ker se jo ima bolj bati kot Šusteršič, saj ve o njem veliko hujše stvari.³⁷⁵ Ker so po njenem mnenju obtoženi na sodišču zavlačevali sojenje, je grozila, da bo objavila Krekova pisma.³⁷⁶ Del pisem je potem res objavila že naslednji dan.³⁷⁷ Zaradi novih napadov nanjo (tudi Krekovih) je objavila še preostanek pisem.³⁷⁸ Iz objavljenih pisem in njenih pojasnil je bilo razvidno, da je s Krekom imela ljubezensko razmerje. Po tem, ko ji je predlagal možitev s Povšetom, so se njuni odnosi ohladili in kmalu se jo je začel izogibati. Po njenih navedbah, njune zveze ni smatral za grešno, verski oziri so mu »tuji« in nima proti takšni zvezi nobenih »verskih pomislekov«.³⁷⁹

Slovenski narod je afero spretno izrabljal v politične namene in še spodbujal pisanje Kamile Theimer. Dnevnik z afero ni koval le političnega dobička, ampak tudi finančnega. Ob objavi Krekovih pisem se je zanimanje za *Slovenski narod* tako pomnožilo, da so morali povečati naklado.³⁸⁰ Tavčar je na shodu v Mestnem domu podal sledečo misel: »Če je kdo pristen katolik - in dr. Krek se je nebrojkrat takega sam imenoval — ne sme samo katoliško govoriti, ampak mora tudi katoliško živeti; če je kdo profesor morale, mora predvsem sam držati se naukov, o katerih predava, in če je kdo končno vrhovni poveljnik prononsirane stranke, ki je svoje politične nasprotnike pobijala po gorenjskih grapah ter jim očitala, da so sami nečistniki, potem — z ozirom na vse, kar sem ravnokar naglašal — tak mož ne sme imeti nezakonskih otrok in tudi ne sme priti v položaje, kjer bi jih lahko dobil.« Nadalje je pozval Kreka, da naj zanika pristnost pisem. Če jih bo, bo tudi liberalni tabor naredil vse, da se mu popravi krivica,

³⁷² »Kamila Theimer proti klerikalni stranki«, *SN*, 20. maj 1913, 3.

³⁷³ Theimer, »Odgovor 'Slovincu'«, *SN*, 19. maj 1913, 3.

³⁷⁴ »Tiskovna tožba Kamile Theimer proti 'Slovincu'«, *SN*, 12. junij 1913, 3.

³⁷⁵ Theimer, »Beseda o dr. Kreku«, *SN*, 31. maj 1913, 1-2.

³⁷⁶ Theimer, »Zadnje svarilo«, *SN*, 22. avgust 1913, 1-2.

³⁷⁷ Theimer, »Nujno pojasnilo«, *SN*, 23. avgust 1913, 2.

³⁷⁸ Theimer, »Poštenim ljudem«, *SN*, 25. september 1913, 4-5.

³⁷⁹ Theimer, »Poštenim ljudem«, *SN*, 24. september 1913, 1 in Kamila Theimer, »Moje upravičevanje«, *SN*, 27. september 1913, 2.

³⁸⁰ Igor Grdina, »'Donjuanska afeta' J.E. Kreka«, v *Slovenska kronika XX. stoletja. 1900 – 1941* (Ljubljana, 1997), 143.

ki se mu je delala, če ne, pa je »njegova kandidatura očitno pohujšanje in naravnost udarec v lice zadnjemu katoliškemu shodu v Ljubljani!«³⁸¹

Afera Kreka s Kamilo Theimer je ostala nedokazana, pisma in članki v liberalnem časopisju pa so omajali Krekov ugled in mu uspeli »temeljito zagreniti leto 1913«.³⁸²

Podpihovanja afere s strani *Slovenskega naroda* niso podpirali vsi člani Narodno napredne stranke. Hribar pogroma nad Krekom ni odobral,³⁸³ Tavčar pa naj bi po Krekovi smrti Franu Saleškemu Finžgraju v pogovoru dejal, da obžaluje napade na Kreka v *Slovenskem narodu* v zadevi Theimer.³⁸⁴

Ob njegovi smrti leta 1917 so njegovi nasprotniki zapisali: »Parlament izgubi v njem enega svojih najodličnejših mož. Jasnih misli, točnega pojmovanja o bistvu in jedru vsakega vprašanja, sijajen govornik, nenadkraljiv debater — to je bil dr. Krek. Bil je parlamentarec in politik v najboljšem pomenu te besede, kakoršni se ne rodé vsako desetletje, nam Slovencem že celo ne.«³⁸⁵

Janez Evangelist Krek je bil zagotovo najbolj spoštovan politik Slovenske ljudske stranke med liberalci. Seveda ni bil brez madeža in na njegove polemike zoper liberalizem so se ostro odzivali. Prav tako mu niso prizanašali s humornimi opazkami, predvsem na njegov izgled in ljubezen do dobre pijače. Četudi niso nikoli verjeli v socialne težnje klerikalne stranke, jih Kreku niso nikoli zanikali. Priznavali so mu, da je »gotovo najpoštenejši, najnesebičnejši« med vsemi v talar oblečenimi slovenskimi poslanci na Dunaju.³⁸⁶

6.4. Anton Bonaventura Jeglič

6.4.1. »Mili knezoškof«

Ljubljanski knezoškof Jakob Missia je bil leta 1898 imenovan za goriškega nadškofa. Za svojega naslednika v Ljubljani je predlagal sarajevskega pomožnega škofa Antona Bonaventuro Jegliča.³⁸⁷ V stolnem mestu je bil sprejet zelo slovesno, »vsa Ljubljana je bila na nogah«, pozdravni govor je imel župan Hribar. Govor novega

³⁸¹ »Shod v Mestnem domu«, *SN*, 3. november 1913, 2.

³⁸² Damir Globočnik, *Afera Theimer* (Radovljica, 2012), 233.

³⁸³ Ivan Hribar, *Moji spomini*, I. knjiga, 396.

³⁸⁴ Jurij Perovšek, »Janez Evangelist«, 83.

³⁸⁵ »Vest o smrti dr. Kreka na Dunaju«, *SN*, 11. oktober 1917, 1.

³⁸⁶ »Dr. Krek v proračunskem odseku«, *SN*, 22. december 1899, 1-2.

³⁸⁷ Franc Petrič, »Missia in Jeglič«, v *Missiev simpozij v Rimu*, 166.

knezoškofa je ljudi navdušil. Ob tem je *Slovenski narod* zapisal, da njegove besede »marsikaj obetajo«. ³⁸⁸ Liberalni tabor je novega knezoškofa sprejel z odprtimi rokami. Še pred prihodom, so o njem pisali le dobro, poudarjali so njegovo narodno zavednost in predvsem izražali upanje, da bo prinesel mir. Ne mislijo, da bi dosegel ponovno združitev strank, a upajo, da bo nad političnimi igrami in bo pripomogel k prenehanju hujskanja duhovništva proti liberalcem. ³⁸⁹

Novi škof je bil sprva naklonjen liberalnemu taboru, nekaj mesecev je bil celo naročen na *Slovenski narod* in je z županom Hribarjem zahajal na prireditve v Narodni dom. Razlogi za počasno oddaljevanje od liberalcev so bili različni. Omenjajo se napadi na cerkev v njihovem listu, nezaupanje do škofa s strani duhovščine. Ideja o katoliški gimnaziji se je pri Jegliču porodila po zboru slovenskih visokošolcev v Ljubljani. Tam so večinoma liberalno umerjeni dijaki zavrnil predlog, da bi se ustanovila slovenska visokošolska organizacija na temelju katoliškega krščanstva. ³⁹⁰ Ko je idejo o katoliški gimnaziji predstavil javnosti v božičnem pastirskem pismu leta 1898, se je iz liberalne smeri nanj prvič vsul plaz kritik.

Škofova želja po katoliški gimnaziji je pri liberalcih zbudila velik odpor. Ustanovitvi so nasprotovali v prvi vrsti zaradi načel »posvetnega razumništva«. Niso tako neumni, da bi »sami sebi grob kopali« in podprli takšno gimnazijo. Katoliška vzgoja je enostranska in neprimerna za današnji čas, če bi bila gimnazija namenjena izključno bodoči duhovščini, bi še molčali, tako pa morajo glasno nasprotovati, da bi se tako vzgajala tudi posvetna inteligenca. Drugi razlog leži v financiranju takšnega zavoda. Stroški ustanovitve in vzdrževanja bodo tako visoki, da jih samo škofovski proračun ne bo zmogel, kar priznava tudi škof. Denar se bo tako zbiral tudi med prebivalstvom, kar je slabo, saj ima duhovščina ljudstvo pod takšno oblastjo, da lahko doseže kar želi. Denar bodo prispevali predvsem najnižji sloji, ki že sedaj nimajo veliko, posvetno razumništvo pa projekta ne bo podprlo. Najbolj skrb vzbujajoč je škofov predlog, da bi ljudi prepričal v to, da se zavodov spomnijo v oporokah. Škof očitno ne razume posledic, ki bi jih prineslo takšno ravnanje. Ljudje v strahu pred smrtjo storijo marsikaj, da bo le vsečno »Gospodu«. Naša duhovščina bo to s pridom izrabljala in dediči bodo oropani že tako ne velike dediščine, kar jih bo pripeljalo na beraško palico. Če bi ta predpis izvrševal izključno škof in njemu duhovno podobni, se

³⁸⁸ »Sprejem knezoškofa dr. Jegliča«, *SN*, 20. maj 1898, 2.

³⁸⁹ »Ob prihodu knezoškofa Jegliča«, *SN*, 18. maj 1898, 1.

³⁹⁰ Jurij Perovšek, »Pogledi slovenskega liberalizma na poslanstvo in delo knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča«, v *Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991), 359 -360.

takšnih posledic ne bi bali. Ker pa bo to delala neizkušena in fanatična duhovščina, se je bati najhujšega.³⁹¹ V teh člankih so do knezoškofa gojili še prijateljska čustva, želeli so le, da »mili knezoškof« razmisli o njihovih pomislekih. Toni v člankih so, v primerjavi z dotakratnimi napadi na klerikalno stranko, zelo umirjeni, do škofa še kažejo neko stopnjo naklonjenosti.

Stopnjevanje nezadovoljstva s škofom je že razvidno v krajši vesti o zavodih, objavljeni dober mesec dni kasneje. Mestna deputacija je knezoškofa prosila, da opusti nameravano ustanovitev zavodov. Ta naj bi jim odgovoril, da je za to že prepozno. Takšen odgovor seveda *Slovenskega naroda* ni zadovoljil.³⁹² Prispevki za zavod so se že zbirali in nezadovoljstvo pri liberalcih je raslo. Poročali so o zlorabah pri nabiranju prispevkov in trkali škofu na vest.³⁹³

Liberalci se takrat še niso želeli spopasti s škofom. Napadi na njegove zavode so se sicer vrstili, a so do škofa še vedno gojili neko spoštovanje. Ivan Tavčar se je v svojem govoru proti konsumnim društvom v deželni zbornici obrnil tudi na Jegliča. Naziva ga »Njegova Milost« in ga spominja, s kakšnim veseljem so ga sprejeli v Ljubljani. Sprašuje ga, če je duhovščina poklicana, da se postavi na čelo takšnemu gospodarskemu ropanju, kot ga predstavljajo konsumna društva in če je prav, da duhovniki zaradi njih zapostavljajo svojo duhovniško službo.³⁹⁴

Ko je Jeglič pokupil in sežgal skoraj vse izvode Cankarjeve *Erotike*, je *Slovenski narod* s škofom še vedno postopal v rokavicah. Članek sicer začne s spominom na dekana Dagarina in njegovo uničenje Prešernove literarne zapuščine, a s poudarkom, da tega »slučaja« ne gre soditi enako. Jeglič je kupil *Erotiko* zakonito in lahko z njo počne, kar želi, a vseeno je njegovo dejanje »malenkostno in trdosrčno«. Vsebina Cankarjevih pesmi ni spotakljiva in če želi zatreti mladega talenta, bi mogel obsoditi vso slovensko literaturo. Bolj kot škof jih je presenetil založnik. To da je pristal, da jih proda škofu, ter se zavezal, da jih ne bo več izdajal, je sicer zakonito, a »nizkotno«.³⁹⁵ A le dva dni kasneje je pod črto objavljen feljton »Žrtve zelotizma«. Vsebina je dokaj podobna omenjenemu članku. V Cankarjevih pesmih avtor ne vidi nič

³⁹¹ »Projekt knezoškofa dr. Jegliča«, *SN*, 28. december 1898, 1-2 in »Proti katoliškem konviktu, I-V.«, *SN*, 4., 7., 10., 12., 14. januar 1899, 1-2.

³⁹² »Knezoškofovi zavodi«, *SN*, 15. februar 1899, 3.

³⁹³ »V vasi Šenčur dala je neka ubožna žena zadnja dva krajcarja s solznimi očmi nabiralcu s pripombo: 'Na, pa ne bom fantku kruha kupila!' Ali ni gospod knezoškof, to v nebo upijoč greh!«, »Škofov zavod in kmetski trpini«, *SN*, 27. februar 1899, 2.

³⁹⁴ »Proti konsumnim društvom (Govor Ivana Tavčarja v deželni zbornici 5. t.m.)«, *SN*, 5. april 1899, 3.

³⁹⁵ »Usoda slovenske knjige«, *SN*, 13. april 1899, 1.

moralno spornega in hvali njegovo poezijo. Sprememba je ta, da tu sežiganje *Erotike* enači z Dagarinovim uničenjem Prešernovih del. Pisec dodaja, da bo edina posledica te konfiskacije reklama in šele z njo bo prišlo pohujšanje, saj bodo zdaj vse preproste duše v pesmih iskale nemoralnost.³⁹⁶ Spremembo (sicer ne veliko) pogleda na škofovo ravnanje lahko pripišemo različnemu stališču dveh avtorjev, ali pa spremembi odnosa do škofa. Istega dne je bilo namreč objavljeno pismo škofa neimenovanemu kanoniku. V njem se zgraža nad blatenjem katolištva s strani liberalcev in kanonika naproša, če bi kaj namignil volivcem, da naj volijo konservativne kandidate. Dodajajo sicer, da bodo s komentarjem počakali, da škof pojasni svoje poglede.³⁹⁷ V tistem času se je namreč začela volilna kampanja za občinske volitve v Ljubljani. Agitacije in vmešavanja škofa v politiko (s podporo klerikalni stranki) so se liberalci najbolj bali. Ravno zaradi vmešavanja v politiko so prejšnjega škofa Missio najbolj napadali (poleg očitkov o protinarodnemu delovanju). Po objavi pisma so škofa sprva vseeno poskušali opravičiti, razlog za vmešavanje so pripisali njegovim mladim svetovalcem. Vendar so vseeno obžalovali, da se je knezoškof spustil v politiko in to še bolj neposredno kot Missia, ki je vedno stal v ozadju in druge pošiljal v boj.³⁹⁸

Po volitvah za škofovo poseganje v politiko ne najdejo več opravičila. »Volilni vihar je razgnal vse megle, in sedaj vidimo, da je prevzvišeni gospod knezoškof jeden najodločnejših nasprotnikov napredne narodne stranke, in da moramo s tem računati.« Škof je pred volitvami začel vojno proti njim in oni jo sprejemajo. »Prevzvišeni gospod knezoškof hoče imeti boj — bodi torej boj!«³⁹⁹

»Vojno« so liberalci vzeli resno in od nje niso več odstopili. Po prvem maju 1899 v *Slovenskem narodu* o Jegliču skorajda ne najdemo več pozitivne besede. Zapisovali so vsako njegovo delo in ga črno slikali. Kot očitanje je bilo ob kritiki večkrat poudarjeno, kako so ga v Ljubljani sprejeli z odprtimi rokami, kako so pričakovali, da bo nadstrankarski in bo skrbel, da se »podivjana duhovščina« malo umiri.

6.4.2. »Jeden najodločnejših nasprotnikov napredne narodne stranke«

S posegom v politiko je Jeglič postal najhujši sovražnik Narodne stranke. Sprememba njegove vloge je sovpadala s koncem sprave med strankama in pripisali so

³⁹⁶ F.G., »Žrtve zelotizma«, *SN*, 15. april 1899, 1-2.

³⁹⁷ »Škof Anton Bonaventura v – agitaciji!«, *SN*, 15. april 1899, 3.

³⁹⁸ »Knezoškof v agitaciji«, *SN*, 19. april 1899, 1.

³⁹⁹ »Knezoškof in občinske volitve«, *SN*, 1. maj 1899, 1.

mu moralno odgovornost zanjo.⁴⁰⁰ Za njih je postal »vnet strankar«, ki vse podreja koristim stranke.⁴⁰¹ Polemizirali so z vsakim njegovim pastirskim pismom, še posebno, če se je dotikal posvetnih zadev. S prepovedjo listov *Slovenski narod*, *Ljubljanski zvon*, *Rodoljub* in *Rdeči prapor* naj bi škof »smešil samega sebe«, ⁴⁰² sedem let pozneje, ko naj bi škof izdal tajen »ferman«, da naj se »iztrebi napredno časopisje«, so ga obtožili nove protireformacije in inkvizicije, ki pa ne bo uspešna.⁴⁰³ Ko je Jeglič v pastirskem listu zapisal, da: »Posebno pri volitvah vam moramo bistro povedati, kako morate voliti, ako hočete imeti zastopnike Bogu pokorne, ne pa Bogu upornih«, so zapisali, da se je pokazal: »ultramontanski fanatizem ljubljanskega škofa v vsi njegovi nagoti.«⁴⁰⁴

Jeglič si je z vstopom v politiko zapravljal vse dobroimetje pri liberalcih. A je postal za klerikalno stranko »odločilna avtoriteta«⁴⁰⁵. Kako se politika klerikalne stranke določa v škofiji, na satiričen način opisuje pesem »Diversa«, ki obravnava že omenjeno »prepoved« ponovne kandidature Kreka leta 1900 v državni zbor. V njej se škof po nasvetu odloči, da je res bolje poslati na Dunaj »eksminorita«⁴⁰⁶ kot »nihilista«.

»Izvršili, dragi tovariši, smo
Bogu dopadljivo res delo,
ki v blagor telesni in v dušno korist
posledic bo dobrih imelo«.

»Ker Krek naš učen in pobožen je mož,
zato pa se z nami bo družil,
in eksminoritu bo z nami on vred
sub oboedientia⁴⁰⁷ služil«.

V pesmi se v nadaljevanju dogovorijo tudi to, kdo bo novi »fajmošter« na Igu, ter da bo Peter Bohinjec še naprej služil pokoro na Horjulu, ker je premalo storil za katoliško stvar.⁴⁰⁸ V citirani kitici je sicer rečeno, da bo Krek skupaj s celotno škofijo

⁴⁰⁰ »To je resnica«, *SN*, 14. junij 1899, 1.

⁴⁰¹ »Vse za stranko«, *SN*, 17. junij 1899, 3.

⁴⁰² »Pastirski list«, *SN*, 27. december 1899, 1.

⁴⁰³ »Najnovejše preganjanje naprednega in svobodnega časopisja«, *SN* 29. januar 1906, 1.

⁴⁰⁴ »Ultramontansko stališče, II.« *SN*, 15. januar 1901, 1.

⁴⁰⁵ Metod Benedik, »Jegličeva življenjska pot«, v *Jegličev simpozij v Rimu*, 24.

⁴⁰⁶ Ivan Šusteršič. Vzdevek se nanaša na njegov domnevni vstop k minoritom v času študija.

⁴⁰⁷ Lat. – v poslušnosti.

⁴⁰⁸ Ostrovoj Sršen, »Diversa«, *SN*, 10. november 1900, 1.

Šusteršiču »poslušno« služil, a vseeno je odločitev, kdo bo kandidiral, sprejeta v škofovski palači. Ta dvojnost oblasti v stranki, med predsednikom in škofom, se večkrat pojavlja kot nedoslednost v liberalnih trditvah. Škof je bil ali orodje v rokah Šusteršiča ali pa je bil vodja stranke. A dejstvo je bilo, da je stranko vodil Šusteršič, bil je njen predsednik in je vodil politiko. To moč pa je imel le, dokler ga je podpiral škof. Ravno odtegnitev škofove podpore je pomenila Šusteršičev dokončen politični zaton.⁴⁰⁹ Za razliko od Jegliča so prejšnjemu škofu Missii vedno pripisovali prvenstvo v stranki. Predsednik stranke je bil le »škofov namestnik«, ⁴¹⁰ medtem ko Jegliča niso nikoli tako direktno povezovali z vodenjem stranke. Razlog za to je verjetno bolj na strani predsednikov stranke, kot v delovanju škofa. Medtem ko sta bila Karel Klun in Franc Povše kljub predsedovanju vedno bolj v ozadju, je bil Šusteršič veliko bolj opazen. Prevezel je vodilno vlogo v stranki in bil njen najvidnejši član.

Politično delovanje škofa ni bilo edino, kar so liberalci obrnili proti njemu. Po »prelomu« s škofom so njegove zavode še bolj ostro napadli. Najbolj so poudarjali trpljenje kmeta zaradi katoliških zavodov.

Na dan otvoritve so zapisali, da se odpira škofova šola, ki bo vzgajala »rimskim papežem janičarsko armado« za »rimski klerikalizem« vnete »fanatične bojavnike«. Denar zanje je dobil s prevaro ubožnih in »ni je opeke na tem zavodu, katere bi se ne držala kletev kakega prevaranega reveža, kake zapuščene vdove ali kake oropane sirote«. Pozivajo, naj bo dan otvoritve tudi začetek »brezobzirnega boja« zoper »rimski klerikalizem«. ⁴¹¹ Ustanovitev ni končala zbiranja denarja za gimnazijo, saj je bil potreben denar za vzdrževanje. Liberalci so zato nadaljevali z bojem proti zavodom, ker je duhovniško odiranje za kmeta: »hujše kakor toča, hujše kakor trtna uš, hujše, kakor požari in vse druge elementarne nezgode«. ⁴¹²

Škofovi zavodi so, tako kot konsumna društva, postali stalni političen očitek liberalne stranke. Skoraj ni bilo članka, kjer ne bi ob omembi škofa bili omenjeni tudi zavodi. Kot stranski motivi se pojavijo tudi v več povestih. V »Skušnjavah Tomaža Krmežljavčka« glavni junak, da bi pridobil ugled v škofovski palači, pošlje škofu (čeprav ga poimensko ne poimenuje, bralec ve, da gre za škofa Jegliča) priliznjeno pismo in dvajset kron za njegove zavode. Hkrati začne za njih agitirati pri več ljudeh in

⁴⁰⁹ Bergant, *Kranjska*, 38.

⁴¹⁰ »Iz klerikalnega kluba«, *SN*, 18. julij 1896, 1.

⁴¹¹ »Zavodi sv. Stanislava«, *SN*, 21. september 1905, 2.

⁴¹² »Izzemanje brez konca«, *SN*, 13. oktober 1905, 1.

jih prepričevati, da tudi oni pošljejo denar. Pri tem pazi, da je v pismih vedno omenjen kot tisti, ki je ljudi v to prepričal. Tomaž je na službovanju v Blatni Ligonji dočakal škofov prihod. Končno ga je tudi osebno spoznal in ostal pri škofu dobro zapisan predvsem zaradi svojih »naporov« za škofove zavode.

V »Cerkvenih miših« Alojzija Kokalja je Juriju jasno dano vedeti, da mora škofu poslati prispevke za zavode, če želi iz začasnega upravitelja napredovati v župnika Orehovelj. Že ob imenovanju za začasnega upravitelja ga je ob dekretu čakalo tudi knezoškofovo pismo. V njem beseda teče le o zavodih Sv. Stanislava, kako jih je ustanovil po razsvetlitvi od samega sv. Duha, da bi: »pokvarjeno mladino pripeljal 'Nazaj h Kristusu kralju'«. Toži, koliko denarja je potrebnega za njihovo vzdrževanje, da so mu veliko darovali že ljudje, zdaj pa nagovarja tudi svoje podrejene. Pod pismom je tudi pristavek knezoškofovega tajnika, kjer je napisan točen znesek, ki ga pričakujejo od vseh novoimenovanih župnikov.⁴¹³

Mnogo gradiva za napade je liberalcem dal kar Jeglič sam. Ob odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani leta 1905 je županu Ivanu Hribarju poslal zgroženo pismo zaradi gole muze nad Prešernom. V njem obsoja takšen »pohoten spomenik«, še bolj pa dejstvo, da je takšen kip postavljen pred cerkvijo. Mestni odbor prosi: »v imenu svojem, v imenu svetne in redovne duhovščine, v imenu vseh poštenih Ljubljancev, posebno v imenu rahločutnih gospa in sramežljivih gospodičen ljubljanskih, v imenu nedolžne mladine, pa tudi v imenu vsega vernega ljudstva slovenskega,« naj muzo odstrani ali zamenja s »spodobno oblečeno«. Objavi pisma v *Slovenskem narodu* je sledil ogorčen odgovor škofu, da »Prešernov spomenik je estetično lepo, čisto in plemenito delo, ki more vzbuditi slabe misli samo pri pokvarjenih ljudeh, ki more pohujšati samo take izpridene subjekte, ki nimajo čuta za lepoto, samo spolsko perverzne ljudi, katerih kozlovska mesenost je tolika, da jih tudi pri najidealnejši lepoti obide samo živalsko poželenje.« Škofovo očitaneje je zato le »izbruh mastodonsko – blaznega fanatizma ali pa izraz najgnusnejšega svetohlinstva in hinavstva.« Če bi bili takšni nazor pravi, bi morali zapreti najbolj znane katoliške cerkve, saj so polne nagih žensk in uničiti nekatera najboljša dela krščanske umetnosti. Ker pa niso, je škofovo stališče »glupo«, »zelotsko« in »v nasprotju s cerkvijo«.⁴¹⁴

Škofovo pismo je spodbudilo še mnogo odzivov, med drugim objavo »strokovnega« teksta »Nekaj o psihološkem vplivu nagote (Zoološka antropološka

⁴¹³ L. Calco, »Cerkvene miši«, *SN*, 30. oktober 1913, 1.

⁴¹⁴ »Izbruh blaznosti«, *SN*, 14. september 1905, 1.

študija)«. V njem avtor piše, da nagota sama po sebi ne vzburja, če ni drugih miselnih vzpodbud. Tako umetniška dela kot tudi zdravniški pregledi ne vzbujajo pohote pri večini ljudi, saj so misli takrat usmerjene drugam. Kip sicer lahko vzburja nekatere ljudi in to hote ali nehote. V prvem primeru se imajo ljudje v oblasti, vzburi jih lahko vsaka malenkost, a se temu lahko uprejo, če le hočejo. Tako mišljenje imenuje »duševna onanija«. Ljudje, ki se jim pohotne misli vzbujajo nehote, že pri takšnih stvareh kot je kip, pa so »samo perverzni individui, ki so seksualno **popolnoma oslabeledi** [poud. a.] in se nikakor ne morejo ubraniti seksualnim iritacijam, vsaka najmanjša stvar jih na ta način razburja.«⁴¹⁵ Kaj so želeli z objavo tega članka povedati škofu oziroma o škofu, ni potrebno podrobneje razlagati.

Jegličevo zgražanje nad »pohotnim spomenikom« je dobilo tudi nekaj literarnih odzivov. *Slovenski narod* naj bi prejel več pisem in posetnic zoper škofovo pismo županu. Dobili naj bi tudi več pesmi, tri (oziroma del njih) pa so objavili pod črto pod naslovom: »Ljubljanski pesniki - ljubljanskemu škofu Antonu Bonaventuri«.⁴¹⁶ Pripominjajo, da nimajo sicer najvišje umetniške vrednosti, a se v njih »zrcali mnenje ljudstva«. Prva se iz škofa norčuje in piše, naj ne skrbi, saj ko bo nov rod vzgojen v njegovi gimnaziji, se Prešerna ne bo več slavilo. Takrat se bo njemu postavil spomenik, »v dokaz, da cel svet je že spreobrnjen!« Druga, daljša, med drugim pravi, da je si je škof sam kriv, ker ni nič daroval za postavitev kipa, zato je kipar nalašč izklesal tak kip. Nadalje poziva ljudi, naj si kip hitro ogledajo, preden škof to prepove, kot je prepovedal *Slovenski narod*. Tretja, prav tako humorna, piše, da so pohujšanja krivi liberalci, saj: »Zakaj povabili niste škofa/ Blagoslovit genija?/ Le pogledjte nagce v cerkvah;/ Blagoslovljeni so vsi;/ Pohujšanja ne dajejo,/ Blagoslov da — ta drži«.

Vse tri pesmi predstavljajo odziv dela javnosti na škofovo pismo. Negativen odnos do škofa je jasno viden in izražen skozi satiro. Vse tri iz različnih vidikov smešijo škofovo dejanje, a vsi ti vidiki so bili že slišani v člankih, ki so obravnavali škofovo pismo.

S tem se ni končala literarna satira, pisana zoper škofa. Komaj dva dni kasneje je v *Slovenskem narodu* objavljena satira »Sveti Senan. Povest iz dvajsetega stoletja (Sprožil dr. Prešeren)«, ki je spesnena »po predlogi« Prešernove pesmi »Sveti Senan«. Pod črto so za lažjo primerjavo objavili obe verziji.

⁴¹⁵ Boris Zarnik, »Nekaj o psihološkem vplivu nagote (Zoološka antropološka študija), *SN* 15. september 1905, 1-2.

⁴¹⁶ »Ljubljanski pesniki – ljubljanskemu škofu Antonu Bonaventuri«, *SN*, 20. september 1905, 1.

Neznani avtor si je sposodil Prešernovo pesem zaradi njene tematike (ob poglavitnemu dejstvu, da gre prav za Prešernovo pesem). Stari Senán se boji žensk le zaradi tega, ker mu vzbujajo grešne misli, prav tako zaradi tega novi Senan - škof preganja Muzo. Obema Senanoma celibat prepoveduje bližnje poznavanje žensk, a oba v mislih grešita in ne moreta nehati misliti na ženske prsi. V zanikanju svojih nagnjen sovražno nastopita proti ženskemu spolu. Novi Senan da muzo sežgati, stari Senan dekle pošlje premočeno nazaj na nevarno morje. Konca sta različna, saj se Prešernov Senan vrne med ljudi in konča s hinavščino, ko popusti svojim nagonom, medtem ko je Jegličeva spreobrnitev le polovična. Kipa ne preganja več, a žive ženske so zanj še vedno skušnjava in greh. To je tudi edini razlog, da se je spreobrn timer, saj se je bal ponovne oživitve Muze. V novi verziji Senana tudi niso pozabljeni zavodi Sv. Stanislava, ki so ga stali celega premoženja, ter dejstvo, da za spomenik ni ničesar prispeval.⁴¹⁷

Svojo literarno upodobitev sta škof Jeglič in muza dobila še enkrat. V novembru je prvič izšla *Osa : Politično-satirični tednik*. Na naslovni strani je karikatura, ki prikazuje Jegliča, kako Prešernov spomenik zaliva s smrdečo žlindro. S polivanjem žlindre se konča pesem »Škof in muza : Ljubljanska balada«, ki je objavljena na prvi strani. V njej škof ogovarja muzo; sprva nesramno naj se obleče, a ona mu pravi »le čevlje naj kopitar sodi«. Nato škof že bolj prijazno, da ji bo kupil obleko, da se ne bo prehladila, ona mu odvrne, naj ga za njeno zdravje ne skrbi, saj: »Še kikeljco prodala bom,/ za sladko vince dala bom!« Po skrbi, da za jetiko zbolí, odgovarja: »Ne draži me, preskrbni škuf,/ ne da ti nihče več na puf. —«. Pesem se zaključi:

»Kaj potlej škof naredil je,
na prvi strani vidi se:
po muzi zlil je žlindrin zos,
ves svet se držal je za nos.«⁴¹⁸

Pesem je le humorni prikaz škofa, ki je nezadovoljen z nago muzo in ne vsebuje globlje kritike. Edina opisana lastnost je zvitost, saj od resnične jeze preide v sladkobnost, da bi muzo prepričal, naj se obleče. Ker zvitost v dogodku ob postavitvi spomenika ni igrala nobene vloge, je uporabljena le kot dodatni element, da se satirično

⁴¹⁷ »Sveti Senan«, *SN*, 22. september 1905, 1.

⁴¹⁸ »Muza in škof : Ljubljanska balada«, *Osa. Politično-satirični tednik*, 11. november 1905, 1.

prikaže škofovo nasprotovanje nagi muzi. Zvitost tako ni skozi satiro vpeljana kritika škofove osebnosti.

Problemi škofa s spomenikom niso imeli zgolj verzificiranih, temveč tudi prozne upodobitve. Zgodba »Komarji« se ne ukvarja toliko z muzo, kot s škofovo jezo ob tolikšnem slavlju ob postavitvi spomenika. V zgodbi spremljamo škofa s korarji med obedom. Škof začne z dolgim monologom. Najprej zahteva, da semeniščniki ne smejo več mimo kipa iz frančiškanske cerkve in naj si najdejo drugo pot iz cerkve. On si bo izmislil molitev za ostale ljudi, da jo bodo molili, ko bodo hodili mimo. Še bolj se razburi zaradi dejstva, da je bilo na slavnosti toliko ljudi, tudi njihovih pristašev in zakaj so vsi izobesili zastave ter niso sledili njegovemu zgledu, ki je ni. Jezno ugotavlja, da se samo še kakšen delavec pred njim odkrije in nihče drug. Nadalje ga razburja udeležba katoliških dijakov na slavnosti, Prešernove pesmi... Korarji niso navdušeni nad njegovim dolgim govorom, saj so iz vljudnosti morali prenehati s hranjenjem. Eden izmed mladih korarjev ga poskuša potolažiti s tem, da bo Ljubljana kmalu njihova in takrat bodo odstranili »to babnico« ali jo vsaj oblekli. Drugi predlaga, da je za zdaj najbolje, da »zabavljajo zoper vse«, čez kip, čez prireditelje, čez zastave, čez prostor... Predlog škofu ustreza in predlagatelju obljubi mandat na naslednjih volitvah. Z njegovega »blagoslovljenega« obraza je nato izginila »sveta jeza«.⁴¹⁹

Prozno delo ima možnost predelati več tem, kot krajše pesmi. Prikazana je škofova jeza nad vsemi problemi, ki mu jih je prinesla Prešernova slavnost in zaradi katere naj bi mu izpuhtela vsa veljava v mestu. Liberalci so slavnost ob odkritju spomenika doživljali kot lastno zmago in jo kot tako prikazovali. Organizacija je bila v njihovih rokah, klerikalna stranka se je ni niti udeležila. Velika množica ljudi v Ljubljani jim je pomenila moralno zmago nad političnim nasprotnikom. In ravno to naj bi šlo škofu in stranki tako v nos.

Kritika in zabavljanje čez škofovo lažno moralo je bilo liberalcem le dober politični marketing. Kasneje so sami prevzeli to lažno moralnost, da so lahko udarili po škofu. »'Ženinom in nevestam' ali škandal vseh škandalov« so zapisali v *Slovenskem narodu* 2. novembra 1909 ob izdaji škofove brošure s tem naslovom. V rdeče platnice odeta brošura, ki naj bi mlade pripravila na zakon, je liberalcem omogočila, da so ustvarili še en škandal.

⁴¹⁹ »Komarji«, *SN*, 16. september 1905, 1-2.

Ob izidu so pisali, da to ni varstvo zdravja ampak »s tercijskim vzdihovanjem prepleten **pornografičen spis**, navadna **svinjarija**«, ki mora razžaliti čut vsakega spodobnega človeka. Kaj takšnega še ni bilo natisnjeno v slovenskem jeziku in sprašujejo se, kako škof kaj ve o zakonskem življenju. Ne vedo, ali je škof želel le zaslužiti na račun pohujšanja ljudstva ali pa je že »duševno tako opešal«, da ne ve več, kaj se sme in kaj ne. In to naj bi bil škof, postavljen in razsvetljen od sv. Duha, poudarjajo.⁴²⁰

Knjižica se je, kot trdijo v *Slovenskem narodu*, iz prodaje umaknila na zahtevo kanonikov,⁴²¹ ker je vzbudila takšen vihar v vseh slojih prebivalstva, ne glede na politično prepričanje.⁴²² Nastali vihar je bil sprožen in napihnjen z liberalne strani, je pa vzbudil ljudsko radovednost. Liberalci so izdali »zeleno« brošuro *Kaj pravi brošura škofa Antona B.?*, v kateri so bili ponatisnjeni odlomki škofove knjižice.⁴²³ V *Slovenskem narodu* so takrat zanikali, da bi oni izdali »zeleno« brošuro.⁴²⁴

Skozi november so v liberalnem glasilu pisali o škofovi knjižici, čez njo zabavljali (izšel naj bi drugi del, »Poduk vdovam in vdovcem«, ki je še bolj pikanten in pornografski⁴²⁵), objavljali, v katere jezike je že bila prevedena in kakšni so odzivi,⁴²⁶ ter vesti, kot so, grozovit način spovedovanja, ki ga ima škof, da je izvedel toliko o zakonskem življenju.⁴²⁷ Škofu sicer ne pripisujejo greha, da bi sam izkusil radosti, ki jih ponuja zakon, a je obsodba vseeno moralne narave. Česa takšnega si škof naj ne bi smel privoščiti. V članku »Vpogled v klerikalizem« najprej spomnijo, kako lepo so ga sprejeli v Ljubljani, a njegova dejanja so jih prisilila, da so o njem spremenili prepričanje. Ta, »četudi niso izvirala iz slabih nagibov so bila **nemoralna** [poud .a]« Tudi duhovščina bi morala že sprevideti, da je škof »**ekscentričen fanatik**, ki nima sam v sebi nobene opore, ki **pada iz ekstrema v ekstrem** [oboje poud.a.], ki v nobeni stvari ne pozna ne prave meje ne prave mere.« Za škofa ni zadosti, da je veren, potrebne so tudi druge lastnosti, ki pa jih Jeglič nima. Bil bi »morda čisto dober dušni krotitelj

⁴²⁰ »'Ženinom in nevestam' ali škandal vseh škandalov«, *SN*, 2. november 1909, 2.

⁴²¹ »Škofova knjižica o zakonski mesenosti«, *SN*, 2. november 1909, 2.

⁴²² »Vpogled v klerikalizem«, *SN*, 6. november 1909, 1.

⁴²³ Janez Cvirn, »Jegličeva brošura«, v *Slovenska kronika XX. stoletja 1900 – 1941*, 100.

⁴²⁴ »Brošura o škofovi brošuri«, *SN*, 8. november 1909, 2.

⁴²⁵ »Poduk vdovam in vdovcem«, *SN*, 4. november 1909, 2.

⁴²⁶ »Škofova brošura v hrvaškem prevodu« in »10.000 izvodov škofove brošure v nemškem prevodu«, *SN*, 18. november 1909, 2.

⁴²⁷ »Kako si je škof pridobil svoje izkušnje?«, *SN*, 9. november 1909, 3.

hudodelcev v kaki kaznilnici, za škofa pa je absolutno nesposoben.« Noben škof se tudi še ni tako pohujšal, kot Jeglič z izdajo rdeče knjižice.⁴²⁸

Polemiziranja okoli knjižice je »končal« Ivan Tavčar. Na Šentpeterskem shodu 25. novembra je še zadnjič spregovoril o njej. Zavrnil je očitek, da so šele liberalci s svojim pisanjem naredili škandal. Opozorili so le na njeno pohujšljivost in preprečili, da bi se ta razširila med kmete (ker so jo le zaradi ogorčenja umaknili iz prodaje). Prav tako zanika, da bi imela Narodno napredna stranka kaj s t.i. zeleno brošuro. Sam obsoja novo knjižico, a hinavsko je, da klerikalci napadajo ponatis, medtem ko opravičujejo original. Sam je obeh brošur že do »grla sit« in predlaga, da se njihovo časopisje neha ukvarjati z njima.⁴²⁹

Čeprav je bilo zanimanje za škofovo brošuro veliko, to ni omajalo klerikalne stranke, tako kot so liberalci želeli. V obrambo škofa se je vzdignila klerikalna stran, organiziranih je bilo 70 ljudskih shodov v podporo škofu, Mahnič, takrat že krški škof, pa je brošuro imenoval za »zláto« in »uspešno zdravilo za ohranitev deviške čistosti in zakonske nedolžnosti«.⁴³⁰

Zanimivo je, da v tem času ni bilo objavljeno niti eno literarno delo, niti en polemičen feljton v *Slovenskem narodu*, ki bi se dotikal »škandala vseh škandalov« (z izjemo omembe v kratki zgodbi »Umetnost«, kjer mož pri petinpetdesetih, preveri v škofovi brošuri ali je mogoče, da bi njegova žena pri enainpetdesetih zanosila, a tam o tem nič ne piše⁴³¹). Da v njem niso našli niti malo satire, je malo verjetno, saj so v nekaterih člankih o dogodku zelo hudomušno pisali, ali zabavljali čezenj (kot npr. »Poduk vdovam in vdovcem«). Glede na članke, s katerimi so napadali škofa, tudi ni mogoče, da bi se jim zdelo nespodobno.

Kljub temu, da se s knjižico niso več ukvarjali, je vseeno niso pozabili in so škofa občasno spomnili nanjo. Miroslav Malovrh je v svoji zbirki šal leta 1912 objavil tudi naslednjo:

»Fajmošter Jaka: Ti. Frence, ali že veš, da je naš uradni list prinesel pornografično prilogo, kakor poroča »Slovenec« z dne 8. t. m. v svoji 56. številki.

Fajmošter Frence: Pa ja ni imel priložene Tonetove rdeče brošure?«⁴³²

⁴²⁸ »Vpogled v klerikalizem«, *SN*, 6. november 1909, 1.

⁴²⁹ »Zadnja beseda«, *SN*, 26. november 1909, 1.

⁴³⁰ Matjaž Kmecl, *Slovenska postna premišljevanja* (Ljubljana, 1987), 11.

⁴³¹ »Umetnost«, *SN*, 6. november 1909, 1-2.

⁴³² T. Hudolin, *Greh in smeh*, 97.

Liberalci so različno dojemali prejšnjega škofa Missio in njegovega naslednika Jegliča. Oba sta bila sicer »politikantska škofa«, ki sta se vmešavala v politiko, a Missia naj bi imel pri tem več »takta«. V članku, ki se je nanašal na Jegličevo pismo kanoniku, so zapisali: »Tako direktno niti prejšnji škof, bojeviti Missia, ni nikdar posegel v volilne borbe, nego je vedno diplomatično previdno stal v ozadju ter pošiljal druge v boj.«⁴³³ Slednje se sicer ne ujema popolnoma z njihovimi trditvami za časa škofovanja Missie. Ta je prav tako aktivno posegal v politiko in dal vedeti, na kateri strani je. Res pa nikoli ni prišlo v javnost takšno pismo. Jasno je, da so imeli v trenutku pisanja pred očmi predvsem napad na Jegliča. Tako ima lahko primerjava z Missio, ki je bil v liberalnemu taboru zelo ne priljubljen, namen le še dodatno očrniti Jegliča.

Jeglič je bil pogostejše kot njegov predhodnik tarča napadov in zasmehovanja s strani liberalcev. Oba so sprejeli slovesno in o obeh hitro spremenili mnenje. Razlika med njima je opazna predvsem v tonu pisanja. Missia je bil v liberalnem časopisju vedno negativna osebnost, s slabimi lastnostmi, a z nekim dostojanstvom. Zanj niso imeli dobre besede, njega in njegovo delo so kritizirali, vendar pa so le redko zabavljali čezenj in se iz njega norčevali. Jeglič je bil večkrat tarča posmeha, njegova dela so bila večkrat pospremljena s humornimi pripombami in večkrat je bil del satiričnih del.

Jakobu Missii so očitali protinarodnost in celo ponemčevalne namene, Jegliču česa takšnega nikoli niso. Sprejeli so ga kot »velikega narodnjaka« in tudi ko so mnenje o njem kot škofu spremenili, niso pisali proti njemu v narodnostnih zadevah.

⁴³³ »Knezoškof v agitaciji«, *SN*, 19. april 1899, 1.

7. SHEMATSKI PRIKAZ OBRAVNAVANIH LITERARNIH DEL

V poglavju je predstavljen shematski prikaz obravnavanih literarnih del. V prvi tabeli so po letnicah izida razdeljena literarna dela, ki so nastala kot takojšen odziv na točno določen dogodek ali na osebo. V drugi tabeli so dela, ki niso motivirana s točno določenim dogodkom, ampak je motiv pisanja splošna kritika klerikalne politike oziroma več dogodkov. Ob njih je ob časovnici označena tudi sprememba politične situacije. V tabeli 3 je primerjana aktivnost pozitivnega junaka literarnih del iz tabele 2, v njegovem »boju« proti klerikalizmu.

Tabela 1: Literarna dela motivirana s strani točno določenega dogodka ali osebe

Leto	Naslov	Avtor	Literarna zvrst	Dogodek
1890	»Fridúzi in derviš«	Anton Aškerc	Satirična pesem	Mahničeva literarna kritika
1891	»Pegaz in osel«	Anton Aškerc	Satirična pesem	Mahničeva literarna kritika
1891	»Drobiž II«	Josip Stritar	Satirična pesem	Mahničeva literarna kritika
1893	»Iz dnevnika konservativnega poslanca«	Neznan	Satirična slika	Predstavitev Taaffejeve volilne reforme
1896	»Iz klerikalnega kluba«	Neznan	Satirična slika	Volitev novega predsednika Katoliško narodne stranke
1900	»Diversa« (10. november)	Psevd. Ostrovoj Sršen	Satirična pesem	Politično kadrovanje škofa Jegliča
1905	»Sveti Senan«	Neznan	Parodija (pesem)	Jegličev odziv na postavitve Prešernovega spomenika
1905	»Muza in škof«	Neznan	Satirična pesem	Jegličev odziv na postavitve Prešernovega spomenika
1905	»Komarji«	Neznan	Satirična črtica	Jegličev odziv na postavitve Prešernovega spomenika
1906	»Očetovski nauki«	Neznan	Satirično pismo	Šusteršičeva politika

Tabela 2: Literarna dela brez motivacije točno določenega dogodka ali osebe

Leto	Politična situacija	Literarno delo	Avtor	Literarna zvrst
1890	Ustanovitev Katoliškega političnega društva			
1891		»4000«	Ivan Tavčar	Satirična povest
1895	Klerikalna stranka dobi največ poslancev v deželnem zboru (november)	»Slovenci, antekrist se bliža!« (avgust)	Psevd. Fr. S.	Pesem
1896	Koalicija liberalcev z nemško stranko (februar –marec)	»Veselica pri Behécu v klerikalnem brlogu« (februar)	Psevd. Klerikalni brlogoljub	Satirična slika
		»Gorski župnik« (maj)	Fran Vidic	Novela
		»Čast« (maj)	Neznani	Enodejanka
		»Katoliške ledice« (november)	Ivan Tavčar	Satirična črtica
1898/9	Konec kratkotrajne sprave med strankama, začne se nova »časopisna vojna«			
1900		»Izgubljeni Bog«	Ivan Tavčar	Povest
		»Diversa« (24. november)	Psevd. Ivan Jaren	Satirična pesem
1902	Zahteva klerikalne stranke po volilni reformi kranjskega deželnega zbora			
1903		»Iz naših župnišč I,II,III«	Ivan Tavčar	Slike
		»Opatov praporščak«	Miroslav Malovrh	Zgodovinska povest
		»Žrtev razmer«	Miroslav Malovrh	Slika
1904		»Kralj Matjaž«	Miroslav Malovrh	Zgodovinska povest
		»Velikonočni čudež«	Ivan Tavčar	Satirična kronikalna pripoved
1905		<i>Izza kongresa</i>	Ivan Tavčar	Roman
1908	Volilna reforma, zmaga klerikalne stranke v deželnem zboru			

1910		»Zaljubljeni kapucin«	Miroslav Malovrh	Satirična povest
1911		»Skušnjave Tomaža Krmežljavčka«	Miroslav Malovrh	Satirična povest
		»Liber a nos a malo«	Emil Vodeb	Zgodovinski roman
1912		»Gospod Žabar«	Alojzij Kokalj	Satirične slike
		»Izza nekdanjih dni : Tragična scena iz devete dežele«	Psevd. J.L.	Enodejanka
1913		»Cerkvene miši«	Alojzij Kokalj	Povest

Ob primerjavi tabel je razvidno, da so v tabeli 1 izključno satirična dela, medtem ko v tabeli 2 sicer prevladujejo, a niso edina. Prav tako je v tabeli 1 večji odstotek pesnitev in krajših proznih del. Glede na to, da gre odzive na točno določen dogodek, ne preseneča dejstvo, da ni med njimi niti ene povesti ali drugega daljšega dela.

Upad satir v tabeli 2 je opazen v času najhujših političnih bojov, od začetka pridobivanja politične moči klerikalne stranke leta 1895, še zlasti pa po zahtevi klerikalne stranke po volilni reformi, do njene popolne prevlade v deželni zbor leta 1908. Nad humorjem je takrat prevladalo resno opisovanje slabih lastnosti nasprotnika in opozarjanje na to, kaj prinaša nadvlada klerikalne stranke. Po izgubi oblasti so liberalci ponovno našli več humorja v političnem opisovanju nasprotnika.

Tabela 3: Aktivnost pozitivnega junaka v boju proti klerikalizmu

Naslov	Pozitivni junak	Boj proti klerikalizmu	Rezultat boja
»4000«	Pripovedovalec	Aktiven	Neuspešen
»Slovenci, antekrist se bliža!«	Epski subjekt	Poziv na boj	/
»Veselica pri Behécu v klerikalnem brlogu«	Pripovedovalec	Neaktiven	/
»Katoliške ledice«	Gost	Neaktiven	/
»Gorski župnik«	Župnik Anton	Neaktiven	/
»Čast«	Dobrotnik – liberelec	Neaktiven	/
»Izgubljeni Bog«	Star župnik	Neaktiven	/
»Diversa« (24.11.)	Epski subjekt	Poziv na boj	/
»Iz naših župnišč I,II,III«	Odsoten	/	/

»Žrtev razmer«	Star župnik	Neaktiven	/
»Opatov praporščak«	Andrej Rován	Aktiven	Polovični uspeh
»Kralj Matjaž«	Anton Magajna	Aktiven	Neuspešen
»Velikonočni čudež«	Pastir	Aktiven	Neuspešen
<i>Izza kongresa</i>	Odsoten	/	/
»Zaljubljeni kapucin«	Odsoten	/	/
»Skušnjave Tomaža Krmežljavčka«	Odsoten	/	/
»Libera nos a malo«	Ivan Šteberžan	Aktiven	Neuspešen
»Gospod Žabar«	Odsoten	/	/
»Izza nekdanjih dni : Tragična scena iz devete dežele«	Odsoten	/	/
»Cerkvene miši«	Ivan Novak, Matija Koren...	Aktivni	Uspešen

V tabeli 3 so dela iz tabele 2 (po času izida) z razčlenbo ali v delih sodeluje pozitiven junak, ki se bori proti nadvladi klerikalizma. Odebeljeno so označeni glavni junaki.

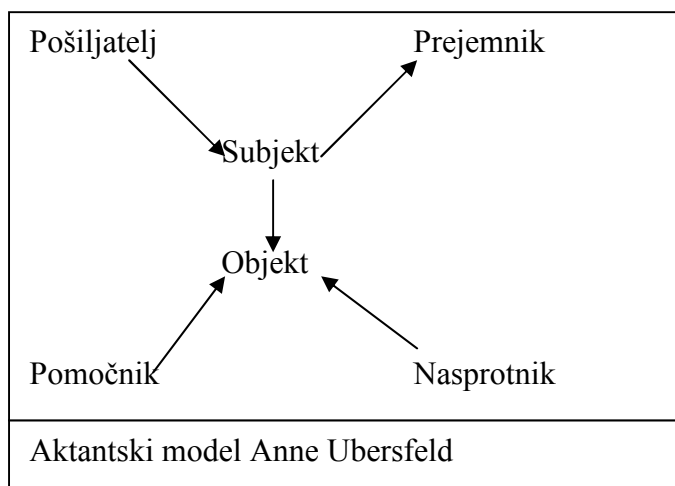
V obeh pesmih je avtor/epski subjekt tisti, ki poziva na boj. V proznih delih je opazna pogosta odsotnost pozitivnega junaka. V teh delih je v ospredju opis negativnih lastnosti klerikalne stranke, ki, kot je že omenjeno v diplomskem delu, sami po sebi avtomatično oblikujejo nasprotno – pozitivno, podobo liberalcev.

Podobno je, ko v delu nastopa neaktiven junak. Iz preglednice je razvidno, da ima obrobno vlogo in dogajanje opazuje z distance (izjema je pastir v »Velikonočnem čudežu«, ki pa le opozori na škofovo neprimerno vedenje in je zato kaznovan). Njegova vloga je pomembna le zaradi lažje primerjave med »dobrim« in »zlim«.

Drugače pa je z »dobrimi« glavnimi junaki. Ti so, z izjemo »Gorskega župnika«, vsi aktivni v boju proti klerikalizmu. Zanimivo pa je, da je večina v boju neuspešna. Edino Ivan Novak in njegovi somišljeniki uspejo »premagati« novostrujarsko duhovščino in vzpostaviti prvotni red v vasi. Polovični uspeh doseže Andrej Rován. Polovični zato, ker kljub temu, da se Andrej povzpne po družbeni lestvici in doseže zamenjavo vodstva samostana, avtor na koncu poudari, da so se stvari za prebivalstvo sicer izboljšale, a menišstvo je ostalo in vsak menih je še vedno »nesreča« za prebivalstvo.

7.1. Aktantski modeli literarnih del

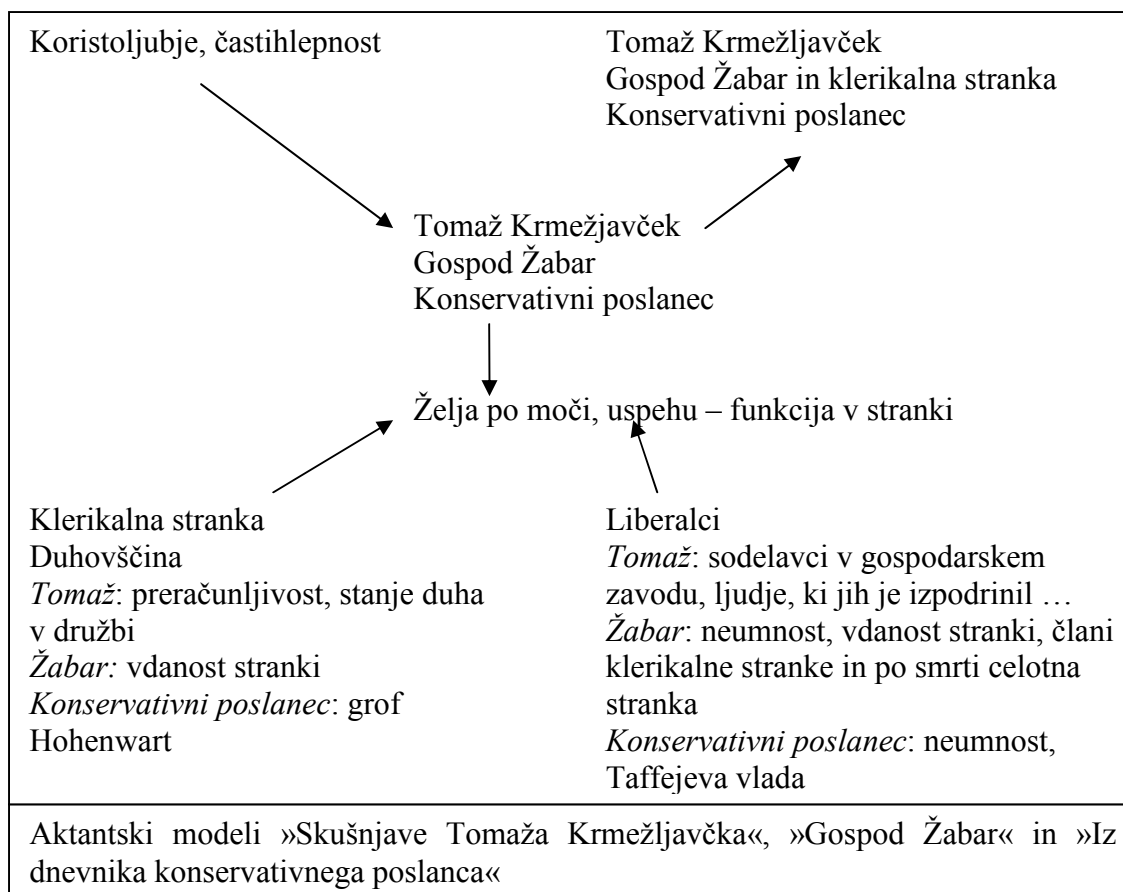
Literarna dela sem analizirala tudi s pomočjo aktantskega modela, kot ga je osnovala Anne Ubersfeld. Tako kot Algirdas Julien Greimas, po katerem je izpeljala svoj model, je določila šest aktantskih vlog (subjekt, objekt, pošiljatelj, prejemnik, pomočniki in nasprotniki), le da je zamenjala položaj subjekta in objekta. Po njenem modelu pošiljatelj in prejemnik učinkujeta predvsem na subjekt.⁴³⁴



Aktantski model ne zajema celotne snovi literarnega dela, a pomaga pri analizi zgodbe iz več možnih zornih kotov. Predvsem pa z njegovo pomočjo izluščimo osnovne elemente zgodbe. Z njimi lahko poiščemo ponavljanja – sheme, ki so prisotne v različnih literarnih delih. Na podlagi analiz v diplomskem delu obravnavanih literarnih del z aktanskim modelom, sem prišla do zaključka, da se v več delih ponavljata dve shemi. Ena je značilna za dela, kjer je glavni junak – subjekt klerikalni politik in ena kjer je subjekt duhovnik.

Če primerjamo aktantske modele »Iz dnevnika konservativnega poslanca«, »Skušnjave Tomaža Krmežljavčka« in »Gospod Žabar«, kjer kot subjekt nastopajo naslovni junaki, ugotovimo, da je objekt pri vseh želja po moči, ki jo prinaša funkcija v stranki. Pošiljatelj vseh je njihovo koristoljubje in častihlepje, prejemniki pa so istovetni subjektu. Edino pri »Gospodu Žabarju« je prejemnik tudi klerikalna stranka. Največ razlik med modeli je pri pomočnikih in nasprotnikih. Skupni pomočnik je klerikalna stranka, pri »Skušnjavah Tomaža Krmežljavčka« tudi duhovščina, kot podpornica klerikalne stranke pa posredno tudi pri drugih dveh. Skupni nasprotnik so le liberalci in še to pri »Tomažu« le posredno.

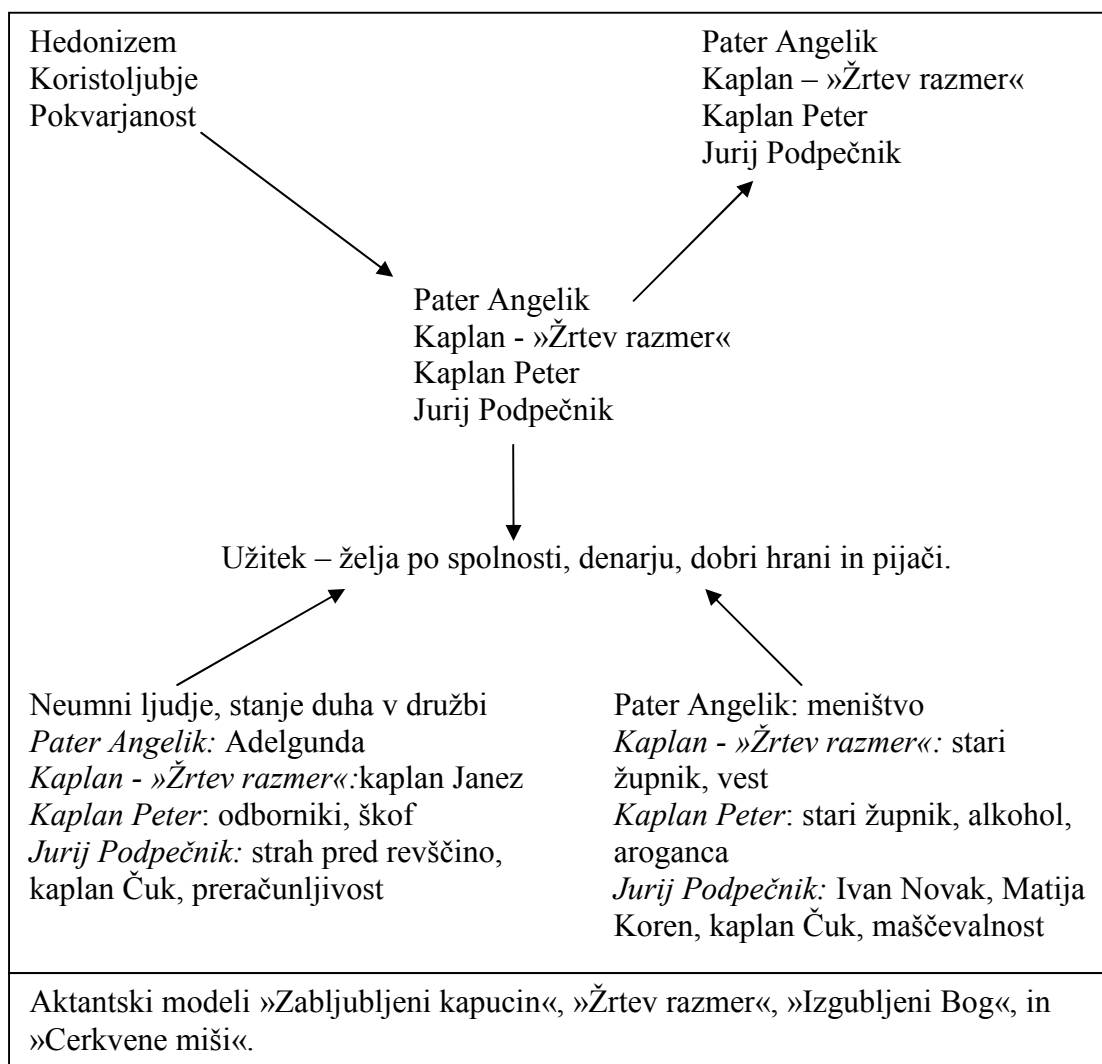
⁴³⁴ Lado Kralj, *Teorija drame : Literarni leksikon*, zv. 44 (Ljubljana 1998), 165.



Podobnosti v aktantskem modelu nakazujejo neko osnovno temo liberalnih zgodb o klerikalnih politikih in to je upodobitev njihove želje po moči ter uspehu, ki bi jim jo prinesla politična funkcija. Delovanje subjektov je usmerjeno le v »pridobitev« objekta, ki bo koristil izključno njim, k temu pa jih spodbuja njihova koristoljubnost in častihlepnost.

Razlike med aktantskimi modeli so tiste, ki prinašajo razlike v zapletih, predvsem pa koncih zgodb. Tomaževi dodatni pomočniki so njegova pamet, preračunljivost ter stanje duha v družbi, ki omogoča povzpetnikom, kot je on, uspeh. Ravno zaradi te pomoči, Tomaž na koncu postane pomemben klerikalni politik. Drugače je s konservativnim poslancem, ki ga predlog vladne volilne reforme potre, saj se zaveda, da bo moral zdaj veliko bolj garati, da bo lahko ostal poslanec. Umanjkajo mu Tomaževe lastnosti, saj bi z njimi to veliko lažje dosegel. Če je klerikalna stranka pri vseh pomočnik, pa se pri Žabarju pojavi tudi kot nasprotnik. Za časa njegovega življenja mu je, zaradi njegove vdanosti stranki, stala ob strani in ga podpirala. Po smrti, prav zaradi njegove vdanosti, pa se mu odreče in ne želi poskrbeti za njegovo družino.

Drugi aktantski model, ki se pri analizi ponavlja in se razlikuje le v niansah, je, kjer je glavni nosilec dogajanja »novodobni« duhovnik. Ta kot subjekt hlepi po spolnosti, denarju, dobri hrani in pijači - objektu. Pri nekaterih delih so prisotne vse te želje, v nekaterih le deloma, a njihov skupni imenovalec je želja po užitku. Pošiljatelj je njihovo nagnjenje k hedonizmu, koristoljubje in pokvarjenost, prejemnik je enak subjektu. Kot v prvem aktantskem modelu, je največ razlik med njimi med pomočniki in nasprotniki.



Iz aktantskih modelov je razvidno, da imajo subjekti skupna le dva pomočnika - neumne ljudi in stanje duha v družbi, kar jim omogoča, da počnejo kar želijo. Prvi je še posebno poudarjen v »Zabljubljenem kapucinu«. Nasprotnik je v treh primerih star župnik, drugih skupnih nasprotnikov ni. So pa v treh primerih med nasprotniki njihove osebne lastnosti, ki tudi pripeljejo duhovnike do nesrečnega konca. »Žrtev razmer« do samomora pripelje njegova vest. Jurij Podpečnik iz maščevalnosti posili Lenico, zaradi

česar izgubi oblast nad seboj in je posledično prisiljen v samomor. Kaplan Peter iz arogance raje spiše še en liter vina pred odhodom k Čehunovi Meti, zato pa pijan izgubi hostijo, zaradi česar je nato premeščen. Nasprotno patra Angelika čaka srečen konec, nobena od njegovih lastnosti, pa naj bo še tako slaba, ne ogrozi njegove »polastitve« objekta.

Aktatski modeli omogočajo drugačen vpogled v literarna dela. Pokažejo osnovo - ogrodje literarnega dela, preko katerega lahko opazujemo skupne lastnosti in podobnosti del. Liberalci so v več delih, kjer je subjekt njihov nasprotnik – klerikalni politik ali novodobni duhovnik, osnovo zgodbe zgradili na subjektovi želji po pridobitvi »neprimerne« objekta, k čemur so jih spodbudile njihove negativne lastnosti.

8. ZAKLJUČEK

Največjo krivdo za »ločitev duhov« in stanje v politiki po mnenju liberalcev nosi cerkev. Anton Mahnič je s svojo zahtevo po popolni ločitvi in »pogromskimi« članki razburkal politično ozračje. Njegovim naukom je sledila uradna cerkvena politika z Jakobom Missio na čelu. S svojim brezobzirnim bojem proti liberalcem in vmešavanjem v politiko sta »pohujšala« tudi ostalo duhovščino, ki je vero spremenila v »politično deklo«. S slabim zgledom je duhovščina »pohujšala« tudi ljudstvo. Dežela je zato zdaj polna sovraštva, ljudje se delijo na osnovi političnega prepričanja, enotnost je izginila. Vse le zato, da bi cerkev in oportunistični politiki kovali dobiček.

Problem neenotnosti in različne poglede na duhovščino je Ivan Tavčar umetelno vrnil v roman *Izza kongresa*, s pogovorom med znanimi Slovenci. Pri pogovoru sodelujejo dijak France Prešeren, Andrej Smole, Fran Metelko, Jakob Zupan, skriptor Miha Kastelic in France Jereb. Edinole Metelko zagovarja duhovščino, ker narodu piše knjige. Ostali se z njim ne strinjajo, Prešeren meni, da je preveč enostranska, Jereb, da je prepohlepna, Kastelic, da je premalo olikana. Vse preglasi Zupan, ki je tudi sam duhovnik: »Odgovarjam vam, da duhovščina nikdar nikjer še ni rešila nikakih narodov. Pozobala jih je pa že mnogo! Ha!«, a dodaja: »Ne udrihajte mi po duhovniku, dosti je revčkov v talarju in usmiljenja so vredni.« Svoje mnenje obrazloži: »Pri moji duši, slepo in mrtvo orodje smo v rokah svojih škofov. Plug smo v rokah teh škofov in delati moremo le tisto, kar ti hočejo. Delati in misliti! To je revščina Bog pomagaj! Da bi pa nas naši škofje rešili, v to pa še Metelko ne verjame!« Ne dosežejo skupnega jezika niti pri tem, kaj drugega bi utegnilo rešiti narod. Prepričan je poslušal ruski knez Volkonski in družba mu je postala »pretesna«. Opravičil se je in želel oditi, nakar ga je družba povprašala, ali je pričakoval več od pogovora. Na to le kratko odgovori: »Za nekaj se boste morali zediniti.« Metelko pa veselo ugotovi, da so bili do sedaj enotni le v needinosti.⁴³⁵ Tavčar tako ponudi enostaven recept za rešitev naroda. Mora biti složen, ne sme se ga hujskati, da se med seboj prepira in sovraži, stati mora skupaj. Duhovščina po avtorjevega mnenju počne prav to, ščuva in hujška ljudi, s čimer mu najbolj škodi. Največjo odgovornost za takšno delovanje duhovščine pa nosi škofovska palača.

⁴³⁵ Tavčar, *Izza kongresa*, 311-312.

»V obče so klerikalci tako hudobni, brezvestni in perfidni, kakor si jih navadno mislimo, toda včasih prekose še same sebe in padejo tako globoko, da človeku kar sapa zastane, kadar vidi, česa je klerikalna duša sposobna.«⁴³⁶ Slednji citat je eden najbolj zgovornih za liberalno prikazovanje klerikalne stranke. Podobno, kot je za nasprotno stranko zapisal Pleterski, da so postopoma začeli »Mahničevo ločitev duhov razumevati kot pravico do satanizacije nasprotnika, ki zasluži samo izključitev in uničenje«⁴³⁷ so jo s svojega gledišča razumeli tudi liberalci. Klerikalci so si že v devetdesetih prislužili določene oznake, ki so jih liberalci uporabljali tudi še v začetku 20. stoletja. Napadali niso le stranke in političnih prepričanj, ampak tudi posamezne osebe. Največkrat so jim pripisovali nenarodni značaj, okoriščanje na račun kmetov in delavcev ter neetično agitacijo med volitvami. Očitane vpletanja duhovščine v politiko je bilo še najbližje nazorskim nestrinjanjem. A je vsebina razvodenela ob besnih napadih na cerkev. Nazorske razlike so bile sicer pogosto omenjene v polemikah, a so ostajale v ozadju. Preglasili so jih škandali, očitki o nemoralnem ali celo kaznivem delovanju in zabavljanje čez hibe klerikalcev. Njihove lastnosti, poleg v zgornjem citatu omenjenih, so še nenačelnost, fanatizem, dvojna morala, pohujšljivost, ...

Vsi ti prikazi so zajeti v publicističnih člankih, tako v krajših novicah kot v uvodnikih. Podobno velja za literarne in polliterarne zvrsti, ki se pojavljajo pod črto, pogosto v službi političnega boja. Krajše pripovedi, pesmi in t.i. »pravi« feljtoni, ki se nanašajo na politično dogajanje, so večinoma satiričen odziv na točno določen dogodek, ki je (bil) zabeležen nad črto. Zato se podobe klerikalcev pod in nad črto večinoma podvajajo, le da so spodaj opisane bolj lahkotno, skozi drugačno obliko sporočanja. Pri daljših pripovedih, kot npr. Tavčarjeva povest »4000« ali Malovrhove »Skušnjave Tomaža Krmežljavčka«, je aktualnost časovno razširjena. Niso osredotočena le na en dogodek ali osebo in imajo s tem večjo sporočilnost. Nasprotnika prikazujejo v več situacijah, z več fiktivne snovi. Zgodovinske povesti, kot sta npr. »Kralj Matjaž« in »Opatov praporščak«, se ne nanašajo na aktualne politične dogodke, njihova protiklerikalna usmerjenost se kaže v izbiri obravnavane tematike (samostansko življenje), še bolj pa v prikazu akterjev.

Oznake in očitki so se ponavljali, včasih so si sicer med seboj tudi nasprotovali. Pomembno je bilo nasprotnika čim bolj očrniti. V tem se liberalci niso dosti razlikovali od svojih nasprotnikov, kot tudi ne od današnjih političnih igralcev. Politični boji se do

⁴³⁶ »À la lanterne!«, *SN*, 26. avgust 1899, 1.

⁴³⁷ Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič*, 75.

današnjega časa niso mnogo spremenili, spremenilo se je novinarstvo. V osnovi naj bi novinarji danes težili k objektivnemu poročanju, a kljub temu še vedno obstajajo strankarska glasila (dodamo lahko tudi zapise na spletnih straneh in blogih strank), ki politične nasprotnike napadajo na enak način kot so jih konec 19. stoletja. Spremenili so se dogodki in osebe, politična propaganda pa ne prav dosti.

Tema dopušča še mnogo nadaljnjih raziskav, že samo na že zbranem gradivu, ki jih zaradi omejitev diplomskega dela nisem predstavila. Podrobneje bi se lahko interpretirali nekateri dogodki, omenjeni ali ne, kot so na primer debate okoli volilnih reform, obtožbe o volilnih prevarah in korupciji ter še o drugih vidnejših članih stranke. Gradivo dopušča tudi zanimivo raziskavo oblikovanja podobe žensk skozi politično oko. Nasproti liberalni »narodni ženi« so se namreč ženske pojavile kot slepo orodje duhovščine in dobile negativen predznak. Postale so »tercijalke«, »naivne babnice«, popolnoma podrejene duhovniškim intrigam. Znotraj tega se pojavlja še posebna podoba, podoba »farovških kuharic«, ki so predstavljene kot župnikove ljubice, odločne ženske, ki so - ravno obratno od »naivnih babnic« - tiste, ki imajo na župnika največji vpliv.

Do podobnih zaključkov, kot v tem diplomskem delu, bi najverjetneje prišla tudi, če bi raziskavo razširila na drugo liberalno časopisje. Zanimivejše bi zato bile primerjave s podobami klerikalcev v drugih slovenskih deželah ter v publicističnih in literarnih delih socialdemokratske stranke.

Nadaljnje raziskave bi bile potrebne tudi v smeri podrobnejše analize književnih del. Ne le s tematskega, ampak tudi s stilnega in oblikovnega vidika ter z vključitvijo del, ki jih v diplomskem delu nisem analizirala, bi se dalo ugotoviti ali obstaja zadosti stičnih točk, da bi lahko govorili o posebni vrsti antiklerikalnega romana oziroma povesti.

9. VIRI IN LITERATURA

9.1. Časopisni viri

Ljubljanski zvon, 1. marec 1885.

Osa : Politično-satirični tednik, 11. november 1905.

Rimski katolik, 1888 – 1892.

Slovenec, 1. september 1906

Slovenski narod, 1890 – 1914 in 11. oktober 1917.

9.2. Tiskani viri

Anton Aškerc, *Zbrano delo*, 1. knjiga (Ljubljana, 1946).

Ivan Cankar, »Pisma Jeremijeve«, v *Zbrano delo*, 24. knjiga (Ljubljana, 1975).

Ivan Cankar, »Dunajsko pismo«, v *Zbrano delo*, 25. knjiga (Ljubljana, 1976).

Ivan Hribar, *Moji spomini*, I. knjiga, ur. Vasilij Melik (Ljubljana, 1983).

Tinček Hudolin [Miroslav Malovrh] (ur.), *Greh in smeh : zabeljene in osoljene kratkočasnice* (Ljubljana, 1912).

Anton Mahnič, *Dvanajst večerov : Pogovori doktorja Junija u mladim prijateljem. Kako je oče Kobencelj na Dunaj sir nosil* (Ljubljana, Nova Gorica, 1999).

Anton Mahnič, *Več luči! Iz »Rimskega katolika« izbrani spisi*, ur. Aleš Ušeničnik, (Ljubljana, Nova Gorica, 2000).

Josip Stritar, *Zbrano delo*, 2. knjiga (Ljubljana, 1953).

Ivan Šušteršič, *Moj odgovor; Žlindra v državnem zboru* (Škofja Loka, Postojna 1996).

Ivan Tavčar, »A. Aškerc«, v *Zbrano delo*, 8. knjiga (Ljubljana, 1959).

Ivan Tavčar, »4000«, v *Zbrano delo*, 4. knjiga (Ljubljana, 1966).

Ivan Tavčar, *Izza kongresa* (Ljubljana, 1979).

9.3. Znanstvene monografije

Zvonko Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma* (Ljubljana, 2004).

Zvonko Bergant, *Slovenski klasični liberalizem : Idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891 – 1921* (Ljubljana, 2000).

Keith M. Booker, *Antiutopija v moderni literaturi : Funkcija kot družbena kritika* (Ljubljana, 2004).

Marja Boršnik Škerlak, *Aškerc : Življenje in delo* (Ljubljana, 1939).

John W. Boyer, *Political Radicalism in late Imperial Vienna : Origins of the Christian Social Movement* (Chicago, London, 1995).

Janez Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji : Dunajski državni zbor in Slovenci (1848 – 1918)* (Ljubljana, 2006).

Srečo Dragoš, *Katolicizem na Slovenskem : Socialni koncepti do druge svetovne vojne* (Ljubljana, 1998).

Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana, 1928).

Lea Forštner, »Literatura in literarnost v slovenskem političnem tisku druge polovice 19. stoletja«, magistrsko delo (Univerza v Ljubljani, 2012).

Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina : Od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana, 1966).

Damir Globočnik, *Afera Theimer* (Radovljica, 2012).

Matjaž Kmecl, *Slovenska postna premissljevanja* (Ljubljana, 1987).

Lado Kralj, *Teorija drame : Literarni leksikon*, zv. 44, (Ljubljana, 1998).

Nina Mrak Mešl, »Podoba islamskih konvertitov v slovenski književnosti in njihov položaj v Osmanskem cesarstvu«, diplomsko delo (Univerza v Ljubljani, 2013).

Daniel-Henri Pageaux, *Imagološke razprave* (Ljubljana, 2008).

Egon Pelikan, *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem* (Maribor, 1997).

Jurij Perovšek, *Na poti v moderno : Poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja* (Ljubljana, 2005).

Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič, 1863-1925 : pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana, 1998).

Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848 – 1895*, zv. 5 (Ljubljana, 1966).

France Vreg, *Feljton : Novinarske, polliterarne in literarne oblike na Slovenskem* (Ljubljana, 2002).

Marko Zajc in Janez Polajnar, *Naši in vaši : Iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja* (Ljubljana, 2012).

Sabina Žnidaršič Žagar, *Vstop Slovenk v literarni prostor : Okoliščine v katerih so prve slovenske pisateljice, od Fany Hausman do Zofke Kveder, (lahko) vstopile v literarni slovenski prostor: priročnik za pouk literature žensk* (Ljubljana, 2009).

9.4. Razprave in članki

Metod Benedik, »Jegličeva življenjska pot«, v *Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991). 21-24.

Marja Boršnik, »Opombe«, v Anton Aškerc, *Zbrano delo*, 1. knjiga (Ljubljana, 1946). 333-395.

Marja Boršnik, »Opombe«, v Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, 4. knjiga (Ljubljana, 1966). 329-388.

Marja Boršnik, »Opombe«, v Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, 7. knjiga (Ljubljana, 1958). 397-472.

John W. Boyer, »Catholics, Christians and the Challenges of Democracy: The Heritage of the Nineteenth Century«, v Wolfram Kaiser in Helmut Wohnout (ur.), *Political Catholicism in Europe 1918 – 1945*, zv. 1 (London, New York, 2004). 7-45.

Janez Cvirn, »Jegličeva brošura«, v *Slovenska kronika XX. stoletja : 1900 – 1941* (Ljubljana, 1997). 100.

Janez Cvirn, »Ljubljanske občinske volitve«, v *Slovenska kronika XX. stoletja : 1900 – 1941* (Ljubljana, 1997). 116.

Janez Cvirn, »Občinska volilna reforma v Ljubljani« v *Slovenska kronika XX. stoletja : 1900 – 1941* (Ljubljana, 1997). 108-109.

Janez Cvirn, »Vsega je bil kriv Buffalo Bill : K zgodovini boemskega življenja v Ljubljani pred prvo svetovno vojno«, *Zgodovina za vse* 2, št. 2 (1994). 1-10.

Srečo Dragoš, »‘Do skrajnosti za sveto stvar!’«, *Družboslovne razprave* 14, št.27/28 (1998). 121-133.

Stane Granda, »Jeglič in slovenski katoliški shodi«, v *Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991). 333-347.

Igor Grdina, »‘Donjuanska afera’ J.E. Kreka«, v *Slovenska kronika XX. stoletja : 1900 – 1941* (Ljubljana, 1997). 143-144.

Igor Grdina, »Razkritje Vodiške Johance«, v *Slovenska kronika XX. stoletja : 1900-1941* (Ljubljana, 1997). 142-143.

Miran Hladnik, »Z romanom po strankarskem nasprotniku«, v Miroslav Malovrh, *Opatov praporščak* (Ljubljana, 1991). 156-163.

France Koblar, »Opombe«, v Josip Stritar, *Zbrano delo*, 2. knjiga (Ljubljana, 1953). 335-390.

Walter Lukan, »Anton Mahnič in nacionalno vprašanje«, v *Mahničev simpozij v Rimu* (Celje, 1990). 135-150.

Walter Lukan, »Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled«, v *Krekov simpozij v Rimu* (Celje, 1992). 7-17.

Walter Lukan, »Socialni katolicizem v Avstriji in pri Slovencih v drugi polovici 19. stoletja«, v *Missiev simpozij v Rimu* (Celje, 1988). 110-122.

Vasilij Melik, »Cerkev in slovenska nacionalna zavest v 19. stoletju«, v *Slovenci 1848-1918 : Razprave in članki* (Maribor, 2002). 202-207.

Vasilij Melik, »Družbene razmere v ljubljanski škofiji v drugi polovici 19. stoletja«, v *Missiev simpozij v Rimu* (Celje, 1988). 84-94.

Vasilij Melik, »Ivan Hribar in njegovi spomini«, v *Slovenci 1848 – 1918 : Razprave in članki* (Maribor, 2002). 542-567.

Vasilij Melik, »Jeglič in slovenska politika do leta 1918«, v *Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991). 621-628.

Vasilij Melik, »Razcep med staroslovenci in mladoslovenci«, v *Slovenci 1848-1918 : Razprave in članki* (Maribor, 2002). 470-484.

Vasilij Melik, »Slovenska politika v Taaffejevi dobi«, v *Slovenci 1848-1918 : Razprave in članki*, (Maribor, 2002). 521-531.

Vasilij Melik, »Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje«, v *Slovenci 1848–1918 : Razprave in članki*, (Maribor, 2002). 637-642.

Egon Pelikan, »Interpretacije ‘posameznika, družbe in naroda’ znotraj ideologije političnega katolicizma na Slovenskem«, *Acta Histriae* 17 (2009), št. 1-2. 307-320.

Franc Petrič, »Missia in Jeglič«, v *Missiev simpozij v Rimu* (Celje, 1988). 163-168

Jurij Perovšek, »Janez Evangelist Krek in slovenski liberalizem«, v *Krekov simpozij v Rimu* (Celje, 1992). 75-88.

Jurij Perovšek, »Pogledi slovenskega liberalizma na poslanstvo in delo knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča«, v *Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991). 357-385.

Janko Pleterski, »Katoliška ali socialna, narodna ali ljudska stranka?«, v *Cerkev kultura in politika 1890 - 1941* (Ljubljana, 1993). 21-33.

Jožko Pirc, »Utopija ‘nove krščanske družbe’?«, v *Cerkev kultura in politika 1890 - 1941* (Ljubljana, 1993). 107-120.

Timothy Pogačar, »Liberalizem in slovenska literatura : Roman Ivana Tavčarja *Visoška kronika*«, v *Slovenski roman : Mednarodni simpozij Obdobja – Metode in zvrsti* (Ljubljana, 2002). 37-47.

Ivan Prijatelj, »Anton Aškerc«, v *Izbrano delo*, 2. knjiga, (Ljubljana, 1970). 93-138.

Janko Prunk, »Evropski vplivi na politično gibanje slovenskih katoličanov«, v *Evropski vplivi na slovensko družbo* (Ljubljana, 2008). 169-176.

Andrej Rahten, »Geneza knezoškofove stranke na Kranjskem«, *Zgodovinski časopis* 65 (2011). 104-119.

Vinko Rajšp, »Ozadja pri imenovanjih dr. Jakoba Missie za ljubljanskega škofa, goriškega nadškofa in kardinala«, v *Missiev simpozij v Rimu* (Celje, 1988). 56-75.

Irena Selišnik, »Zborovanja na Kranjskem v letih 1900-1913 in razmerje moči: 'Ako hočemo biti zmagovavci moramo poučevati ljudstvo po shodih'«, *Zgodovinski časopis* 67 (2013). 86-109.

10. POVZETEK

Z ideološko ločitvijo slovenske stranke v začetku devetdesetih let 19. stoletja se je na Kranjskem oblikovala nova politična fronta. Med Katoliško narodno (kasneje Slovensko ljudsko) in Narodno (kasneje Narodno napredno) stranko se je vnel goreč boj za volivce in oblast na Kranjskem. Zaradi postopne demokratizacije sistema in s tem večanjem števila volilnih upravičencev, sta stranki morali najti način za nagovarjanje novih volivcev. Naraščalo je število političnih shodov, izhajati so začeli novi časopisi, ki so povečini bili strankarska glasila.

Pri političnem boju ni pomembno le, da predstaviš lastno stranko v najlepši luči, ampak tudi da očrniš drugo. Z oblikovanjem negativne podobe drugega in njihovo kritiko, samodejno predstaviš sebe kot njihovo nasprotje.

Osrednji dnevnik Narodne stranke *Slovenski narod* je pomemben informator o političnem dogajanju tistega časa in hkrati izvrsten vir za raziskovanje politične propagande stranke. Tako v člankih kot literarnih in polliterarnih zapisih pod črto, se izrazito kaže, kakšno podobo so želeli ustvariti o svojih največjih političnih tekmecih.

Katoliško narodno oziroma klerikalno stranko so ocenjevali kot narodu nasprotno, njihov socialni program je bil le agitacijsko sredstvo, gospodarske organizacije pa namenjene denarnemu okoriščanju ustanoviteljev in priklenitvi ljudi na njihovo stranko. Člani so zgled nepoštenja, pretkanosti ali neumnosti, so koristoljubni, pohlepni in pokvarjeni. Pogosto so omenjeni nekateri vidnejši člani, katerih podoba se večkrat spreminja, a posplošeno bi lahko govorili, o dogmatiku Antonu Mahničju, povzpetniku Ivanu Šusteršičju, pijanem socialistu Janezu Evangelistu Kreku in lažnomoralnem avtorju pornografskih spisov Antonu Bonaventuri Jegličju.

Rimskokatoliška cerkev, ki je za liberalce del klerikalne stranke, se je v politiko vmešala zaradi lastnih koristi in želje po popolni nadvladi nad ljudstvom. Duhovnike je politika pohujšala, postali so hujskaški, pokvarjeni, ne držijo se poklicnih zaobljub (celibata, skromnosti) in izkoriščajo verne ljudi za lastne koristi.

IZJAVA

Spodaj podpisana Neja Blaj Hribar, rojena 07.10.1986 v Ljubljani, izjavljam, da sem avtorica diplomskega dela z naslovom »*Klerikalci* v književnosti in publicistiki liberalcev (1890 – 1914)«, ki je nastalo pod mentorstvomizr. prof. dr. Toneta Smoleja inizr. prof. dr. Roka Stergarja.

Ljubljana, 09.12. 2013

Neja Blaj Hribar